

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE’DE 1990 SONRASI PİYASA EKONOMİSİ:
AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK VE EKONOMİK
ÖZGÜRLÜKLER AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Ercan BAHTİYAR

Danışman
Doç. Dr. DİLEK DİLEYİCİ

İZMİR-2012

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2008800113

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Ercan BAHTİYAR
Tez Başlığı : Türkiye'de 1990 Sonrası Piyasa Ekonomisi: Avrupa Birliği'ne Üyelik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme

Savunma Tarihi : 25.07.2012

Danışmanı : Doç.Dr.Dilek DİLEYİCİ

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı

Üniversitesi

İmza

Doç.Dr.Dilek DİLEYİCİ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Yrd.Doç.Dr.Haluk TANDIRICIOĞLU

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr.Mert URAL

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Oybirliği (X)

Oy Çokluğu ()

Ercan BAHTİYAR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Türkiye'de 1990 Sonrası Piyasa Ekonomisi: Avrupa Birliği'ne Üyelik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de 1990 Sonrası Piyasa Ekonomisi: Avrupa Birliği’ne Üyelik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

13/07/2012

Ercan BAHTİYAR

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de 1990 Sonrası Piyasa Ekonomisi: Avrupa Birliği’ne Üyelik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Bir Değerlendirme

Ercan BAHTİYAR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Devlet müdahalesinin minimum düzeyde olduğu ve bu mekanizmaya sadece piyasanın daha sağlıklı işleyebilmesi için başvurulduğu bir durumda tesis edilen piyasa ekonomisi, özel mülkiyetin var olduğu, özel girişimlerin herhangi bir engelle karşılaşmadığı, fiyatların serbest rekabet ortamında belirlendiği bir ekonomik düzen olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu düzenin muhafaza edilebildiği bir ortamda “ekonomik özgürlük” kavramından söz edilebilecektir. Bireylerin özel mülkiyetinin korunduğu, ekonomik karar serbestliğine sahip olunan bir ortamda devletin ekonomiye müdahalesi sınırlı alanda yer alır. Ekonomik özgürlükler yıllardan beri çeşitli organizasyon ve kurumlar tarafından, piyasa ekonomisi şartlarını ifade eden değişkenlere göre ölçülmekte ve ortaya çıkan sonuç içerisinde ülkelerin ekonomik özgürlük endeksleri belirlenmektedir. Söz konusu endeks, ilgili ülkenin “hangi piyasa ekonomisi şartını ne oranda sağladığı”nın ayrıntılı göstergesi olmakta ve değerlendirmeye alınan ülkeleri de bu kriterlere göre sıralamaktadır.

Türkiye’de İzmir İktisat Kongresi’nde özel sektör eliyle kalkınma amacı ön plana çıkarak piyasa ekonomisinin şartlarını sağlamak hedefi ile başlayan süreç, çeşitli nedenlerle sekteye uğramış ve ancak 1980’li yıllarda hız kazanmıştır. Türkiye 1990’lı yıllardan itibaren de piyasa ekonomisi şartlarını sağlamak için Avrupa Birliği’ne tam üyeliğin gerektirdiği ekonomik koşullar paralelinde ilerlemiştir. Günümüzde Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda mevcut üyelerle kıyaslandığında, şartların birçoğunu karşıladığı ve

hatta bazı noktalarda mevcut üye ülkelerden daha iyi konumda ve birçok ülke tarafından hızla gelişen bir piyasa ekonomisi olarak kabul edilen bir ülke olduğu vurgulanmaktadır. Ekonomik özgürlüklerle ilgili hazırlanan raporlar incelendiğinde, piyasa ekonomisi karşısında bir takım engellerin de bulunduğu ve bu engelleri aşma yolunda ise daha öncekiler gibi bazı yapısal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerektiği görülmektedir. Böylece Türkiye'nin kusursuz işleyen bir piyasa ekonomisine yaklaşması ve ekonomik özgürlükler hususunda da önemli adımlar atması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Özgürlükler, Ekonomik Özgürlük Endeksleri, Avrupa Birliği

ABSTRACT

Master's Thesis

Market Economy in Turkey After 1990: An Assessment in European Union Membership Process and Economic Freedoms

Ercan BAHTİYAR

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Public Finance

Public Finance Program

The market economy which is applied when government interference is in minimum level and it is used only for a healthy market, comes as an economic order in which private property exists; economic enterprises do not encounter any hindrance and prices are determined in a free competitive environment. However, the concept of “economic freedom” can exist only when the system in which this kind of order is kept. Protected private property of individuals, freedom of economic decision-owned area is located in a limited state interference in the economy. For years, economic freedom has been measured by various organizations and institutions according to variables indicating the conditions of market economy and indexes of countries’ economic freedom are determined in relation to the results emerging. This index is a detailed indicator of the concerned country about “which market economy conditions it provides and to what extent” and list countries in assessment according to these criteria.

The process which started with the purpose of providing the conditions of market economy by the private sector for economic development in Turkey in İzmir Economy Congress have been interrupted by a variety of reasons and only gained momentum in the 1980s. Turkey has progressed in line with economic conditions that full membership to the European Union required to provide the requirements of the market economy from the 1990s. Today, when Turkey is compared to the other existing countries in accession path to EU, it is emphasized that most of the conditions are met, and it is even better than the

existing member states in some points and Turkey is adopted as a rapidly developing market economy by many countries. When reports prepared about economic freedom are analyzed, it is seen that there are some kinds of obstacles about market economy and some constitutional planning should be made like previous ones in getting around them. Thus, Turkey's move towards a smoothly working market economy and taking important steps to secure economic freedom will be possible.

Keywords: Market Economy, Economic Freedoms, Economic Freedom Indexes, European Union

**TÜRKİYE’DE 1990 SONRASI PİYASA EKONOMİSİ:
AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER
AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

PİYASA EKONOMİSİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

I. PİYASA EKONOMİSİ	4
A. Piyasa Ekonomisinin Tanımı	4
B. Piyasa Ekonomisinin Temel Unsurları	8
1. Ferdiyetçilik	9
2. Özel Mülkiyet	10
3. Tam Rekabet	11
4. Rasyonellik	14
C. Piyasa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi	15
1. Klasik İktisat ve Piyasa Ekonomisi	17
2. Keynesyen İktisat ve Piyasa Ekonomisi	20
D. Piyasa Ekonomisine Yöneltilen Başlıca Eleştiriler	22
II. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE PİYASA EKONOMİSİ	25

A. Özgürlük Kavramı	25
B. Ekonomik Özgürlük: Tanımı ve Kapsamı	27
C. Ekonomik Özgürlüklerin Temel Unsurları	31
1. Tercih Özgürlüğü	32
2. Mübadele Özgürlüğü	33
3. Teşebbüs Özgürlüğü	34
4. Mülkiyet Özgürlüğü	34
D. Ekonomik Özgürlüklerin Önemi	36
E. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi	38
1. Ekonomik Özgürlük Endeksleri	42
2. Ekonomik Özgürlük Endekslerinin Ülkeler Bazında Değerlendirilmesi	47
a. Hong Kong	48
b. Amerika Birleşik Devletleri	48
c. Çin	49
d. Rusya	50
F. Ekonomik Özgürlükler ve Piyasa Ekonomisi Arasındaki İlişki	51

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN PİYASA EKONOMİSİNE BAKIŞI

I. AVRUPA BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE PİYASA EKONOMİSİ	53
A. Avrupa Birliği Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi	54
1. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu	56
2. Avrupa Birliği'ne Giden Yolda Avrupa Toplulukları	57
a. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	57
b. Avrupa Ekonomik Topluluğu	58
(1) Gümrük Birliği	59
(2) Faktörlerin Serbest Dolaşımı	60
(3) Dış Ticaret Anlaşmaları	61
B. Avrupa Birliği'nin Temel Hedef ve Değerleri	61
1. Avrupa Birliği Temel Hedefleri	62
2. Avrupa Birliği Temel Değerleri	65

II. EKONOMİK VE PARASAL BİR BÜTÜNLEŞME OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ	66
A. Avrupa Birliği'ne Üyelik Koşulları	67
B. Avrupa Birliği Ekonomik Kriterleri	69
1. Kopenhag Ekonomik Kriterleri	70
a. İşleyen Bir Piyasa Ekonomisi	71
b. Piyasa Güçleri ve Rekabet Baskısı ile Başa Çıkabilme Kapasitesi	72
2. Maastricht Yakınlaşma Kriterleri	74
C. Ortak Para Euro ve Piyasa Ekonomisi	75
D. AB'nin Tabi Olduğu Anlaşma ve Gerçekleştirilen Zirvelerde Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler	77
III. AB ÜYE ÜLKELERİNİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	79
A. AB'ne Üye Ülkeler ve Ekonomik Özgürlük	80
B. Bazı Ülkelerin Ekonomik Özgürlükler Açısından Durumu: Seçilmiş Ülke Örnekleri	82
1. Almanya	82
2. Bulgaristan	83
3. İtalya	83
4. Yunanistan	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE PİYASA EKONOMİSİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

I. TÜRKİYE'DE PİYASA EKONOMİSİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞİMİ	86
A. Türkiye'de Piyasa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi	86
1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980'e Kadar Olan Gelişmeler	87
2. 1980 – 1990 Dönemindeki Gelişmeler	91
3. 1990 – 2000 Dönemindeki Gelişmeler	94
4. 2000 Sonrası Dönemdeki Gelişmeler	96
B. Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Ters Düşen Uygulamalar	98

II. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ VE PİYASA EKONOMİSİ	101
A. Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Gelişimi	102
B. Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinin Türkiye’de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlüklerin Gelişimine Katkısı	104
1. Tek Para Uygulaması	106
2. İlerleme Raporları	107
3. Uyum Paketleri ve Diğer Belgeler	112
III. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSLERİ KARŞISINDAKİ DURUMU	115
A. Gelişen Piyasa Ekonomisi Ortamında Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Türkiye’nin Durumu	115
1. Fraser Enstisütü’nün Türkiye’de Ekonomik Özgürlükler Üzerine Çalışmaları	116
2. Heritage Vakfı’nın Türkiye’de Ekonomik Özgürlükler Üzerine Çalışmaları	118
B. Türkiye’de Ekonomik Özgürlük Kriterlerinin Varlığı	121
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	127

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	Avrupa kömür çelik topluluğu
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
CARDS	Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECSC	The European Coal and Steel Community
EEC	European Economic Community
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
ISPA	Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEP	Katılım Öncesi Ekonomik Program
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MDA	Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OİC	İslam Konferansı Örgütü
PHARE	Polonya ve Macaristan Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım
SAPARD	Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Heritage Vakfı 2011 ve 2012 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.44
Tablo 2: Heritage Vakfı Seçilmiş Ülke Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.50
Tablo 3: Fraser Enstitüsü Seçilmiş Ülke Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.51
Tablo 4: Heritage Vakfı'na Göre Avrupa Birliği Üye Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.81
Tablo 5: Heritage Vakfı Seçilmiş AB Ülkeleri Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.85
Tablo 6: Fraser Enstitü Seçilmiş AB Ülkeleri Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.85
Tablo 7: AB Müktesebatına Uyumda Karşılaşılan Fasıllar	s.111
Tablo 8: Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Türkiye'nin 1995'ten Günümüze Durumu	s.120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1980 – 2009 Arası Dünya’da Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.47
Şekil 2: 1970 Yılından Günümüze Türkiye’nin Ekonomik Özgürlük Endeksleri	s.116
Şekil 3: Heritage Vakfı’nın Belirlediği Türkiye Ekonomik Özgürlük Skorları	s.118

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze zaman zaman hızlı adımlarla gelişen, bazen de ekonomik ve siyasi nedenlerle gelişimi sekteye uğrayan Türkiye ekonomisinin, bugün “hızla gelişen bir piyasa ekonomisi”ne sahip olduğu tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilen bir durumdur. Planlı kalkınma modeliyle hareket eden Türkiye Ekonomisi, birçok kısıtlamaya rağmen bünyesinde piyasa ekonomisine yer vermiştir. Ancak mevcut düzende ortaya çıkan aksaklıklar üzerine ekonomide 24 Ocak 1980 kararlarıyla önemli bir dönüşüm gerçekleştirilmiş, alınan önlemlerle birlikte piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak ve ülkede ekonomik istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Piyasa ekonomisi bağlamında önemli bir dönüşüm ise ekonomik ve siyasi birlik amaçlarının ön planda tutulduğu Avrupa Birliği’ne adaylık süreciyle birlikte başlamıştır. Ülkedeki yapısal bir takım değişiklik ve uyumlaştırma çalışmaları piyasa ekonomisine geçiş konusunda oldukça kararlı ve sağlam adımlar atıldığının göstergesi olmuştur. Söz konusu çalışmaları, Türkiye’nin birliğe üyelik için diğer aday ülkelerin de karşılaştığı ekonomik ve politik kriterleri yerine getirmesine katkısı olacağı düşüncesiyle gerçekleştirmesi, doğal olarak Türkiye’nin bir piyasa ekonomisi olması yolunda attığı en önemli adımlardandır. Gerçekleştirilen birçok yapısal değişiklikle piyasa ekonomisi halini daha çok içselleştiren Türkiye’de ekonomik özgürlükler hususunda da oldukça olumlu ve önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bireylerin özel girişimlerinin karşısında önemli engellerin kalktığı ve devlet müdahalelerinin birçoğunun ekonomiden çekildiği bir ortamda, ekonomik özgürlüklerin gelişiminin gerçekleşeceğini söylemek isabetli olacaktır. Ekonomik özgürlüklerin üst seviyede olduğu bir ülkenin, zaten “gelişmiş bir piyasa ekonomisi”ne sahip olduğunu tahmin etmek ise pek de zor olmayacaktır.

Günümüzde neredeyse bütün dünyanın benimsediği ve bu yönde uygulamalar gerçekleştirdiği piyasa ekonomisi her ülke tarafından kendi iç dinamiklerine göre değerlendirilir ve farklı nitelikleriyle birlikte uygulanır. Bu noktada piyasa ekonomisinin insanlar tarafından açık ve net bir biçimde anlaşılma ihtiyacı da doğmuştur. Bu konudaki eksiklik, söz konusu alanda çalışma yapan birçok araştırmacı tarafından da belirtilmektedir. Bu noktada Türkiye ekonomisinin gelişim sürecinde piyasa ekonomisinin hangi noktada olduğu ve nasıl tanımlanabileceği

sorularına yanıt aranan çalışmada ekonomik özgürlükler kavramı üzerinde de durularak, piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlük ilişkisi Avrupa Birliği'ne üyelik süreci açısından da değerlendirilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde piyasa ekonomisi kavramı, tarihsel gelişimi kapsamında ele alınarak tanımlanmaya çalışılmış ve ekonomik özgürlükler kavramının da tanımına ve temel unsurlarına değinilmiştir. Ekonomik özgürlük endekslerinin ölçülmesi ve bazı ülkeler bazında değerlendirmelere de yer verilerek, bu ülkelerdeki piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlüklerin gelişim seyri ve karşılaşılan engeller tespit edilmiştir. Böylece piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkinin daha kolay kavranması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde ise Avrupa Birliği'nin piyasa ekonomisine yaklaşımı çerçevesinde Avrupa Birliği düşüncesinin gelişim sürecine değinilerek, temel hedef ve değerleri kapsamında piyasa ekonomisinin de gelişim süreci ele alınmış, bu bağlamda birliğe üyelik kriterleri, yapılan anlaşmalar ve gerçekleştirilen hedefler değerlendirilmiştir. Bünyesinde planlı ya da komuta ekonomisi olarak adlandırılan ve kapalı ekonomiden sonra piyasa ekonomisini benimsemiş ülkeleri de barındıran Avrupa Birliği'nde piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlamak üzere uygulanan politikaların yanı sıra, Birliğe üye ülkelerin ekonomik özgürlük endeksleri ele alınmış ve birlik üyeliğinin bu gelişime katkısı değerlendirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar ekonomi politikaları yolunda attığı adımlar kuşkusuz siyasi tercihlerle birlikte gerçekleşmiş, ülkenin piyasa ekonomisi alanında gerçekleştirmiş olduğu yeniliklerle birlikte Avrupa Birliği'ne adaylığının kesinleştiği tarihten itibaren, Türkiye'de piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler kavramı, Avrupa Birliği ekonomik kriterleri ile paralel değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Türkiye'de piyasa ekonomisinin tarihsel gelişimine de yer verilen üçüncü bölümde Avrupa Birliği ile ilişkiler ekseninde piyasa ekonomisinin gelişimi ve yapılan düzenlemeler incelenmiştir. Türkiye'de piyasa ekonomisinin gelişiminin yanında ekonomik özgürlük sıralamasındaki durumunun da yer aldığı bu bölümde, dünyada ekonomik özgürlük endeksi tespiti yapan iki kuruluş Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı

tarafından yayınlanan yıllık ekonomik özgürlük endeksleri incelenmiştir. Böylece Türkiye’deki Ekonomik Özgürlük kriterlerinin ne derecede var olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PIYASA EKONOMİSİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

I. PIYASA EKONOMİSİ

Günümüzde piyasa ekonomisi kavramı çeşitli çalışmalarda piyasa düzeni ya da piyasa sistemi gibi kavramlarla ifade edilmekte, bunun yanında piyasa ekonomisi, kapitalizm, liberalizm ya da laissez faire sistemi ile de aynı anlamda kullanılmaktadır. Piyasa ekonomisinin işlediği bir ortamda arzu edilen durum, yapılan her işlemin devlet tarafından müdahale görmeden sonuçlandırılması ve tarafların karşılıklı rasyonel çıkarları doğrultusunda işlemlerini özgürce gerçekleştirebilmeleridir. Bu noktada piyasa ekonomisi tanımlanmaya çalışıldığında devletin görevleri sorgulandığında öncesine göre yükünün oldukça hafifletilmiş olduğu görülecektir. Ancak süreç belirtilen bir takım sınırlar doğrultusunda devam etmiş ve bu duruma küresel ekonomik gelişmelerin katkısı fazla olurken, çalışmanın ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak değinilecek olan söz konusu doğal işleyişe ulaşılmaktadır. Dolayısıyla izah edilmeye çalışılan konu, piyasa ekonomisinin tanımı yapıldıktan sonra daha anlaşılır hale gelecektir.

A. Piyasa Ekonomisinin Tanımı

Piyasa ekonomisi birçok şekilde tanımlanmış, bazı kaynaklarda liberalizmle temellendirilmiş, bazı kaynaklarda ise kapitalizm ile bağdaştırılarak piyasa ve piyasa ekonomisine anlam kazandırılmıştır. Bütün bunlardan önce piyasa kelimesinin hangi anlamları barındırdığına bakıldığında ise en basit tanımıyla; mal ve hizmetlerin karşılıklı alıcı ve satıcı bulunduğu yani mübadelenin gerçekleştiği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada alıcı ile satıcının karşılaşmadan da mübadele işlemini yapması mümkün olmakta ve bu durum da piyasanın tanımını oldukça geniş boyutlara taşımaktadır (Uysal, 2004: 7). Teknolojinin de gelişmesiyle birlikte alıcı ve satıcının belirli bir yerde bir araya gelip ticari münasebette bulunmaları da gerekmemektedir. Piyasayı alıcı ve satıcıların karşılıklı istek ve iradelerini belirledikleri ve bunları birbirlerine duyurabildikleri her türlü imkanı içeren bir

genişlikte düşünmek yerinde olacaktır. Bununla birlikte “her mübadele bir piyasa oluşturmaktadır” sonucuna da ulaşılabilir. Piyasayı oluşturan temel unsurun mübadele olduğu, yani alıcı ve satıcıların karşılıklı uygun istek ve iradelerini beyan etmeleriyle doğru orantılı olarak alıcı ve satıcı sayılarıyla ve bunların birbirleri hakkındaki enformasyon miktarı da oluşacak piyasanın özelliklerini belirlemektedir (Savaş, 1978: 8).

Klasik Liberalizm’in 20. yüzyıldaki etkili ve önemli düşünürlerinden olan Friedrich August von Hayek’e göre ise piyasa, modern ekonomik toplum tanımlanarak açıklanmıştır. Hayek’in piyasa teorisinde toplum bireylerinin her birinin kendi hedefi olan onbinlerce bireysel ekonomiden oluşan modern ekonomik toplumun genel bir hedefi bulunmamaktadır. Mübadele bireyin kendi refahını geliştirmek için kullandığı ve bu işlemi yaparken de farkında olmadan faaliyetlerin tam olarak koordinasyonunu gerçekleştirdiği bir süreçtir. Öyleyse piyasa, fiyatların ortaya çıkardığı enformasyonla yönlendirilmiş, ekonomik hayatın değişiklik ve belirsizliğine kendilerini adapte eden bireylerin kendilerini keşfetme yöntemi olarak açıklanmıştır (Barry, 2001: 31).

Piyasa ekonomisi ise temel olarak alınıp satılabilme niteliği bulunan mal ve hizmetlerin fiyat mekanizması aracılığı ile her iktisadi karar biriminin yani üretici ve tüketicinin fayda ve karını maksimize edebileceği bir ortamı ifade etmektedir. Bu durumun da en önemli özelliği bireysel çıkarların toplumsal çıkarlardan daha önce gelmesi olarak belirtilmekte, dolayısıyla da teşebbüs ve tercih etme yani seçim özgürlüğü ortaya çıkmaktadır (Altay, 2001: 16). Bunun yanında piyasa ekonomisi tanımı karşılığında iş bölümünün ve özel mülkiyetin mevcut olduğu ve bunların devredilebildiği, serbest fiyatların, sözleşme ve teşebbüs özgürlüklerinin bulunduğu, bilgi edinme maliyetlerinin çok düşük, rekabet ve desantralize karar almanın geçerli olduğu bu sistemde en başta özel teşebbüsün esas alındığı ve gönüllü mübadeleler temelinde üretici ve tüketicilerin egemen olduğu kendiliğinden ortaya çıkan makro iktisadi bir örgütlenme ile karşılaşmaktadır (Akalin, 2002: 90).

Piyasa ekonomisi tanımlanırken genel itibariyle özel mülkiyet temelli tanımlar yapılmış ve özel mülkiyetin bulunmadığı bir sistemde ise piyasa ekonomisinin kurulamayacağı savunulmuştur. Piyasa ekonomisinde herkes kendi

adına davranmakta, ancak bunun yanında kendi ihtiyaçlarını elde etmek için çalışan bireylerin eylemleri aynı zamanda diğerk bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaları hususunda da hizmet niteliğindedir. Sonuç olarak herkes diğerk insanlara hizmet etmekte ve bu doğrultuda bireyin kendisi de diğerk insanlar tarafından sunulan hizmetlerden yararlanmaktadır. Yani karşılıklı yarar sağlama amacı, temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yayla, 2003: 192).

Her zaman olmasa da genellikle piyasalar, farklı alıcı ve satıcıların en iyi anlaşma, en iyi kar ya da en iyi fiyata ulaşmak için birbirleriyle rekabet içerisinde oldukları ortama da vurgu yapmaktadırlar. Bununla birlikte kapitalizmin kelime anlamından direkt olarak piyasa ekonomisinin anlaşılmaması gerektiğı görüşünü savunan Jim Stanford kapitalizmin piyasa ekonomisinden farklı olarak fazla üretimin yüksek bireysel karlar için gerekleştirildiğı ve işçilerin ücret elde edebilmek için daha çok çalışmalarının gerektiğı bir sistem olduğunu vurgulamaktadır (Stanford, 2008: 36-37). Sözk konusu sistemde bireylerin ekonomik kararlarına ve serbest olarak gerçekleştirdikleri tercihlerine oldukça önem verilmektedir. Bu bağlamda, bireyin çalıştığı alandan elde ettiğı gelirden tasarruf için ayırdığı kısmını istediğı şekilde değerlendirebilmesi mümkündür. Çalışanların alışma saatlerini dahi kendilerinin belirleyebildiğı böyle bir ortamda arzu edilen piyasa ekonomisinin daha az sorunla karşılaşarak işlediğı de açık bir şekilde görülebilir.

Her biri birbirinden farklı olan bireylerin aktif katılımları sonucu piyasa ortaya çıkmaktadır. Bireylerin piyasayı tamamıyla değiştirmeye gücü bulunmamakla beraber onun bir parçası olmaya devam etmeleri, bu noktada üretici ve tüketici bazında bir ayırım yapmayı da engellemektedir. Çünkü bu bireyler hem tüketici hem de üretici şeklinde birbirinin aynısı olarak karşımıza çıkabilmektedirler. Piyasa ekonomisinin temel itici gücü ve göstergesi, fiyat sistemidir. Yani almaya ve satmaya istekli olanların karşılıklı eylemleri sonucu belirlenen değişim oranları bütünüdür. Piyasa düzeni bir takım ortak amaçlara dayanmamakta, bunun aksine tarafların karşılıklı yararları için farklı amaç ve hedeflerin uzlaştırılmasına dayanmaktadır. Bu durum ise fiyat sistemi aracılığıyla gerçekleşebilmektedir. Piyasa kurallarının üretilen ürün ve hizmetlere rekabetçi bir fiyat dayatmasının yanında üreticilerin, toplumun mal miktarı konusundaki taleplerini de dikkate almalarını sağlamaktadır (Yayla, 2003: 194).

Sınırlı devlet müdahalesinin ve denetiminin mevcut olduğu bir ortamda fiyat mekanizması kurallarına göre işleyen bir pazar, piyasa ekonomisini oluşturmaktadır. Bu noktada serbest piyasa ve serbest piyasa ekonomisi arasında da ciddi bir fark bulunmaktadır. Serbest piyasa, ekonomik birimler olan üretici ve tüketici kararları ya da davranışları üzerinde zorlayıcı bir devlet müdahalesi ve denetiminin olmadığı piyasa iken, serbest piyasa ekonomisi; mal ve hizmet piyasaları, sermaye piyasası, döviz piyasası gibi temelde kendi kurallarına göre işleyen piyasalarda sınırlı devlet müdahalesi ve çeşitli düzenlemelerin söz konusu olduğu bir sistemdir. Yani serbest piyasa ekonomisinde tamamen serbestlik yerine yarı serbestlikten söz etmek daha yerinde olacaktır (Aktan, 1994a: 45). Serbest piyasada ise uygun gördüğü şartlarda kişinin mülkiyetini başkalarına devretmesi, onu diğer bir mülkiyetle ya da para ile mübadele etmesi özel mülkiyetin vermiş olduğu bir özgürlüktür. Tüketim amaçlı olarak ya da daha fazla üretim için kullanım hakkı veren özel mülkiyet malın serbestçe elden çıkarma ve değiştirme hakkını da vurgulamaktadır (Yayla, 2004: 114).

Piyasa ekonomisinde hiçbir şekilde devlet müdahalesinin olmaması da genel olarak uygun görülmemiş ve bu düzen içinde devletin bazı temel görevlerinin olduğu belirtilmiştir. Milton Friedman'a göre devlete yüklenen görevler piyasanın kendi başına yapamayacaklarını yapmak çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Bir nevi oyunun kurallarını belirlemek, hakemlik yapmak ve belirlenen kuralları uygulamak devletin temel görevleri olacak ve bununla birlikte piyasa aracılığıyla da yapılabilecek ama teknik ya da benzer koşullardan kaynaklanan güçlükler dolayısıyla devlet aracılığıyla yapılması tercih edilen işler de bu görevler arasına dahil edilecektir (Friedman, 2008: 37). Liberalizmin ekonomik düzeni olarak ifade edilen piyasa ekonomisinde piyasa mübadelesi ve fiyat mekanizmasının işleyişine devlet müdahalesi kaçınılmazdır ve piyasa ekonomisinin tümüyle doğal bir uyum düzeni olduğunu ve kendi doğal işleyişine bırakılması gerektiğini savunmak da oldukça zordur. Piyasa ekonomisinin ideal bir sistem olmasına karşılık temel kurumlarının fonksiyonel işlerliği açısından devletin sınırlı olmak şartıyla bazı müdahaleler yapması gerekebilir (Aktan, 1994a: 48).

B. Piyasa Ekonomisinin Temel Unsurları

İnsanlar arasındaki ekonomik ilişkiler her toplumda gönüllülük esasına göre gelişmekte ve bireyler kendi yargıları, kararları ve çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Piyasa düzeninin sorunsuz işlediği ortamlarda zorlamanın yeri bulunmamakta ve bu noktada devletin görevi piyasaya ve bireylerin piyasa tarafından yönlendirilen faaliyetlerine müdahale etmek yerine bu durumun aksine piyasa ekonomisinin korunmasına ve sistemli, sorunsuz bir biçimde işlemesini sağlamak ve süreç içerisinde bu düzeni bozmaya yönelik saldırıları önlemektir (Yayla 2003:193). Bu durumda piyasa ekonomisinin de bir takım özellik ve unsurlara sahip olduğu bilinmektedir. Mekanizmanın işleyişi için de gerekli olan ve diğer bir deyişle koşul olarak da belirtilebilecek bu özelliklerin kapsadığı alan hukuk düzeni, mülkiyet hakkı, devletin yönetim biçimi, sosyal yapı, kültürel yapı gibi birçok alanla da yakın ilişki içerisinde (Uysal, 2004: 11).

Ekonomik birimler arasında ortaya çıkan işbirliği, karşılıklı bağımlılık, çatışma ya da ast-üst ilişkileri her ekonomik sistemde olduğu gibi piyasa ekonomisinde de yer almaktadır. Toplumsal bütün içerisinde süreklilik arz eden bu ilişkiler belirli bir uyumun sağlanması halinde amaçlarına ulaşmada kendilerine özgü ekonomik planları uyguladıkları bir düzeni meydana getirmektedir. Söz konusu düzen, iktisadi birimlerin arasında oluşturulan koordinasyonu planlı bir şekilde ortaya çıkarabilecek ya da spontane gerçekleştirecektir. Kendiliğinden gelişen spontan düzen içerisindeki ilişkiler kendiliğinden karşılıklı uyum sağlayarak birbirleriyle koordine olmaktadır. Her ne kadar organizasyonlarla karşılaşılrsa da piyasa ekonomisinin genel karakterini spontan düzen oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisi içerisinde yer alan işletme ve diğer kuruluşlar organizasyon ilkesine göre işlemektedir. Piyasa ekonomisi içindeki devlet yapısı da organizasyonel bir biçimde oluşturulmuştur. Ancak piyasa sistemi içinde yer alan ve spontan düzenin oluşumu, varlığı ve devamı için gerekli olan davranış kuralları, genel geçerliliğe sahip ekonomik davranış ve kararların da şartlarını barındıran hukuk normları şeklinde devlet tarafından oluşturulur. (Erkan, 1987: 53-54). Söz konusu normlar içinde özel mülkiyet hukuku, işlevsel para ve finans sistemi, devletin ekonomi politikalarının sürekliliği gibi temel ilkelerden oluşmaktadır. Bu ilkeler iktisadi hayatta düzen

sağlayıcı bir güç olarak işlevlerini yerine getirecek irade ve iktidara sahip liberal hukuk devleti konseptinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki sürekli bir piyasa ekonomisi ülkedeki hukuksal-kurumsal çerçeve koşullarına, etkin bir kamu yönetimine ve devletin de kalkınma odaklı izleyeceği kararlı politikalara dayanmaktadır (Uysal, 2004: 11).

Piyasa ekonomisinin temel unsurlarını; ferdiyetçilik, özel mülkiyet, tam rekabet ve rasyonellik olmak üzere dört başlıkta toplamak mümkündür.

1. Ferdiyetçilik

Ferdiyetçilik ya da diğer bir ifadeyle bireycilik ferdi; toplumun temeli olarak kabul etmektedir. Tarihi süreç içerisinde değişik şekillerde anlamlandırılmış olan bu kavram üzerine birçok görüş belirtilmiş olmakla birlikte, bu görüşlerin en önemlilerinden birine sahip olan Hayek, ferdiyetçiliği bir toplum ve toplumsal kurumlar teorisi çerçevesinde ele almıştır. Teoriye göre toplumsal kurumların niteliği, gelişimi ve fonksiyonu, özgür bireylerin önceden kararlaştırılamayan ve planlanamayan davranışlarıyla birlikte şekillenmektedir (Savaş, 1978: 46). Bununla birlikte ferdiyetçilik insanı bir araç olarak değil amaç olarak benimserken, insan ilişkilerinde ortaya çıkan düzenin ve bireysel faaliyetlerin öngörülemez bir sonucu olarak kabul edilmektedir.

Liberalizme göre birey, temel varlık olarak kabul edilmekte ve bireyin varlığının, sınıf ya da halk gibi bütünü oluşturan toplulukların varlıklarından daha gerçek olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte bireyin, toplumların her türlü kurum ve yapılarının üstünde olduğunu ise söylemek bile gereksiz görülen bir durum haline gelmiştir. Liberalizmde bireye toplumdan veya diğer herhangi bir kolektif bütünden daha fazla bir değer verilmektedir. Teorik olarak toplumdan daha önce var olan bireyin hakları da doğal olarak toplumdan önce vardır. Doğal haklar anlayışının temelinde de bu fikir bulunmaktadır (Arblaster 1984'ten aktaran Yayla, 2003: 150).

Bireyciliği gerçek ve sahte bireycilik olarak ikiye ayırmış olan Hayek; John Locke, David Hume ve Adam Smith'in savunmuş olduğu bireyciliği gerçek bireycilik, Rousseau ve Fizyokratların bireyciliğini sahte olarak nitelemiştir. Bireyciliği liberalizmle özdeşleştiren Hayek'e göre gerçek bireyciliğin iki temel

özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler sıralanırken ilkinde bireyciliğin esas olarak bir toplum teorisi ve insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsü olduğu savunulurken, diğer özellikte ise bireyciliğin toplum görüşünden kaynaklanan genel kurallar dizisi olduğu ifade edilmiştir. (Yayla, 2003: 155). Gerçek bireycilik ve sahte bireycilik arasındaki fark ise şu şekilde belirtilmiştir: Gerçek bireycilik, insan ilişkilerinde oluşan düzeni, bireysel eylemlerin önceden tahmin edilemeyen ve hesaplanamayan bir sonucu olarak kabul edilirken, sahte bireycilik, bu düzeni bilinçli ve planlı bir şekilde insan düzenlemesi olarak ele almaktadır. Bu durumda her iki bireycilikte bireysel aklın yerinin farklı olduğu savunulmaktadır.

2. Özel Mülkiyet

Toplumlarda mülkiyet yapısı ekonomik organizasyonların verimliliğini de belirleyen önemli olgulardan biridir. Bu konuya “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde değinen Adam Smith, kamunun verimliliğinin özel sektöre göre düşük olduğunu ve bundan dolayı kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmış, şayet bu durum gerçekleştirilirse ciddi miktarda bir israfın önlenebileceğini belirtmiştir. Bu noktada özetle Adam Smith’in görüşlerinin mülkiyet hakları teorisinin de temel yaklaşımlarının bileşenlerini oluşturduğu söylenebilir (Dura, 2006: 226). Diğer taraftan toplum üyelerinin mal sahipliğinin, üyeliklerinin başladığı andan itibaren devletin güvencesi altına girdiğini savunan Rousseau’ya göre de topluluğun her üyesi, topluluk kurulduğunda kendini topluluğa verir ve böylece sahip olduğu mallar da egemen varlığın eline geçer, ancak özünde mal sahipliği bireyde kalmaya devam eder. Topluluk içerisindeki bu sahiplik malların güvencesinin de sağlanmasına yaramakta ve sahipliğin yerini gerçek bir hak almaktadır (Rousseau, 2004: 38). Dolayısıyla bireylerin mal varlığını koruma görevi devletin doğal görevlerinden biri hale gelmektedir. Piyasa ekonomisi içerisinde her türlü taşınır ve taşınmaz mallarla birlikte sermaye mülkiyetine de sahip olma hakkının varlığı, bu düzenin sağlıklı bir biçimde işlemesi için gerekli olan koşullar dahilinde kabul edilmektedir. Böylece özel mülkiyet hakları bireylerin mülke sahip olmasının yanında bu mülkü satabilme ya da yeni mülkler edinebilme haklarıyla birlikte söz konusu mülkün kullanımından elde edilen kazançlardan serbestçe tasarruf etme ve bunlardan yararlanma haklarına

sahip olması şeklinde ifade edilebilecektir (Bastırmacı 1998'den aktaran Sezgin, 2010: 161).

Vatandaşların kendilerine ait olmayan malları daha müsrif biçimde kullandıkları görüşünün yanında mülkiyet yapısının değiştiği andan itibaren ekonomik organizasyonun performansının değişeceği kanısı birçok düşünür ve araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Ancak mülkiyetin özel ya da kamuya ait olduğuna bakılmaksızın piyasadaki rekabet durumunun da ekonomik verimliliği etkilediği söylenebilir (Dodgson, 1993: 286).

Süreç içerisinde bireysel faaliyetler işbölümünü gerektirmiş, bu durum ise organizasyonun tesisi için mübadelenin gerçekleşmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Piyasada taraflar arasında malların mülkiyetinin gönüllü olarak transferi anlamına da gelen mübadelenin varlığı için mallar üzerinde özel mülkiyetin bulunması ve mevcut hukuk sisteminin de bu malların değiştirilmesine izin vermesi gerekmektedir (Akalm, 2002: 99). Mülkiyet hakkı, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin, 1948 Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 17. maddesi, Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne ek, 1952 tarihli Paris Protokolü'nün 1. maddesi uyarınca temel insan haklarındandır.

3. Tam Rekabet

Piyasa ekonomisinin fonksiyonel anlamda işlerlik kazanabilmesi için rekabet stratejik bir özelliktir. Bu yüzden rekabet sürecinin yaratılması, korunması ve sürekli teşvik edilmesi gerekmektedir ki, bu durumda etkin rekabet ortamlarının yaratılması da söz konusu olabilir. (Uysal, 2004: 12). Tam rekabet piyasalarının varlığı ise çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu, piyasaya giriş çıkış serbestisinin tam anlamıyla sağlanmış olduğu, homojen yani birbirine benzer malların bulunduğu ve piyasadaki tüm işlemlerin şeffaf bir şekilde gerçekleştirildiği durumlarda mümkün olmaktadır. Bununla birlikte tam rekabet gerçekleşebilmesi için üretim faktörlerinin de ekonominin tüm alanlarına transferinin kolay bir şekilde sağlanması gerekmekte, üreticilerde kar maksimizasyonu için bir gayret mevcutken tüketicilerde de fayda maksimizasyonu için bir çaba bulunmalıdır. Tüm bu şartlar sağlandığında tam rekabet piyasalarından söz edilebilecektir (Aktan, 2003: 8).

Piyasa ekonomisinin işleyişinde rekabetin bir takım fonksiyonel işlevleri bulunmaktadır. Ludwig von Mises tarafından bir diğer adının serbest rekabet sistemi olduğu ifade edilen piyasa ekonomisinde, daha yararlı olan üretim yöntemlerinin daha az verimli olanın yerine getirilmesi, yüksek verimle çalışanları az verim alan çalışan rakiplerine karşı korumaktadır. Piyasa sisteminde üretilen her mal ve hizmet tüketicinin talebine yönelik olduğundan dolayı, tüketicilerin piyasadaki tercihleri genel ekonomik süreçte azımsanmayacak ölçüde etkili olmaktadır. Bundan dolayıdır ki her firma müşterilerine daha iyi mal ve hizmeti mümkün olduğunca uygun fiyat ve standartlarda sunma yarışı içine girmektedir. (Ülgen, 2005: 15). Bu durum ise kaynakların en etkin biçimde kullanılmasını sağlamada önemli bir adımı oluşturmaktadır. Böylece rekabet, herkesin yaptığı işi en iyi şekilde yapmasını ve üretim faktörlerinin de en etkin şekilde kullanılmasını sağlamaktadır.

Konu verimlilik bakımından ele alındığında, alıcı ve satıcı sayısının aşırı derecede fazla olmasıyla birlikte piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Rekabetin olmadığı piyasalarda ise ekonomik gücü bir hayli yüksek işletmeler bu durumu kötüye kullanabilme yetkisini ellerinde tutmaktadır. Bu işletmeler piyasadaki imkanlardan yararlanma imkanı kısıtlanacak olan yeni işletmelerin piyasaya giriş çıkış yapmaları konusunda bile bir takım engellerle karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedirler. (Erkan, 1987: 120).

Piyasa ekonomisi bazı iddiaların aksine iş ahlakının bozulmasına neden olmamakta, aksine iş ahlakının tesisi için katkıda bulunmaktadır. Rekabetçi bir piyasa ekonomisinde üreticiler piyasada varlıklarını devam ettirebilmek için mevcut olandan daha kaliteli ve yine mevcut olandan daha az maliyetli mal ve hizmet sunmaya özen gösterme eğiliminde olacaklardır. Piyasa ekonomisinin en önemli özelliklerinden biri olan tam rekabet ortamının sağlanması ekonomik düzenin sağlıklı tesisinde devletin önemli bir görevi haline gelmektedir. Bu noktada rekabeti teşvik eden ve aksak rekabeti önleyecek kural ve kurumların oluşturulması ya da mevcut düzenlemelerin revize edilmesi gibi görevlerle birlikte tüketicinin korunmasına yönelik düzenleme ve önlemlerin kapsadığı alanların genişletilmesi de devletin görevleri arasında bulunmaktadır (Aktan, 1994a: 45).

Tam rekabet şartlarının mevcut olması aslında çok önemli bir sonuç yaratmaktadır. Piyasada birçok alıcı ve satıcı kendi çıkarları peşinde koşarken daha önce planlanmış olmamasına rağmen bütün toplumun yararına hizmet etmiş olmaktadır. Tam rekabet ortamında bireyler, diğer bireyler üzerinde nasıl sonuçlanacağıyla ilgilenmeden özgür bir şekilde aldıkları kararları uygulamaktadırlar. Bireylerin aldığı kararlar her zaman kendi çıkarları ile doğru orantılı olduğundan, toplumsal çıkarların da en iyi şekilde gözetilmiş olacağı varsayımıyla, bireylerin kendi istekleri dışında topluma da faydalar sağlamaları Adam Smith tarafından piyasanın görünmeyen eli olarak adlandırılmaktadır (Savaş, 1978: 50). Özgür ortamlarda, herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmayan bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda aldıkları kararların, içinde yaşadıkları topluma da bir takım faydaları olduğu inkar edilemeyecek bir durumdur. Bu düşünce, merkezi planlama ya da kontrol gibi insanlar tarafından önceden belirlenen kalıplara tabi bir düzenlemeden de daha üstün gelmektedir. Bunun yanında rekabetin mevcut olduğu piyasalarda oluşan fiyatlar, yatırımları en verimli alanlara yönlendirerek ekonomideki kaynakların etkin kullanılmasını ve dağıtılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla rekabet, mal ve hizmet üretiminde kaliteyi iyileştirmeye yönelik olarak şekillenmektedir (Güneş, 2000: 119).

Hayek'e göre ise birkaç ekonomi dışında, ekonominin tümü için tam rekabet durumu geçerli olmamaktadır. Bu ifadenin gerekçesi tam rekabet ürünlerinin homojen olması, giriş engellerinin olmaması ve tam bilgiye dayanmaktadır. Fakat gerçek dünyada bu koşulların hiç biri geçerli değildir. Üretilen ürünler birbirinden farklıdır, piyasaya giriş engelleri göz ardı edilemez durumda ve enformasyon, ekonomik aktörler arasında parçalanmış ve kirlenmiş haldedir (Kayıran, 1996: 61). Yapay olarak meydana getirilmiş rekabet koşullarından ziyade rekabetin kendisinin önemli olduğu vurgulanmakta ve gerçek dünyada rekabetin yeni bir keşif yöntemi ya da daha iyiye ulaşma yolunda kullanılacak bir araç olduğu savunulmaktadır. Rekabet, özel durumlardan yararlanma fırsatına sahip olan herhangi bir bireye kar etme imkanı sağlamakla kalmamakta, bununla birlikte böyle bir fırsatın mevcut olduğuna ilişkin bilgiyi başkalarına taşımak suretiyle işlemeye devam eden bir keşfetme, yeniye ulaşma sürecini oluşturmaktadır (Hayek, 1995: 160). Rekabet ayrıca klasik iktisat ve piyasa ekonomisinin temel özelliklerinden olan rasyonelliği

de devre dışı bırakmaktadır. İnsanların rasyonel olduğu için rekabetçi olmadığı, tam tersine rekabetçiliğin insanları rasyonel yaptığı ifade edilmektedir.

4. Rasyonellik

Piyasa ekonomisinin önemli özelliklerinden bir diğeri ise ekonomik ve sosyal birimlerin rasyonel olduğunu kabul etmesidir. Bireylerin tüketici ya da üretici olduğuna bakılmaksızın kendileri ile ilgili kararlar alırken mevcut bütün enformasyonu kendi çıkarları lehine sonuçlanacak şekilde değerlendirmeleri hususu piyasa ekonomisi sistemi içerisinde kabul edilen bir olgudur. Bu noktada her toplumda bireylerin öncelikle kendi kişisel çıkarlarını gözетerek kararlarını verdikleri bilinmektedir. Bu yüzden en etkin kararlar bu şekilde rasyonel birey davranışları sonucunda alınmakta ve fayda maksimizasyonu gerçekleşmektedir. (Aktan ve Dileyici, 2007: 18). Bu doğrultuda sistemde bütün insan ilişkileri gönüllü olarak kurulmakta, insanlar kendi bireysel yargıları, düşünceleri ve çıkarlarının emrettiğı şekilde işbirliği yapıp yapmama veya birbirleri ile iletişime geçip geçmeme konusunda serbesttirler (Mises 1949'dan aktaran Ülgen, 2005: 9).

Bireylerin kişisel çıkarlarını her şeyin üstünde tutan Adam Smith'e göre ise bu davranışların temelinde yatan bencillik toplumsal düzeni sağlayan temel unsur olarak kabul etmektedir. Tüketicilerin fayda maksimizasyonu amacıyla ve üreticilerin de kar maksimizasyonu amacıyla ekonomik anlamda verdikleri kararlar toplumsal düzenin kurulup işlemlerini ve mümkün olan en yararlı yani optimal sonuçların alınmasını sağlamaktadır (Savaş: 1978: 45-46). Bu özellik Kamu Tercihi teorisi kapsamında ele alınan homo economicus modelinde de vurgulanmaktadır. Homo economicus modelinde bireyler, karşılaştıkları kısıtlamalar karşısında kendi çıkarlarını maksimize edecek şekilde davranışlarda bulunmaktadırlar. Bununla birlikte kendi kişisel çıkarlarını maksimize etme peşinde koşan bireylerin farkında olmadan toplum çıkarlarına da faydalı olacak davranışlarda bulunduğu gerçeğı klasik iktisatçılar tarafından keşfedilen bir durumdur. (Buchanan, 1991: 37).

C. Piyasa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi

İnsanların toplumlar halinde yaşamaya başlaması ve milli kimliklere bürünmeleri pazar ya da piyasaların ortaya çıkmasına paralel bir seyir izlemiştir. Piyasa ekonomisi kavramının hızlı bir şekilde bugünkü haline gelmesi çok eski dönemlere dayanmasına rağmen, temelde amacın aynı fakat yöntem ve teorilerin farklı olması, birçok araştırma ve farklı inceleme alanlarını da ortaya çıkarmıştır. Ortaçağ'ın ilk dönemlerinden bu yana ellerindeki üretim fazlası mahsulü takas etmeye ya da bir şekilde pazarlamaya çalışan toprak sahiplerinden bugüne, temel amaçlarda bir şey değişmemiş ancak insanlığın gelişimiyle birlikte yeni yöntemler uygulanmaya başlamıştır. Bütün bunların yanında teorik ve tarihsel gelişim süreci içerisinde piyasanın sadece ekonomi başlığı altında incelenmesinin başarılı bir araştırma için mümkün olmayacağı ve incelemede felsefe ve siyasetten de faydalanılmasının, insan davranışlarının açıklanmasında daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ortaçağın sonlarına doğru Batı Avrupa ülkelerinde hayatın hemen hemen her alanında hızlı ve köklü değişim ve gelişimlerin meydana gelmesi; özellikle 16. ve 17. yüzyılda birçok bölgede ticaret politikalarının yeniden belirlenmesi ticari faaliyetleri arttırmış, Avrupa'da köklü değişimlere ortam hazırlamıştır. Fiyat ve kar marjının serbestçe oluşturulabildiği bir ortamın bulunması ticaretin şehirlerden kırsal bölgelere doğru da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ticaretle birlikte ulaşım ve haberleşme alanında meydana gelen gelişmeler, bölgesel sınırları anlamsız kılmış, üretim artışını özendirici teşviklerle birlikte uzmanlaşma ve üretim birimlerinin geliştirilmesi üretim faktörlerinin verimini hızla arttırmıştır. Pazarın genişlemesi ve üretim birimleri arasındaki rekabet, hem kaliteli malların ortaya çıkmasını, hem de üretim araç ve yöntemlerinin daha da gelişmiş hale gelmesini sağlamıştır. 16. yüzyıldan bu yana özellikle Batı Avrupa'da ortaya çıkan iktisadi ve siyasi gelişmelerin etkisiyle değişerek bugünkü halini alan piyasa ekonomisinin kurumsal bir yapı içerisinde işlemesine katkıları olan ve iktisat biliminin teorik temellerinin geliştirilmesi için gerekli zemini oluşturan Merkantilist ve Fizyokratik iktisadi düşüncelerin değindiği hususların incelenmesinde de yarar görülmektedir. Piyasa ekonomisine Merkantilist ve Fizyokratik iktisadi düşüncelerin etkileriyle bir çerçeveye

çizilmiş ve temel anlamda bu sistem klasik iktisadi düşünce sistemi içinde şekillenmiştir. Daha önceden geliştirilen teorilerin yanı sıra uygulamalardan yola çıkılarak ulaşılan sonuçlara göre oluşturulan kurumlara uygun olarak yapılanması gerçekleştirilmiş, süreç içerisinde sistem kendini sürekli olarak değiştirmiş ve değişen şartlar içerisinde de yeniden yapılandırılmıştır (Ersoy, 2008: 147).

Her ne kadar bir sistem olarak kabul edilip edilmemesi tartışmalı olsa da Batı Ortaçağı'nda feodalizme tepki olarak doğan birçok politikanın bir araya gelmesiyle oluşan Merkantilizmin 18. yüzyıla kadar süren 300 yıllık etkinlik döneminde ticaretle uğraşmaya ve başta satış olmak üzere mal alım satımına oldukça önem verilmiştir. Merkantilistlere göre devlet müdahalesi ile özel teşebbüs birbirine çelişkili kavramlar olmamış, devletin ekonomik gelişmeyi engelleyen alanlara müdahale etmesi, girişimcileri kurallara uyması konusunda yönlendirmesi ve halen boşluk olan yerlerde bizzat kendisinin girişimci olması gerektiği savunulmuştur. Merkantilizmin en önemli zenginlik kaynağı altın ve gümüş gibi değerli madenlerin az sayıda ülkede toplanmış olması ve parası olmayanların ticaret yapamaması, para bolluğunun ise enflasyona yol açması gibi nedenlerden dolayı devletin görünen elinin beklenen faydayı vermediği ve tek taraflı çıkara dayanan Merkantilist politikaların başarılı olamadığı savunulmaktadır (Acar, 2011: 35). Ancak Merkantilist dönemde tarihte ilk defa iç ve dış pazarlarda faaliyet alanlarını genişleten tüccarların ticari sermayelerini de arttırmaları, teknik gelişmelerle paralel endüstriyel üretimin de ciddi derecede büyümesi sonucu ticarete dayalı burjuva sınıfı toprak soylularından daha önemli hale gelmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte batı uygarlığının bölgesel ekonomi olmaktan çıkıp ulusal bir ekonomi aşamasına geldiği savunulmaktadır (Okur, 2000: 21- 41).

Merkantilist sistemin gerilemesine ve sınai kapitalizmin doğuşuna neden olan hususlardan olan devlet müdahalesinin yararlı olmadığı düşüncesi ve Merkantilist korumacı devlet anlayışı yerlerini Fizyokratlarla birlikte doğal düzen anlayışına bırakmıştır (Barlas, 2011: 73). İktisadi düşünce alanında bir sistem olarak kabul edilen Fizyokratizm'in (Physiocracy) kelime anlamına bakıldığında karşımıza doğanın egemenliği ya da doğal düzen gibi ifadeler çıkmaktadır. Bu sistem belli bir siyasal ve sosyal felsefe ile ekonomik yaşama ilişkin bir takım düşünceleri birarada barındıran ve bu tür konuların doğal düzen içerisinde tartışılması gerektiğini savunan

ve iktisat biliminin bir takım temel esaslarını açık ve net bir biçimde ortaya koyan bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. (Ersoy, 2008: 242).

1. Klasik İktisat ve Piyasa Ekonomisi

İktisadi sistemlerin gelişim süreci içerisinde piyasa ekonomisi kavramı farklı formlar içerisinde ifade edilirken, ilk defa 1700'lü yılların ilk yarısından sonra İngiltere'de bulunan Klasik İktisat Okulu bünyesinde günümüze göre anlamlı biçimde ortaya konulmuştur. Piyasa ekonomisinin ilk savunucu ve temsilcilerinden ve bununla birlikte modern iktisat ilminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith'in on iki yıl gibi uzun bir zaman sonra tamamlayıp 1776 yılında yayınladığı "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde pazar ekonomisinin itici gücü ve dinamizmi şu şekilde açıklanmıştır: Bireyler sadece kendi özel çıkarlarını gözetirken paralelinde görünmez bir el, onların hiç düşünmediği başka amaçlara da hizmet etmelerini sağlamaktadır. Adam Smith'e göre söz konusu görünmez el milletlerin zenginliği için de gerekli görülmektedir. Smith'ten bu yana piyasa ekonomisi ile planlı ekonomi ya da komuta ekonomisi taraftarları arasında fikir tartışmaları süregelmiştir. Görünmez el taraftarları bireylerin mülkiyet, teşebbüs, ticaret ve tercih özgürlüğü gibi ekonomik özgürlüklerinin güvence altına alınmasını ve devletin görünür elinin piyasa ekonomisinin düzenli işleyişine mümkün olduğu kadar az ölçüde müdahale etmesi gerektiği görüşündedirler. Bunun yanında iktisadi faaliyetlerin merkezi bir karar organı tarafından organize edilmesini ve ekonomide devlet müdahalesinin mutlaka olması gerektiğini savunanlar ise pazar ya da piyasa ekonomisinin, kapitalistlerin çıkarına uygun bir sistem olduğunu ve emekçilerin bu düzen dahilinde sömürüleceklerini ifade etmişlerdir (Aktan, 1999: 85).

Adam Smith bir ahlak felsefecisi olarak da farklı çalışmalara imza atmış ancak bununla birlikte "Milletlerin Zenginliği" adlı eserini Fizyokratların tarımcı eğilimlerinden de etkilenmiş olarak, tabii kanunlara uyulduğunda toplumun kendiliğinden optimal biçimde işleyeceğine, ulusal servetin artacağına ve bunun bireyler arasında en iyi şekilde dağıtılacağına inanarak vermiştir. Smith'e göre bireyin bir takım davranış ilkeleri mevcuttur ve bunlar; kendini sevmek, özgür

olmak, geleneklere uymak, çalışmak, duygudaşlık ve mübadele eğilimi olmak üzere altı tanedir. Sayılan bu ilkelere göre her birey kendi çıkarının en iyi yargıcı olacaktır ve dolayısıyla bunu takip etmekte de özgür olmalıdır. Her birey kendi çıkarını güderken görünmeyen bir el tarafından da kendi isteği dışında toplum yararına hizmet etmeye yönlendirilmektedir. Bununla birlikte toplum yararını korumak üzere hareket ettiği zamana oranla daha büyük bir toplumsal yararın meydana gelmesini sağlar. Dolayısıyla devletin iktisadi hayata karışmaması gerekmektedir. Doğal düzende devletin üç temel görevi: ulusal savunma, adalet ve yönetim, en başta eğitim ve ulaşım ya da özetle sosyal sermaye yatırımları gibi karlı olmadığı için birey tarafından yapılamayacak fakat toplum ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan işlemlerin yapılması şeklinde sıralanmıştır. Bunlar dışında ise görünmeyen elin daha etkin olduğu savunulmuştur (Kazgan, 2004: 59).

Merkantilizmden klasik iktisadi düşünceye geçiş sürecinde bazı temeller fizyokraziyle birlikte atılmıştır. Fizyokratlara göre toplum yaşamında doğal bir düzen zaten tanrı tarafından oluşturulmuştur. Birey ve birey hakları bu doğal düzen içinde ön plana çıkarılırken bu sistemi koruma görevi ise hükümete verilmiştir. Bu noktada hükümetin en önemli görevi de söz konusu doğal düzeni korumakla birlikte bireylerin özgürce yaşayabilecekleri ve mülkiyetlerinin korunduğu ortamın sürekliliğinin sağlanmasıdır. İnsanların hazırlayacak olduğu yasalar da bu amaca hizmet etmelidir (Savaş, 2007: 228). Fizyokrasinin temsilcilerinden François Quesnay'e göre doğal düzen, en başta toprak ve taşınabilir mallarda özel mülkiyeti, anlaşma özgürlüğünü, iktisadi teşebbüs özgürlüğünü ve ticaretin her türlü engelden uzak olmasını gerektirmektedir. Böyle bir ortamda bireylerin de kendi kişisel çıkarlarının farkında olarak hareket edeceği kabul edilerek doğal düzene uygun davrandıkları ifade edilmektedir (Kazgan, 2004: 58).

Adam Smith fizyokratlar gibi ekonominin işleyişinde doğal bir düzenin varlığını kabul etmiş ve bunu “Görünmez El” (Invisible Hand) mekanizması olarak adlandırmıştır. Ancak fizyokratlardan farklı olarak doğal düzenin tanrısal güce dayalı olarak değil, bireylerin kişisel teşebbüs gücüne dayalı olarak işleyeceği fikrini savunmuştur. Smith'e göre doğal düzeni sağlayacak olan bireylerin kendi çıkarıdır (Aktan, 1994b: 23). Piyasa kurallarının bir formülasyonunu yapmaya yönelmiş olan Smith kendi deyişiyle “insanların özel çıkar ve tutkularının, toplumun tamamının

çıkarları için en uygun noktaya yönelmesini sağlayacak” bir görünmeyen elden söz etmiştir. Adam Smith’in piyasa kuralları, benzer özelliklere sahip bireylerden oluşan bir çevrede, bireysel çıkarların nasıl rekabetle sonuçlanacağı ve daha sonra da bu rekabetin toplumun istediği mallar, arzuladığı nitelikler ve toplumun ödemeye hazır olduğu fiyatlara nasıl yansıdığını göstermektedir. Bu süreçte kişisel çıkar bireyi harekete geçirmekte ancak düzenleyici olan ise rekabet unsuru olduğundan bu durum kişisel çıkarlarıyla hareket edenlerin piyasa zemininde çatışması anlamına gelmektedir (Heilbroner, 2003: 49).

Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde serbest bir piyasada bireylerin çıkar maksimizasyonu için gösterdiği davranışların, beraberinde toplumsal faydanın maksimizasyonunu da sağlayacağını, yani piyasanın hem toplumdaki tüm bireylerin yararını maksimize edebileceği bir ortam sağlayıp hem de görünmez el mekanizması aracılığı ile piyasada faydalarını maksimize etme peşinde koşan bireylerin davranışlarını kamusal faydanın da maksimizasyonunu sağlayacak biçimde düzene sokma gücüne sahip olduğunu ifade etmiştir. Adam Smith’in görünmez el teorisine göre de tek tek kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireylerin davranışları çatışmacı bir toplumsal ortam yaratmayacak, bunun tam aksine ortaya toplumsal faydayı da arttırabilecek bir uzlaşma ve denge ortamı çıkaracaktır. Bununla birlikte bireylerin zenginliklerini arttırma istek ve uğraşlarının beraberinde toplumsal gelişmeyi, özellikle de ekonomik büyümeyi getireceği de savunulmaktadır (Gül, 2006: 28).

Serbest dış ticareti savunan Adam Smith ülkelerin zenginleşmesi ve toplumdaki bireylerin malvarlıklarını arttırabilmelerinin serbest ticareti benimsedikleri ölçüde gerçekleşeceğini ifade etmiş, bunun yanında toplumda iş bölümü arttıkça üretkenliğin de artacağını savunmuştur. Üretkenliğin bireysel üretkenlikten toplumsal üretkenliğe dönüştürülme sürecinde bireylerin üretmiş oldukları malları birbirleriyle serbestçe mübadele edebilmeleri ise serbest bir piyasa ekonomisinin varlığına bağlanmıştır. Piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması hususunu ise fiyat mekanizmasına bağlayan Smith, bir ülkenin sahip olduğu kaynakların etkin ve optimum dağılımının yüksek düzeyde sağlanmasının o ülkenin zenginliğine ciddi katkılar yapacağı görüşünü savunmuştur. Bunun yanında kaynak dağılımının etkinliği ise devlet müdahalesi ile değil, iş bölümü ve serbest mübadele

ile mümkün olmakta, bir başka ifadeyle görünmeyen el prensibi savunulmaktadır. Yani görünmeyen el sayesinde piyasa ekonomisi kendisini dışarıdan müdahale görmeksizin yönlendirecek ve kaynak dağılımını etkin hale getirecektir (Uysal, 2004: 5).

Klasik iktisatçılara göre zenginliğin kaynağının emek olduğu savunulmuş ve Adam Smith'e göre de ekonomik büyüme için gerekli olan üretken işçi sayısının ve işgücü verimliliğinin artışında sermaye birikiminin kaynağı olan yatırımlarla birlikte ulusal ve uluslar arası ticarete rekabetin egemen kılınması baz alınmıştır. Bununla birlikte sermaye birikiminin fonksiyonlarına teknolojik gelişme faktörü de eklenmiştir. Neo Klasik iktisatta ise klasik ekonomi politikten farklı bir şekilde bölüşüm tamamıyla analiz dışında bırakılmış, kaynakların optimal dağılımına bağlı olarak sermaye birikimi olgusu ikinci planda dikkate alınmıştır. Kaynakların etkin dağılımı ve kullanımı amacıyla piyasada bulunması gereken koşulların neler olması gerektiği de araştırılmış ve devletin sınırı ile rolü çizilmeye çalışılmıştır (Çelebi, 2000: 77).

2. Keynesyen İktisat ve Piyasa Ekonomisi

1929 Büyük Depresyonunun ardından uluslararası birçok değişim gündeme gelmiş, bununla birlikte ulus devletlerde, devletin ekonomik müdahalesi de artmıştır. İngiliz İktisatçı J. Maynard Keynes tarafından da devletin ekonomiye müdahale etmesi çeşitli gerekçelerle savunulmuş ve bu görüş II. Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkede uygulanmıştır. Keynes'in genel teori adlı eserinde, devletin ekonomiyi yönlendirme gücünün önemi üzerinde durulmuş, durgunluktan çıkılması için maliye politikası araçlarının etkin kullanılması gerektiği savunulmuştur. Genel teorinin devamında oluşturulan Keynesyen ve Fonksiyonel Maliye anlayışları, devletin ekonomik hayatı yönlendirmesi için birçok fonksiyona sahip olduğunu savunmuş, bununla birlikte devlete ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, istikrarın tesis edilmesi, adil gelir dağılımının gerçekleştirilmesi gibi birtakım asli fonksiyonlar yüklemiştir (Aktan, Dileyici ve Özen, 2009: 2). Fonksiyonel maliye anlayışına göre piyasa ekonomisinin kendi kendini düzenlemekten yoksun olmasından dolayı ekonomik alanda devletin en önemli görevinin tam istikrarı sağlamak olduğu

belirtilmiş ve bu amacı gerçekleştirmek üzere kamu harcamaları yolu ile piyasaya müdahale etmesi gerektiği savunulmuştur (Akdoğan, 2005: 471).

Keynesyenler klasik iktisatçıların tarafsız devlet ya da koruyucu devlet anlayışına eleştiriler getirmişler ve devletin milli ekonomi içerisindeki rolü ve fonksiyonlarının artırılması düşüncesini savunmuşlardır. Bu noktada devletin makro-ekonomik sorunlarla ekonomiye aktif müdahalede bulunabileceği tezi de destek bulmuş ve devletin ekonomide ortaya çıkan konjonktürel dalgalanmalara karşı; vergi, harcama, bütçe ve borçlanma düzeylerindeki ayarlamalarla müdahale edebileceği anlayışı genel kabul görmüştür (Altay, 2002: 4). Keynesyenlere göre “devlet; kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, fiyat istikrarı ve tam istihdamın sağlanması, adil bir gelir ve servet dağılımının gerçekleştirilmesi, ödemeler bilançosunda denklik sağlanması için ekonomiye aktif olarak müdahale etmelidir” görüşü savunulmuştur (Aktan, 2008: 92).

Kuramsal hareket noktasını, tam istihdamın kendi kendine işleyen otomatik fiyat mekanizması tarafından sağlanacağı anlayışının oluşturduğu bu görüşe göre üretim, toplumda efektif talep tarafından belirlenmekte ve istihdam düzeyi de efektif talebe bağlı olarak şekillenmektedir. Böylece Klasik İktisatta “Say Kanunu” olarak bilinen “her arz kendi talebini yaratır” kuralı Keynes ile birlikte “her talep kendi arzını yaratır” anlayışı haline gelmiştir (Öztürk, 2007: 30). Eserinde devletin ekonomik ve sosyal alanda tam anlamıyla tarafsız olamayacağını ifade eden Keynes’e göre klasik iktisadi ekolün jandarma devlet anlayışı, yerini müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Piyasa mekanizmasında ekonomik istikrarsızlık olasılığının yükselmesi sonucu iktisadi karar birimlerinin dalgalanmaları telafi etmesi ve ekonomideki ciddi değişimleri önleyici nitelikte düzenleyici bir kurumun varlığının gerekliliği savunulmuş, devletin ekonomik istikrarı sağlamak için müdahalelerinin, önemli olumlu etkileri olduğu ifade edilmiştir (Öztürk, 2006: 22). Ekonomik olayların dinamik bir yapıya sahip olması ve bireylerin üretim ve tüketim kalıplarının sürekli olarak bir değişim seyri içinde bulunması özünde gelir dağılımının eşit bir biçimde gerçekleşememesine neden olmaktadır. Piyasanın sağlıklı işleyebilmesi için de gerekli yasal ve kurumsal düzenlemenin devlet tarafından sağlanabileceği öngörülmüştür. Ancak ulaşılan

noktada devletin müdahale miktarından çok müdahale yöntemine önem verilmektedir. Bu durum dünyadaki çoğu ekonomide böyle olmakla birlikte tam anlamıyla devletin ekonomiye müdahalesi konusunda evrensel bir kural bulunmamaktayken uygulamada neredeyse bütün ülkelerde devletin bir şekilde ekonomi içerisinde bulunduğu görülmektedir. Ancak her ülkede müdahalenin şekli ve derecesi farklı olabilmektedir (Pınar, 2006: 8).

Kazgan'a göre Keynes tam istihdamı sağlamak bakımından yetersiz kalan sistemin bu aksaklıklarını gidererek yaşamasını sağlama amacıyla teorisini ortaya koymuştur. Bu da bir noktada devlet müdahalesini gerçekleştirerek piyasa ekonomisinin sürekliliğini sağlama amacını şekillendirmiştir. Keynes ve Keynesyenlerin savundukları tam istihdam politikası, milli savunma giderleri artışı ile sonuçlanmış ve bu çelişki üzerine bir takım eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca 1970'li yılların başından itibaren görülmeye başlayan enflasyon içinde durgunluk yani "stagflasyon" önceden tahmin edilemeyecek yeni bir olay olarak karşısına çıkmış ve önerilen politikalar da yetersiz kalmıştır (Kazgan, 2004: 218). Bu ifadelerle ek olarak ise birçok araştırmacı tarafından da Keynes'in bir takım kontrol ve müdahaleleri barındıran teorisinin piyasa ekonomisine tam anlamıyla karşı olmadığı ancak piyasa ekonomisinin sağlıklı tesis edilmesinin yanında sürekliliğinin sağlanması için bir takım önlemler alınması gerektiğini savunduğu vurgulanmaktadır.

D. Piyasa Ekonomisine Yöneltilen Başlıca Eleştiriler

Temel koordinasyon ilkesi olarak piyasa ekonomisini savunan ya da reddetmeyen iktisatçılar, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki rolü konusunda birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Uygulamada ise piyasa ekonomisini benimsemiş ülkelerin kamu kesimine düzenleyici, yönlendirici ve müdahale edici roller verdikleri, bunu yaparken de planlama anlayışından da faydalandıkları görülmektedir. Benzer bir gelişmenin teorik ve pratik düzeylerde merkezden yönetimli ekonomiler için de geçerli olduğu görülmekte, aşırı merkeziyetçi bir düzenin neden olduğu sorunların çözümüne ulaşmada temel koordinasyon ilkesi olan planlama korunarak piyasa araçlarından kısmi şekilde yararlanma yönünde bir eğilim

ortaya çıkarmaktadır. Ancak piyasa ekonomilerinde 20. yüzyıl başlarından 1970’li yılların ortalarına kadar süren müdahaleci devlet anlayışı uygulamalarıyla, merkezden yönetimli ekonomilerde ise yine 20. yüzyıl başlarından 1980’li yılların sonlarına kadar uygulanan reforme edilmiş merkezi plan uygulamaları her iki düzen tipinde farklı içerikler barındırsa da, devletçi politikalara bağlı olarak ortaya çıkan sorunların önlenmesinde birinci grup ekonomilerde piyasa ekonomisini yeniden tüm kurum ve kuralları ile egemen kılma, ikinci grup ekonomilerde ise merkezden yönetimli ekonomiden piyasa ekonomisine geçme yönündeki düşünce ve bu yoldaki çalışmalara ivme kazandırmıştır (Çelebi, 2000: 77).

Piyasa ekonomisine yöneltilen bir takım spesifik eleştiriler genellikle piyasa ekonomisinin unsurları üzerinden gelmekte ve detaylandırılmaktadır. Rasyonelik varsayımı ele alındığında, üretici veya tüketici olarak piyasada işlemlerini gerçekleştiren her bireyin mümkün olan en yüksek kar ya da faydaya ulaşmaları akla gelmektedir. Bu noktada Carnegie Mellon School’un temsilcilerinden Herbert A. Simon’un eleştirisi; bireylerin gerçek anlamda fayda maksimizasyonlarını hesaplayamadığı ve sadece ihtiyaçlarının tatminiyle yetinecekleri yönündedir. Bundan dolayı bireylerin sınırlı bir rasyonelliğe sahip olduğu ifade edilmiştir (Savaş, 1978: 71). 1929 Büyük Buhranı sonrasında İkinci Dünya Savaşı’na kadar geçen dönemde piyasa ekonomilerindeki dengesiz gelir dağılımının yanında sürekli olarak tam çalışmanın sağlanamamış olması, o dönemde bazı iktisatçıların piyasa ekonomisinin sanıldığı gibi tam rekabet piyasası olmadığı görüşlerini ifade etmelerine neden olmuştur. Bununla birlikte piyasa ekonomisine getirilen asıl eleştiri ekonominin tekelci bir rekabet piyasasının özelliklerini taşıdığı ve kaynakların rasyonel olarak kullanımının gerçekleştirilemediği yönünde olmuştur (Türk, 2005: 9).

Piyasa ekonomisinin sorunsuz ve etkin işlediğini varsayan birinci en iyi teori; ekonomik karar alıcıların tam bilgiye sahip olduğu, dışsallıkların olmadığı, piyasaya giriş ve çıkışların serbest ve maliyetsiz olduğu, azalan maliyetli ürün alışkanlıklarının olmadığı bir ortamı ifade etmektedir. Üreticilerin karlarını ve tüketicilerin de faydalarını maksimize ettiği, fiyatın marjinal hasılatı, onun da marjinal maliyete eşitlenmiş olduğu böyle bir ortamda piyasa ekonomisinin ulaşabileceği en iyi sonuç yer almaktadır. Ancak bu şartların her zaman aynı anda sağlanamaması ve bir takım

engellerin olması, karşımıza piyasa başarısızlığını çıkaracaktır. Bu noktada kamu otoritesi gibi görünen bir elin müdahalesi ile yolunda gitmeyen işleyişin onarılmasının meşrulaştırılması ise “ikinci en iyi” olarak adlandırılmaktadır. Piyasadaki bilgi yetersizliği, az sayıda firmanın mevcudiyeti, saf kamu malları, dışsallıklar, erdemli kamu malları ve azalan maliyetlerden dolayı doğal tekellerin ortaya çıkması piyasa başarısızlıklarının nedenlerinden bazıları olabilmektedir (Pinar, 2006: 9-10). Musgrave’e göre söz konusu piyasa başarısızlıklarından kaynaklanan etkinsizliklerin telafisi için yapılan devlet müdahalesi, devletin kaynak tahsisi işlevi olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada devlet, kaynak tahsisi işleviyle mikroekonomik etkinsizlik alanlarına müdahalede bulunur ve piyasa başarısızlıklarını gidermeye çalışır (Savaşan, 2012: 18). Ancak rekabetin etkin olduğu serbest piyasada oluşan her durum etkin sonuçlar getirmekte ve piyasa sosyal refahı arttırmada en güvenilir yol olarak kabul edilmektedir. Kamu kesiminin; sosyal adalet, haklar ve ihtiyaçları gerekçe göstererek piyasaya müdahalelerde bulunması ve yeniden dağıtım politikalarını gündeme getirmesi ise piyasadaki etkinliği bozarak mevcut sosyal refahta da gerilemeye neden olmaktadır (Bağlı, 2011: 260).

Duverger’e göre ise kamu teşebbüslerinin özel teşebbüslere göre daha az verimli olduğu görüşüne bir eleştiri gelmiştir. Özel teşebbüslere göre daha az verimli kamu teşebbüslerinin yanında en az özel teşebbüsler kadar verimli olan kamu teşebbüslerinin de var olabileceği savunulmaktadır. Bununla birlikte teşebbüslerin verimlilikleri, optimal büyüklükte kurulup kurulmadıkları, iyi yöneticilere sahip olmaları ve yeterli bir mali yapıya sahip olmaları hususlarıyla doğrudan bağlılık göstermektedir (Türk, 2005: 13). Kamu müdahalelerinin, Keynesyenlerin iddia ettiği aksak piyasa düzeninin onarılması için gerçekleştirilmesine rağmen bu müdahalelerin toplumun sadece bir kısmına uygulanması yetersiz olmakta ve düzenin gerçekten onarımı için müdahalelerin etkin ve adil bir biçimde toplumun tüm kesimlerine dağıtılması gerekmektedir. Ancak kendi kendine işleyen piyasa düzeninde belirli müdahalelerle adil bir dağıtımın sağlanması mümkün olmamaktadır. (Hayek, 1995: 189). Bununla birlikte piyasa ekonomisinin karşılaştığı eleştirilerden bir kısmı ise gelirin adil dağıtımı üzerinedir. Piyasa ekonomisinin sosyal adalete uymayan sonuçlar doğurduğu ileri sürülmekte ve piyasa ekonomisinin mülkiyet ve miras hakları ile bütünleştiği andan itibaren adil ve dengeli bir gelir

dağılımında uzaklaşmalarla birlikte servet birikiminin başladığı bir ortamda gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması adaleti önemli derecede etkileyecektir (Kılıçbay, 1985: 23).

II. EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE PİYASA EKONOMİSİ

İnsanlar özellikle kendilerini ilgilendiren durumlar başta olmak üzere tüm tercihlerini özgürce yapmayı istemektedirler. Bu durum ekonomik özgürlükler konusunda da bu şekildedir ve özgürlük kavramının ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Özgürce yapılan tercihler ve bu anlamda kimsenin baskısı ya da müdahalesi olmaksızın gerçekleştirilen mübadeleler ekonomik anlamda huzur ve refah seviyesinin yüksek olduğu bir toplumun tesis edilmesinde önemli rol oynamaktadır.

A. Özgürlük Kavramı

Özgürlük kavramı çok yönlü bir kavram olmakla birlikte tarihi süreçten bugüne birçok düşünür tarafından tanımlanmış ya da diğer bir deyişle bu kavramın içi çeşitli değerlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Ancak bugün bile özgürlüğün tanımı yapılırken hangi anlamda özgürlük olduğu tartışılmaktadır. Her düşünürün kendine göre yüklediği farklı anlamlar birçok özgürlük tanımı ortaya çıkarmış ve beraberinde özgürlük türleriyle birlikte farklı anlamlar, farklı yaklaşımları da getirmiştir. Mutluluğu arama ve yaşam hakkının yanında özgürlüğün de temel ve vazgeçilemez haklar arasında yer aldığı 4 Temmuz 1776 yılında Amerikan Kongresi'nde bütün dünyaya duyurulurken kongrenin unutulmaz sloganı “İnsan özgür doğar” olmuştur (Friedrich, 1999: 45). Kimi zaman imkan eşitliği kimi zaman ise bir iktidar haline gelen özgürlük; liberal devlet anlayışı çerçevesinde ise bireyin her türlü zorlama ve dış baskılardan uzakta, kendi kaderini kendisinin belirlemesidir. Bu anlayış çerçevesinde bireylerin belli özellik ve gizliliklerinin bulunduğu ve devletin o sınırları aşmadığı özgürlük türü, karşımıza anayasal devlet anlayışının savunduğu olumsuz ya da koruyucu özgürlük kavramı olarak çıkmaktadır (Turhan, 1997: 67). Joseph Raz'a göre ise özgürlük insanın sadece dilediği her şeyi yapma hakkına sahip

olması değildir. Bireyin tercih hakkını kullanabilmesi kendi yaşamına yön verebilmesidir ve bu haklar kullanılırken amaçların da belirlenmesi gerektiği bir özerkliktir (Ringen, 2010: 274). George G. Brenkert ise özgürlüğü “bireyin normal olan bir eylemi gerçekleştirebilme veya normal olmayan herhangi bir eylemi yapamama gücüne sahip olmasıdır” şeklinde ifade etmektedir (Dursun, 2009: 4).

Liberal düşünürlerden 17. yüzyılda yaşamış John Locke, 19. yüzyılda yaşamış olan John Stuart Mill ve 20. yüzyılın en büyük temsilcilerinden Friedrich August von Hayek özgürlüğün tanımına ciddi anlamda katkılarda bulunmuş düşünürlerdendir. Bunun yanında sadece liberal düşünürlerce tartışılan bir kavram olmayan özgürlük Aristoteles’den Marx’a, Spinoza’dan Popper’a her zaman tartışma konusu olmuş ve ideolojilere göre tanımları da farklılık göstermiştir (Bülbül, 1997: 122). Bu noktada özgürlükten daha çeşitli anlamları olan ve onun insan zihninde yaptığı değişik etkilerden daha fazla etkili olan başka bir kelimenin bulunmadığını ifade eden 18. yüzyılın önemli özgürlükçü düşünürü Montesquieu, insanların bir kısmının, özgürlüğü despotik bir otorite sahibi kişiden kurtulma aracı; bir kısmının itaat etmek mecburiyetinde oldukları üstün kişiyi seçme kudreti, bir kısmının da silah taşıma ve bundan dolayı şiddet kullanma hakkına sahip olma hakkı olarak görüldüğünü belirtmektedir (Yayla, 2000: 22). Ancak temel özgürlük kavramının en basit tanımlarından biri ise bireylerin gönüllü eylemleri ile baskı ve zorlamalar arasındaki farkın anlaşılmasıyla birlikte ortaya çıkacağı aşıkardır (Daniels, 2008: 16). Barry’e göre de özgür eylem, tehditlerle veya farklı cebri yollarla dayatılan değil, bireysel tercihlerin ürünü olan gönüllü eylem anlamına gelmektedir. Bu durum ise özgürlük ve sorumluluk arasındaki bağı ortaya çıkarmaktadır (Barry, 2003: 218). Dolayısıyla sınırsız özgürlüğün toplum düzeninin sağlıklı bir işleyişe sahip olmasında negatif etkisinin fazla olacağı açıktır. Özgürlüklerin diğer bireylerin de özgürlüklerine saygı gösterilerek kullanılması ve bu bağlamda sorumlu davranılması içinde yaşanılan toplumu daha özgür kılacaktır.

Eski çağlarda özgürlük halk ile hükümet arasındaki mücadeleyi ifade ederken özellikle baştaki yöneticilerin despotik yönetimine karşı korunmayı temsil etmektedir. Eski Yunan’da bazı halk hükümetleri hariç birçok yöneticinin halka düşman olduğu kabul edilmekte ve özgürlüğün bu yöneticilerin iktidarlarının sınırlandırılmasıyla birlikte mümkün olacağı düşünülmektedir (Mill, 2004: 30).

Antik Yunan'dan bu yana kimi yazarlarca özgürlüğün ana özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Antik Yunan'daki belgelere dayandırılarak tespit edilen özellikler Hayek'e göre dört temel noktada belirtilmektedir (Yayla, 2003: 167). Bunlar:

- 1- Bireyin, herkesin tabi olduğu kanunlara tabi olması,
- 2- Bireyin, keyfi tutuklamalardan masun olması,
- 3- Bireyin, çalışmakta ve işini seçmekte serbest olması,
- 4- Bireyin, mal-eşya kazanma ve mülkiyet sahibi olma hakkının bulunması

Bireyin özgürlüğünü geliştirebilmesi ve huzurlu bir biçimde yaşayabilmesini sağlayacak ortamın hazırlanması için bir devletin var olması gerekmektedir. Zaten birey kendisi üzerinde hakimiyet kuracak belirli bir devleti bu istek ve beklentilerini gerçekleştirmek için kendisi tesis etmiştir. Georg W. F. Hegel'e göre, Bireyin gereksinimlerini karşılaması, varlığını sürdürebilmesi ve kendilerini kabul ettirebilmeleri için gerekli olan özgürlük ortamı ve özgürlüğün yaşanabilmesi ancak devletin koymuş olduğu kurallara uygun olarak yaşanması ile yani bireylerin devlet tarafından belirlenen bu ödevleri yerine getirmeleriyle mümkün olmaktadır (Bravo, 2007: 132). Hegel'in tanımladığı özgürlük, ancak topluluk içinde varolabilecek ve gerçeklik kazanacaktır. Oradaki ilişkiler de özgür bireyler arasında kurulan ilişkilerdir. Hukuk ve etiğin kurallarının varlığını hissettirdiği bu ortam özgürlük bilincine ulaşmış bireyler için istenen ortamdır (Özer, 2006: 5). Dolayısıyla özgürlük sadece liberalizm için değil, rasyonalizm ve bireycilik açısından da esas değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasal açıdan bireyin özgürlüğü, herkesin özgürlüğü ile uyum içerisindedir ve toplumdaki diğer bireylerin özgürlük alanlarını sınırlandırmamaktadır (Friedrich, 1999: 55).

B. Ekonomik Özgürlük: Tanımı ve Kapsamı

Ekonomik özgürlükler, bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunma ve bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri değerleri dışarıdan herhangi bir zorlama olmaksızın serbestçe kullanabilmelerini ve sahiplenmelerini ifade etmektedir (Aktan, 1999: 76). Ekonomik teoride yeni bir kavram olmayan ekonomik özgürlük kavramı,

Adam Smith’ den bu yana iktisatçıların, kaynak arzı ve seçiminin, ekonomide rekabet, ticaret ve mülkiyet haklarını koruma özgürlüğünün ve ekonomik kalkınmanın birleşimi ile meydana geleceğini savunduğu bir kavramdır. Bununla beraber David Ricardo da serbest ticareti savunmuştur, ki bu da ekonomik özgürlük kavramını oluşturan etkenlerden biridir (Yenipazarlı, 2009: 3).

Beach ve Miles’e göre ise ekonomik özgürlük kavramı bireylerin korunmasına yönelik gereken sınırların çizilmesinin ötesinde devletin mal ve hizmet üretimini ve bununla birlikte dağıtım ve tüketimi üzerinde herhangi hiçbir zorlama ve kısıtlamasının olmaması şeklinde tanımlanmaktadır (Beach ve Miles, 2005: 58). Bu durumun bireylerin çalışmalarında, üretim faaliyetlerinde, tüketimlerinde ve yapmış oldukları yatırımlarda özgür olmaları toplumu daha da verimli ve üretken hale getireceği savunulmaktadır.

Liberal özgürlük anlayışının çok önemli bir boyutunu oluşturan ekonomik özgürlüklerin tanımı konusundaki literatür içerisinde heterojen ve karmaşık yapının varlığı sürmektedir. Liberal düşünürlerin tamamı ekonomik özgürlüğün önemini ve vazgeçilmezliğini önemle vurgulamaktadır. Özgürlüğün tanımında olduğu gibi ekonomik özgürlüklerin tanımında da farklı yönler verilen önemden dolayı bir çeşitlilik söz konusudur (Dursun, 2002: 27). Politik özgürlükle birlikte gelen ekonomik özgürlük, genel itibarıyla mal ve hizmet üretimini, hükümetin de dahil olmak üzere kimsenin baskı yada zorlaması olmaksızın gerçekleştirebilmesi demektir. (Daniels, 2008: 16).

Ekonomik anlamda değerlendirildiğinde, özgürlük; mevcut bütün ekonomik düzenlerde kendilerine öncelikli hedef ve temel olarak belirlenen bir kavramdır. Bu ekonomik düzenler içinde en geniş uygulama alanı bulan liberal ekonomik düzen anlayışı içerisinde, bireyin refahını arttırmanın ve bununla birlikte mutluluğunu sağlamanın en temel yolunun, onun özgür kılınması olduğu savunulmaktadır. Bundan dolayıdır ki birey her alanda kendi özgür iradesi ile davranışlar sergilemelidir. Devletin icra ettiği faaliyetler ne şekilde olursa olsun bireylerin ya da başkalarının özgürlüklerine zarar vermemelidir. Bunun aksine devletin yürüttüğü faaliyetlerin bireysel özgürlüklerin maksimize edilmesi yönünde olması gerekmektedir. (Dursun, 2002: 1).

Özgürlük, kişinin kullanabileceği alternatiflerin sayısının artması ve bu seçenekler arasından kendi isteğiyle birini seçmesi ile sağlanmaktadır. Bir ekonomik sistem olarak da serbest piyasa, bireylerin sahip oldukları ve üretim aşamasında kullanılacak yeteneklerine güvenmelerini esas alan bir özgürlük ortamı oluşturmaktadır. Özgür karar, kazanç, harcama ve özgür teşebbüs birey özgürlüğünün önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu unsurların mevcut olduğu bir ortamda ekonomik olarak kendi kendine yeten özgür bireylerin de ortaya çıkması mümkün olmaktadır (Demir, 2003: 54). Ekonomik özgürlüklerin garanti altına alındığı kurumsal bir yapı içerisinde diğer bir ifadeyle piyasa ekonomisinin mevcut olduğu bir ortamda büyümeyi arttırıcı ve kalkınmayı hızlandırıcı bir ortam tesis edilmektedir. Bu noktada ekonomik özgürlüklerin diğer özgürlüklerden de farkına değinmek gerekmektedir. Ekonomik özgürlük kavramı politik ve sivil özgürlük kavramlarından farklıdır, fakat normal olarak birbirini tamamlayan ve bir arada düşünülen kavramlardır. Bununla birlikte ekonomik açıdan özgür olan bir ülkede demokrasi ve insan hakları hususunda, politik ve sivil özgürlükler açısından çeşitli sıkıntılar yaşanabilmekte ya da bu durumun tam tersi de mümkün olabilmektedir. (Beşkaya ve Koç, 2006: 44). Bundan dolayı politik ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkileri açısından ayrı ayrı ele alınmaları daha sağlıklı olacağından çalışmamızda bu konuya değinilmeyecek ve yalnızca ekonomik özgürlüklerle ilgili olan kısım incelenecektir.

İnsanların başkaları tarafından baskı ve zorlamaya tabi tutulmadan serbest bir biçimde iktisadi faaliyette bulunabilme imkanı olarak tanımlanabilecek olan ekonomik özgürlükler hem hayatı daha anlamlı kılmak üzere felsefi anlamda, hem de refah ve zenginlik yaratma açısından iktisadi anlamda önemli bir yer tutmaktadır (Acar, 2010: 10). Mill'e göre ekonomik özgürlük kavramı ile sadece girişim yapabilme özgürlüğü anlaşılmamalıdır. Bu ifade yalnızca girişimciler için doğru kabul edilebilir. Ancak asıl anlamı üreticilerin, satıcıların işlerini istediği gibi düzenlemeleri, bununla birlikte alıcıların da diledikleri her şeyi diledikleri yerden alabilmeleridir. Bir toplumda ekonomik faaliyetlerin herkese açık olması, çalışma ve iş hayatını hiçbir şeyin sınırlamaması, bunu sınırlayan tüm kurumların kaldırılması ve ücret tayinlerinin de serbest olması anlamına gelmektedir (Çetin, 2001: 226).

Gwartney, Block ve Lawson’a göre kısa ve doğru bir tanımlama ile ekonomik özgürlükler konusunda soru işaretleri ortadan kaldırılabilir. Önemli olan bireylerin var olduğunda var olan ve kişinin güç kullanmadan, hile yapmadan ve çalmadan edindiği mülklerini diğer bireylerin saldırılarından korumasıdır. İşte bu ekonomik özgürlüklerin temelini oluşturmaktadır (Gwartney, Block ve Lawson, 1992: 154). Bu husus bazı durumlarda bireyin bireye saldırısı olma boyutundan çıkmakta ve devletin bireyin mülkiyetinde bulunan mallara el koyma ya da kamulaştırma yoluyla bireyin elinden alınması şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Bu tür uygulamalarla karşılaştığımız toplumlarda bireylerin ekonomik anlamda özgür olduklarını söyleyebilmek kesinlikle mümkün değildir.

Ekonomik özgürlükleri maksimum düzeyde sınırlandıran ve bu tür bütün uygulamaları gerçekleştirmeyip, çıkartılan kanunlarla bireylerin diledikleri ekonomik faaliyetleri icra etmelerine ve yasal yollarla elde ettikleri malları istedikleri şekilde kullanmalarına imkan tanımayan bir iktidarın da ekonomik özgürlüklerin gelişmesi hususunda engeller çıkardığı söylenebilir (Dursun, 2002: 28). Ekonomik özgürlük ortamında bireylerin kendi amaçlarını daha rahat gerçekleştirebilmeleri üretkenliklerini arttırmalarına da katkı sağlayacaktır. Böyle bir ortamda üretimle birlikte servet ve refah yaratma olanaklarına sahip olan bir toplumun oluşması da daha mümkün kılınabilecektir.

Ekonomik özgürlükler tanımlanırken ekonomik hakların da ayrımının iyi yapılması gerekmekte ve bununla birlikte negatif özgürlük ve pozitif özgürlük tanımlarının da aydınlığa kavuşturulması gerekmektedir. Her ne kadar hukuk ve siyaset biliminde ekonomik hak ve ekonomik özgürlük kavramları birbiriyle eş anlamlı kullanılsa da birbirinden farklı kavramlar olduğu bilinmelidir. Özgürlükler negatif özgürlükler sınıfı içine dahil edilirken haklar ise pozitif özgürlükler içerisinde yer almaktadır. Negatif özgürlükler devletin o alanda herhangi bir düzenleme yapmasını gerektirmezken, kişiye de herhangi bir müdahalede bulunmamasını gerektirir. Yani birey kendi dışında hiçbir gücün etkisi ya da zorlaması altında kalmadan davranışlarını istediği gibi sergileyebilir. Pozitif özgürlükler ise devlete bir takım görevler yükleyen ve bu görevlerin yapılmasını zorunlu kılan özgürlüklerdir. Bu noktada bireye devletten bazı şeyleri talep etme hakkını da veren pozitif

özgürlükler içerisinde medeni sosyal ve ekonomik hakların hepsi dahil edilebilmektedir (Savaş, 1997: 85).

C. Ekonomik Özgürlüklerin Temel Unsurları

Ekonomik özgürlükler üzerine yapılan birçok çalışmada ekonomik özgürlüklerin içerdiği temel unsurlarla ilgili aynı noktada uzlaşılmaktadır. Buna göre ekonomik özgürlükler dört temel bileşenden oluşmaktadır (Gwartney ve Lawson, 2005: 5). Bunlar:

- Kolektif tercihlerden ziyade bireysel tercihlerin varlığı
- Siyasal karar alma mekanizması tarafından yönlendirilen mübadeleden ziyade piyasalar tarafından koordine edilen gönüllü mübadelenin varlığı
- Piyasalara giriş ve rekabet özgürlüğü
- Bireyleri ve onların mülkiyetlerini diğerlerinin baskısından korumaktır.

Bu dört bileşeni kapsayacak şekilde tanımlanacak ekonomik özgürlüklerin tam olarak var olabilmesi için siyasal karar alma mekanizmasının da bir takım faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Bu noktada bireylere mal ve hizmetler açısından neyin nasıl üretileceği ve üretilenlerin kimlere satılacağını belirleme imkanıyla birlikte mülkiyeti altındakilerin de güvence altında olması sağlanmaktadır (Savaşan ve Dursun, 2006: 30).

Hükümetlerin sorumlulukları sadece bireylerin kişisel özgürlüğünün muhafazasını sağlamasıyla sona ermemekte, bununla birlikte birey özgürlükleriyle ilgili yerine getirmesi gereken bir takım görevleri de bulunmaktadır. Bireylerin mülkiyetlerine herhangi başka birinden güç, yolsuzluk ve fiziksel bir baskı kullanmadan sahip olduğunda ya da bireylerin mülkiyetini diğerlerine herhangi biri zarar vermeden kullanma ve değiştirme olanağına sahip olduğu durumlarda ekonomik olarak özgür oldukları söylenebilir (Madhan, 2002: 84). Ekonomik özgürlüğün anahtar ölçütleri olarak da kabul edilebilecek olan bireysel tercihler, yurt

içi ve yurtdışı mübadele özgürlüğü, rekabet özgürlüğü, mülkiyet haklarına sahip olma özgürlüğü ve bu sahipliğin korunması ekonomik özgürlüklerin de sağlanması amacıyla en başta sağlanması gerekenlerdendir. Ancak bu özgürlüklerin gerçekleştirilmesiyle birlikte ekonomik özgürlük düzeyinin artması sonucuna ulaşmak için hükümetlerin özgürlükleri destekleyici bir takım politikaları da benimsemeleri gerekmektedir.

1. Tercih Özgürlüğü

Bir ülkede ekonomik özgürlüklerin ve buna paralel piyasa ekonomisinin varlığının en önemli unsuru, bireylerin ekonomik karar ve tercih özgürlüğüne sahip olabilmeleridir. Ekonomik karar ve tercih serbestliği şeklinde de ifade edilebilen bu durum bireylerin çalışıp çalışmamalarına, istedikleri alanda diledikleri sürece çalışabilmelerine, bu çalışmalarından elde ettikleri mal varlıklarını diledikleri gibi kullanabilmelerine hiçbir engelin bulunmamasını içermektedir (Kılıçbay, 1985: 8). Bireyler çalışmaları sonrasında elde ettikleri gelirleri ya da halihazırda mevcut olan servetlerinden elde ettikleri gelirlerini tercih özgürlükleri doğrultusunda ellerinde tutabilirler, istedikleri miktarını istedikleri tasarruf yöntemine yönlendirebilirler ya da harcayabilirler, bu nokta da herhangi hiçbir sınırlama ile karşılaşmazlar. Bireylerin ve özel kuruluşların tercih serbestlikleri çerçevesinde çalışıp çalışmama tercihlerinin biraz genişletilmesi gerekirse, emek de dahil olmak üzere gelir yaratıcı türlü faktörü üretim aşamasında kullanıp kullanmama özgürlüğü şeklinde de ifadesi gayet yerinde olacaktır. Bu duruma faktör sahibinin kendisi karar verecektir. Emek ya da üretim faktörlerinin üretim amacıyla çalıştırılma zorunluluğu diye bir şeyden söz edilemez (Kılıçbay, 1985: 42).

Piyasa ekonomisinin, ekonomik özgürlüklerin unsurlarından biri olan tercih özgürlüğü ile de ilişkisi oldukça yakındır. Kendi mal ve hizmetlerini üreten tüccarın fiyatları belirleme özgürlüğü, tüketicinin bu fiyatı ödemeyi kabul etmesi ya da reddetmesi, bireyin kendi işini seçme özgürlüğü, üreticinin kendi arzu ettiği ürünleri üretmesi ve yanında çalıştıracığı kişileri seçme özgürlüğü, temeldeki tercih özgürlüğünün bileşenlerini oluşturmaktadır. Ancak bireyin, söz konusu tercihlerini gerçekleştirirken özgürlüklerine engel olunmaması gerekmektedir. Kendisine tanınan

serbestlik sınırları içerisinde hareket eden bireyin ekonomik bir faaliyetinin, toplumdaki diğer insanlara zarar vermeyecek şekilde olması gerekmektedir.

2. Mübadele Özgürlüğü

Piyasa ekonomisinin felsefi temsilcileri, bu sistemin ayırt edici özelliğinin, gönüllü olduğu kabul edilen mübadele olduğunu ve mübadele sürecinin bireylerin kendi tercihlerinde ifade ettikleri isteklerini karşılaması anlamında mal ve hizmetleri etkin bir şekilde tahsis etmelerini ve bu durumun kamu müdahalesini en az düzeye indirirken özgürlükleri ise maksimum seviyeye çıkardığı görüşündedirler (Barry, 2003: 115). Piyasa ekonomisinin mevcut olduğu bir ortamda birey ya da kurum olması fark etmeksizin toplum üyelerinin gelirlerinin istedikleri bölümlerini tasarruf edip istedikleri bir kısmını ise tüketime yönlendirmeleri mümkündür. Bu husus mübadele özgürlüğü açısından değerlendirildiğinde karşımıza bir takım örnekler çıkmaktadır. Bireylerin tasarrufta ya da tüketim içerisinde bulunabilmeleri, tasarruflarını taşınmaz mal satın alarak, doğrudan yatırım yaparak, kıymetli maden ya da mücevherat olarak, tahvilat olarak, hisse senedi olarak, banka mevduatına başvurarak ya da gelirlerini ellerinde tutarak gerçekleşmektedir. (Kılıçbay, 1985: 43). Bireylerin elde ettiği gelirlerinin hangi alana yönlendirileceği kararını yine bu gelirin sahibi olan bireyler özgür iradeleri doğrultusunda vereceklerdir.

Mübadele özgürlüğüyle birlikte karşılıklı gerçekleşen takas, tarafların kazançlı olmalarını sağlamakta ve toplumsal refahı arttırmaktadır. Bununla birlikte malların üretiminde uzmanlaşmayı da mümkün kılmaktadır (Gwartney ve Stroup, 2008: 7). Böylece iş bölümü artarken büyük ölçekte yapılan üretim maliyetleri düşürecek ve toplumun her üyesi söz konusu gönüllü mübadelede taraflardan biri olma imkanına kavuşacaktır.

Diğer taraftan gönüllü mübadelede tarafların bir takım özgürlüklerinin, iş hacimleri ve mülkiyet haklarının kullanımlarını sınırlandırmak suretiyle önemli boyutta kısıtlanması da söz konusu olabilmektedir. Bu noktada mübadele ve ticaret haddinin karşılıklı anlaşmaya dayalı olması özgürlüğüne de müdahale eden fiyat kontrolleri uygulaması, hem mübadele hem de mülk sahiplerinin mülkiyetleri

üzerinde müdahalelerde bulunduğundan ekonomik özgürlüklerle hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır (Akalin, 2002: 158).

3. Teşebbüs Özgürlüğü

Bireylerin genellikle teşebbüs özgürlüğü adı altında, dilediği işi yapabilmeleri, istedikleri alanda işe girip çıkabilmeleri, kendi alanlarında çalışan firmalarla rekabet edebilmeleri, işlerini büyütebilmeleri, ortaklıklar halinde yapılacak girişimlerde yabancı bir ülkeden ortak ile çalışabilmeleri ve istedikleri ölçüde ihracat yapabilmeleri, bulundukları toplumda teşebbüs özgürlüklerinin var olduğunu ispatlamaktadır (Kılıçbay, 1985: 44). Bireylerin ekonomik münasebetlerini kimlerle ve ne şekilde oluşturacaklarına bizzat kendilerinin karar verdiği bir ortamda bulunan teşebbüs özgürlüklerinin diğer bir ifade şekli ise serbest teşebbüstür. Bireylerin toplumda, kanunların izin verdiği ölçüde mülk edinmelerinden, ortaklıklar kurmalarına kadar birçok teşebbüs özgürlüğü bulunmaktadır. Ancak bazı kesimlerce devlet tarafından yapılan kanuni düzenlemeler, vergilendirmeler ya da kamu harcamaları serbest teşebbüsün önündeki engeller olarak görülmektedir (Ashford, 2011: 43).

Teşebbüs özgürlüğünün ve dolayısıyla serbest teşebbüsün mevcut olduğu bir ülkede bireylerin ücretleri diğerlerine göre daha yüksektir. Devlet müdahalesi ve bir takım kısıtlamaların olmadığı böyle bir ortamda, reel ücretleri artan ve taleplerinin neler olduğunu kolaylıkla aktaran tüketicilere hizmet edebilmek için güçlü müteşebbisler de bulunmaktadır. İnsanlara, fiyat mekanizması aracılığıyla tüketicilere hizmet sunma imkanı sağlamakta olan teşebbüs özgürlüğü bununla birlikte yaşam masraflarını azaltılmasını, verimliliğin desteklenmesini ve tüketicilere yeni ürünlerin sunulmasını da sağlamakta ve iş imkanlarını da arttırmaktadır (Ashford, 2011: 47).

4. Mülkiyet Özgürlüğü

Bireyin özgürlüğünün temelinde iki temel hakkın bulunduğu görülmektedir. Bunlar bireyin malı ve vicdanı üzerindeki haklarıdır. Mülkiyet, anayasal

özgürlüklerin gelişiminde din özgürlüğü kadar önemli bir yer tutmaktadır (Friedrich, 1999: 54). Mülkiyet özgürlüğü kavramı, çağlardan bu yana tartışılmakta ve aslına bakıldığında ekonomik özgürlüklerin mevcudiyeti için şart olan piyasa ekonomisinin başında gelen hukuki şartlardan biridir. Söz konusu mülkiyet özgürlüğü her çeşit taşınır taşınmaz mallarla birlikte sermaye mülkiyetini de içinde barındırmaktadır (Kılıçbay, 1985: 8). İnsan hakları konusundaki gelişimin ilk dönemlerinde tanınan ilk haklar da vicdan ve mülkiyet hakları olmuş ve anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. (Friedrich, 1999: 106). Herkesin gelirini dilediği ölçüde harcaması, tasarruf etmesi, satın alma gücünü istediği alanlarda kullanma hakkının yanında biriktirmiş olduğu serveti dilediği biçimde muhafaza etme serbestisi mülkiyet özgürlüğünün en önemli yansımalarındandır. Taşınmaz mallar ve sermaye mülkiyeti bakımından iki kategori halinde incelenen mülkiyet hakkı kavramı piyasa ekonomisinin hukuki dayanaklarını oluşturan unsurlardan biri olması açısından da oldukça önemlidir (Kılıçbay, 1985: 43).

İnsanın masum ve sade bir yaşam sürdürmesini ve herhangi bir yasal düzen olmaksızın yaşamasını doğa durumu olarak adlandıran Rousseau'ya göre doğa durumunda mülkiyet kurumu yoktur ve dolayısıyla bu durumda adalet veya adaletsizlikten söz edilememektedir. Mülkiyet kurumu insanı eşitsizliğe, köleleştirmeye ve ardından gelen birtakım suçlara ittiğinden bu düzensizlik, insanlar tarafından politik ve yasal bir takım kurumların tesis edilmesine neden olmuştur. Söz konusu kurumlar bir Toplum Sözleşmesi sonucu ortaya çıkmışlardır (Güntöre, 2004: 70). Böylece hali hazırda insanın olan mülkiyet hakkı yine insanlar tarafından kurulmuş olan bir organizasyon tarafından muhafaza edilmesi gereken bir değer haline gelmiştir. Söz konusu bu değer, içinde bulunulan toplumun özellikle ekonomik olarak kalkınması için olmazsa olmaz bileşenlerinden olduğu atlanılmamalıdır.

Piyasa ekonomisinin disiplinini sağlayan mülkiyet hakları, muhteviyatında bir takım özellikleri barındırmaktadır. Sermaye sahiplerinin işletmeler üzerindeki mülkiyetleri geçmişteki başarılarına bağlıdır ve doğal bir elemenden geçen yönetici ya da sermaye sahibi mülkiyeti hak ederken, doğal olarak buradan elde edilecek menfaatleri de hak etmektedir. Bununla birlikte mülkiyet haklarının devredilebilirliği söz konusu olmakla birlikte özel teşebbüste yöneticilerin bazı hataları mülkiyet

haklarını kaybetmeleriyle sonuçlanabilmektedir (Akalm, 2003: 74). Bu noktada bireylerin mülkiyet hakları çerçevesinde gerçekleştirecekleri mübadelenin meşru kılınması, kamusal mallarla ilgili sorunları ve etkinsizlikleri de azaltmasına neden olarak piyasa düzeninin sağlanmasında katkılı olacaktır (Barry, 2003: 81). Piyasa ekonomisinde etkinliği sağlayan durum ise mülkiyetin devredilebilirliğiyle birlikte rekabetin yanında piyasa disiplininin mevcudiyetidir (Akalm, 2003: 105).

Mülkiyet özgürlüğünün toplum hayatının düzenleyicisi olarak ahlaki hayat ile de ilişkisi söz konusudur. Bireyin dış dünyaya olan temel bağlılığının farkına varmasını sağlamakla birlikte, ahlaki özgürlüğünü de geliştirip korumasına katkıda bulunan özel mülkiyet sağladığı egemenlik alanı ve ahlaki özerklik bakımından oldukça önemlidir. Mülkiyet özgürlüğü, bireylerin kendi varoluşlarından sorumlu olmalarını, çevresiyle ilişkilerini düzenlenmesini sağlamakta ve bireye tam anlamıyla gelişmesi için bir takım maddi olanaklar sunmaktadır (Baldwin, 2004: 36). Böylece toplum içerisinde mülkiyeti bulunan bireylerin çevresiyle ilişkileri düzenlenmekte ve piyasa düzeninde böyle bir durumun meydana gelmesi en başta gerçekleşmesi gereken gelişmelerden biri olarak görülmektedir.

D. Ekonomik Özgürlüklerin Önemi

Ekonomik hak ve özgürlüklerin yasalar tarafından, ülkenin ekonomik yapısına uygun biçimde ekonomik hayatın özü olarak kabul edildiği hak ve özgürlükler olduğu söylenebilir. Varlık nedenini insanın doğasından değil de yasa koyucunun iradesinden aldığı için sınırlı olan ekonomik özgürlükler, devletin ekonomik hayatta tesis etmek istediği ortama uygun olarak tanımlanmaktadır. Böylece bireysel çıkarlara değil soysal ekonomik hayatta toplum çıkarlarına uygun olarak sınırlandırılan ekonomik özgürlük alanı ile karşılaşılacak ve bireyler de böyle bir ortamda ekonomik özgürlüklere sahip olabileceklerdir (Göze, 2005: 165). Ekonomik özgürlüğün hem toplumun hem de bireylerin ekonomik refahını arttırdığı iddia edilmektedir. Ekonomik özgürlük bireyi, piyasaların doğal işleyiş sürecinde gerçekleştirilecek ticaretten sağlanan kazançlar ve uzmanlaşma için söz konusu fırsatları kendi lehine kullanarak durumunu daha iyi hale getirmesini sağlamaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 1999: 41).

Bireylerin ekonomik özgürlüklere sahip olabilmeleri için edinilen mülkiyetlerin güç kullanmadan, dolandırıcılıkla ya da hırsızlıkla edinilmemiş olması gerekmektedir. Bunun yanında mülkiyetinde bulunan nesnelerin istedikleri gibi kullanılabildiği, başka bireylere bağışlanılabilen ya da onlarla mübadele edilebilen ve bu hakların diğerlerinin aynı tür haklarını ihlal etmedikçe kullanılabildiği bir ortamın varlığı, ekonomik özgürlükler için oldukça önemlidir. Bu noktada bir ekonomik özgürlük endeksinin edinilen mülkiyetin hangi tür yasal yoldan edinildiği, nasıl muhafaza edildiği ve fertlerin gönüllü mübadele işlemlerinde ne ölçüde serbest olduğunu ortaya koyduğu söylenebilecektir (Akalin, 2002: 155). Serbest piyasa kurumlarının da niteliğini temsil eden yine ekonomik özgürlüklerdir. Hayek'e göre ise ekonomik özgürlükler, insanların temel özgürlüklere değer biçme nedenini oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi ne olursa olsun, tüm yönleriyle ekonomik özgürlüklere biçilen değer bencil bir biçimde sınırlandırılmadığı görülebilir (Gwartney, 2011: 169).

Günümüzde ekonomik özgürlük oranlarının yüksek olduğu toplumlarda bu durumu sağlayan en önemli faktörün piyasa ekonomisi olduğu unutulmamalıdır. Dünyanın önemli iktisat teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen Mancur Olson bu noktada çeşitli ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının nedeninin, ülkelerin mevcut kurumsal yapılarındaki ve uyguladıkları ekonomi politikalarındaki nitelik farklarından kaynaklandığını savunmaktadır (Holmes, Johnson ve Kirkpatrick, 1998: 6). 1980'lerden itibaren düzenli olarak ölçülen ekonomik özgürlük rakamları çeşitli ülkeler arasında mukayese imkanını da sağlamakta olup, elde edilen sonuçlara göre ekonomik özgürlüklerin etkilerinin değerlendirilmesi konusunda da önemli çalışmalar yapılmasına imkan vermiştir. Bu güne kadar elde edilen araştırma sonuçlarına göre ekonomik özgürlük düzeyleri ile ülkelerin refah düzeyleri ve sosyo ekonomik performansları arasında kuvvetli bir ilişkinin varlığı da ortaya konulmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik özgürlüklerin gelişmiş olduğu ülkelerde, yaşam kalitesiyle yakından ilgili olan kişi başına gelir, istihdam, eğitim, temel sağlık v.b. gibi tüm göstergelerin iyileştiği, rekabet gücünün arttığı ve yolsuzlukların minimum seviyeye indiği de tespit edilenler arasındadır (Türkkan, 2008: 1).

Bir ülkede ekonomik özgürlük seviyesinin yükseltilebilmesi için en önemli temel bileşenler şu şekilde sıralanabilir. Vatandaşlarının ülke sınırları içerisinde ya

da dışarısında yasal yollardan mülkiyet edinebilmesi ve gönüllü mübadele özgürlüğünün bulunması, bununla birlikte bireysel ekonomik işlemlerin devletin baskısı olmadan gerçekleştirilebilmesi ve bireylerin malvarlıklarının adaletsiz vergilemeden dolayı gasp edilmediği ya da öngörülemeyen bir enflasyondan dolayı değer kaybetmediği bir ortamın tesis edilmesi. Bütün bunlar gerçekleşirken vatandaşların, ülkenin herhangi bir yerinde ya da yurtdışında serbestçe hareket edebilmeleri de ekonomik özgürlükler için önemlidir (Gwartney, 2011: 169). Ekonomik açıdan özgür bir toplumda ekonomik kararların oluşurken her birey ve firma için başarılı olma şansı bulunmaktadır. Üretim ve tüketim için kaynak tahsisinin temelinde ise açık ve serbest bir rekabet ortamı yer almaktadır. Böyle bir ortamda bireylerin devlet tarafından korunan ve saygı duyulan özgürlüklerinin yanında yasal yollardan istedikleri şekilde yatırımlar yapma, çalışma, üretim ve tüketim imkanları da bulunmaktadır. (Miller ve Kim, 2012: 14). Heritage Vakfı tarafından hazırlanan raporda vurgulanan önemli noktalardan biri ise ekonomik özgürlüklerin bireysel ve ulusal refahın geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi için de oldukça önemli bir role sahip olduğu konusudur.

SSCB'nin dağılmasından sonra birçok ülke tarafından piyasa ekonomisiyle yakından ilgilenilmiş, ekonomik özgürlüklerle de daha uyumlu bir yapı içinde ve sorunsuz şekilde işleyen piyasa ekonomisi için bir ortam tesis etmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda süreç ticari kotaların azaltılması ve marjinal vergi oranlarının aşağı seviyelere çekilmesi ile devam etmiştir. Bununla beraber kambiyo rejimi, faiz oranlarının belirlenmesi ve fiyat kontrolleri liberalizasyon sürecine girmiştir. Ancak süreç içerisinde kamu harcamalarının gayri safi milli hasılaya olan oranının yükselmesi mevcut kaynakların bir çoğunun devlete yönlendirilmesine neden olmuştur (Dursun, 2002: 97).

E. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesiyle ilgili ilk çalışmalardan biri politik ve sivil özgürlükler üzerine araştırmalar yapan yazarlar tarafından oluşturulan ve düşünce topluluğundan dernek halini alan Freedom House tarafından yapılmıştır. Genel anlamda özgürlüklerin ölçümüyle ilgili sistematik çalışmaların

gerçekleştirildiği bu dernek bünyesinde, ülkelerin politik ve sivil özgürlüklerinin ölçülmesi çalışmalarından yola çıkılmış ve bu bağlamda ekonomik özgürlüklerin ölçülmesine ilişkin çalışmaların sayısı 1980’li yılların sonlarına doğru artış göstermeye başlamıştır. Zaman içerisinde gelişen teknoloji bir takım verilere ulaşımı kolaylaştırmış ve bu organizasyonlar bazı uluslararası mali kuruluşların da veri havuzlarından yararlanmaya başlamışlardır. Böylece objektif rakam ve değerlere ulaşmanın yolu da kolaylaşmıştır. Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi ve endekslerin tespit edilmesi konusunda Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı çalışmalarını geliştirerek her ülkenin ekonomik özgürlük endeksini benzer değişkenleri hesaplamaya dahil etmekte ve sonuçları her yıl yayınladıkları raporlarda kamuoyuna sunmaktadırlar. Ortaya çıkan sonuçlar da hemen hemen aynı ya da birbirine yakın olmaktadır. Ancak kullanılan değişkenler bakımından Fraser Enstitüsü tarafından geliştirilen çalışmanın diğerlerine göre daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

1996 yılında Fraser Enstitü adlı organizasyon tarafından 17 kriter baz alınarak 100’den fazla ülkenin incelendiği “Dünyada Ekonomik Özgürlükler: 1975-1995” adı ile yayınlanan çalışmada özellikle 20 yıllık bir periyot içerisinde ülkelerin ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme düzeylerindeki gelişme gözlemlenmiştir. Bu kuruluş tarafından yayınlanan ilk endekste yazarlar amaçlarının çok sayıda ülke için iyi ve düzenli olarak güncellenebilen objektif kriterlere dayalı bir ekonomik özgürlükler endeksi hazırlamak olduğunu belirtmişlerdir (Dursun, 2002: 102). 1994 yılında Washington merkezli olarak kurulan Heritage Vakfı ise 1995 yılından itibaren yıllık olarak ekonomik özgürlükler endekslerini yayınlamaktadır. Bu araştırmaları yapanlar tarafından ise amaçlarının uluslararası topluma herhangi bir ülkenin ekonomik özgürlükler seviyesine ve refahına doğrudan katkısı olan faktörlerin analizini sunmak olduğu belirtilmektedir.

Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesinde çeşitli araştırma ve çalışmalar sonucunda dört temel unsur belirlenmiştir. Bu noktada bireysel tercihlerin gerçekleştirilebildiği, gönüllü mübadelelerin yapıldığı, piyasaya giriş serbestisi ve rekabet özgürlüğünün mevcut olduğu, bireylerin ve mülkiyetlerinin baskıdan korunabildiği ortamlar, ekonomik özgürlüklerin ölçülebilmesi için gerekli unsurlara ulaşılacak ortamlardır. Bu dört unsur dünya ekonomik özgürlükler endeksinin ortaya çıkarılmasında önemli rol oynamaktadır. Basit bir ifadeyle ülkedeki kurum ve

politikaların bireylere kendi çıkarları için başkalarıyla gönüllü mübadeleler içerisine girmesine, kendi tercihlerine ulaşmasına izin verdiği ve bununla beraber diğer dış etkenlerden bireyleri ve sahip oldukları varlıkları koruduğu bir ortam oluşturulduysa eğer, ekonomik özgürlüklerle tutarlı çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Yüksek bir ekonomik özgürlük derecesine ulaşmak için devlet tarafından özel mülkiyetin korunmasıyla birlikte, sözleşmelerin tutarlı ve güvenli ortamlarda yapılmasının sağlanması ve parasal istikrar konusunda taviz verilmemesi gerekmektedir. Bu durum minimum devlet müdahalesi ile sağlanmalıdır. Bununla birlikte vergi oranlarının düşük tutulmasının yanında ulusal ve uluslar arası ticaretin önünde engel yaratmaktan kaçınılması gerekmekte ve piyasa tarafından daha çok mal ve hizmet üretimi için bir takım hükümet politikalarının devreye sokulması şart haline gelmektedir (Gwartney, 2010: 1).

Fraser Enstitüsü'nce ekonomik özgürlük endeksleri hesaplanırken beş grup ana değişkeni tespit etmeye yönelik 42 gösterge değişken kullanılmaktadır. Kullanılan ana değişkenler; devletin boyutu, hukuksal yapının etkinliği ve mülkiyet haklarının korunması, sağlam paranın varlığı, uluslar arası ticaretin serbestliği ve işgücü piyasaları, sermaye piyasaları ve iş yaşamı ile ilgili düzenlemelerin özgürlükleri kısıtlayıcı yapısıdır. Söz konusu değişkenler bir ülkede rekabetçi serbest piyasa düzeninin gelişme derecesi göstergeleri olarak da değerlendirilebilmektedir (Türkkan, 2008: 1). Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan dünya ekonomik özgürlükler raporunun yapım aşaması üç önemli metodolojik ilke temel alınarak tamamlanmıştır. Bunlardan birincisini ulaşılan verilerin her zaman objektif bileşenlerinin tercih edilmesi oluşturmaktadır. Raporda yayınlanan ekonomik özgürlüklerin çok yönlü yapısı, teknik araştırmaların gerekliliğini arttırmakla birlikte yasal ve düzenleyici bir takım unsurların önemini de ortaya çıkarmaktadır. Bu ise sadece objektif bileşenlerin kullanılmasına rağmen mümkün olan en geniş ölçüde yapılmaya çalışılmaktadır. İkinci ilke ise endeks derecelendirme işleminin yapılmasında kullanılan çok sayıda ülke verilerinin, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ekonomik Forumu gibi dış kaynaklardan sağlandığıdır. Genel yöntem bu olmakla birlikte ülkelerden doğrudan sağlanan veriler, uluslararası kaynaklardan veri sağlanamadığı zamanlarda oldukça nadir kullanılmaktadır. En önemlisi ise Fraser Enstitüsü tarafından oluşturan ekonomik özgürlük ağı içerisinde

yazarların ya da diğer çalışanların değer yargılarına ya da herhangi bir veri ile ilgili görüşlerine kesinlikle yer verilmemektedir. Üçüncü ilke ise şeffaflıktır. Rapor; veri kaynakları hakkında bilgi sağlarken kullanılan metodoloji ham verilerin bileşenlerden oluşan derecelendirme içerisine dahil edilmesi ve özet derecelendirmelerin oluşturulmasının da nasıl gerçekleştiği kısımlarını aydınlatır (Gwartney, 2011:4). Raporda ele alınan beş temel başlık altındaki kriterler ise şu şekildedir. Kamu kesiminin büyüklüğü başlığı altında yapılan tüketim, transfer ve desteklemeler, kamu teşebbüsleri ve yatırımlarıyla birlikte vergi oranları ele alınmaktadır. Mülkiyet haklarının korunması başlığı altında yargı bağımsızlığı, siyaset ve hukuka asker müdahalesi, bütünleşik yasal sistem, sözleşmelerin yasal yaptırımları, mülkiyet hakları ve mülkiyet transferlerinin üzerindeki kısıtlamalar yer almaktadır. Parasal kolaylıkların incelendiği başlık altında ise parasal büyüme, enflasyonun standart sapması son yıllardaki enflasyon oranları ile birlikte değerlendirilmekte ve döviz hesabı edinme serbestisi de değişkenler arasında bulunmaktadır. Uluslararası ticaret özgürlüğü kısmında ise uluslararası ticaret üzerindeki vergilerden başlayan inceleme, bu alandan elde edilen vergi gelirleri, uygulanan tarifeler, ticaret kısıtları ve düzenlemeler, tarife dışı engeller, ticaret sektörü büyüklüğü, karaborsa döviz oranları, uluslararası sermaye piyasası kontrolleri, yabancı mülkiyetler ve sermaye kontrolleri değerlendirilmektedir. İşgücü, sermaye ve iş yaşamı konusundaki düzenlemeler başlığı altında ise kredi piyasası kontrolleri, emek piyasası düzenlemeleri, iş kurma özgürlüğü hususunda bir takım kontrol ve düzenlemeler incelenmektedir.

Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesinde ve endekslerin ortaya çıkarılmasında Heritage Vakfı'nın da raporunda belirtildiği üzere dünya çapında kişi ve kuruluştan yardımlar alınmakta ve endeksin oluşturulmasında veri yardımı için başvuru alanların en başında ise uluslar arası kuruluşlar, muhasebe firmaları, şirketler, araştırma kuruluşları, ABD devlet kurumları, ülke elçilikleri ve diğer kurumlar gelmektedir. 2012 yılı için yayınlanan raporda Heritage Vakfı'nın ekonomik özgürlüklerin belirlenmesinde kullandığı kriterleri 4 temel başlık altında sınıflandırmıştır. Bunlardan birinci başlık mülkiyet hakları ve yolsuzluktan uzaklıkları barındıran hukuk kurallarıdır. Hükümet harcamaları ve mali özgürlükler ise sınırlı devlet başlığı altındadır. İş yapma özgürlüğü, iş gücü özgürlüğü ve parasal özgürlük maddeleri ise

düzenleyici etkinliği başlığı altında yer almaktadır. Dördüncü başlık olan serbest piyasa altında ise ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük maddeleri bulunmaktadır.

Özgürlüklerin tespitinde bir diğer organizasyon olan Freedom House tarafından yapılan ülkeler bazındaki özgürlük araştırmaları çalışması genel itibariyle sivil ve siyasi özgürlükler üzerinde durmakta ve bu organizasyonun ekonomik özgürlükler üzerine güncel spesifik bir çalışması bulunmamaktadır. Devlet yetkililerinin seçilmesi ve siyasal karar alma sürecinde siyasal özgürlükler devreye girerken basın özgürlüklerinin mevcut olduğu ve bireylerin görüşlerini özgürce açıklayabildikleri bir ortamda ise sivil özgürlüklerin öne çıktığı görülür. Yapılan çalışmalarda sivil özgürlükler içerisine mülkiyet hakları, çalışma ve teşebbüs özgürlüğü ve gelirini dilediği gibi mübadele edebilme haklarına da yer verilmiştir (Hanke ve Walters, 1997: 125).

1. Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Ekonomik özgürlük endeksleri her yıl birbirinden farklı sonuçlar ortaya koyarken, aralarında bir takım yöntem tartışmaları bulunmasına rağmen ortaya çıkan ortak sonuç, ekonomik büyüme ve piyasa ekonomisinin sağlıklı işlemesi açısından en önemli unsurun ekonomik alanda yapılacak serbestleştirmeler olduğunu göstermektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi 2011 yılının da ekonomik özgürlük endeksleri halen piyasa ve devlet arasında büyük çekişmelerin bulunduğu bir ortamda hazırlanmaya çalışılmaktadır. Küresel ekonomide özgürlük için verilen mücadele gerçekten de hiçbir zaman sona ermeyecek bir mücadeledir.

Hemen hemen benzer kriterlere dayandırılarak her iki kuruluş tarafından ortaya çıkarılan ekonomik özgürlük endeksleri raporlarında ülkelerin farklı sıralamalara sahip olmalarının nedeni ise bazı kriterlerin daha ayrıntılı incelenmesidir. Örneğin Fraser Enstitüsü'nün 42 kriterinden 17'si, beşinci başlık olan emek, sermaye ve iş yaşamını ilgilendiren hususlardır. Bu noktada ülkelerdeki bu alanlardaki puanların düşük olması toplam puanı etkilemekte ve ülke skorunun doğrudan düşmesine neden olmaktadır. Ancak aynı orandaki eksiklik Heritage Vakfı tarafından hazırlanan raporda on kriterden sadece birinin eksik olması anlamına

geldiğinden bu durumun toplam skora etkisi Fraser raporundaki kadar güçlü olmamaktadır. Dolayısıyla iki raporda ülke sıralamalarının farklı olmasının en önemli nedenlerinden birinin bu durum olduğu söylenebilir.

Heritage Vakfı ve Wall Street Journal'ın her yıl ortak olarak yaptıkları ekonomik özgürlük araştırmaları temel olarak on kritere dayandırılarak yapılmaktadır. Bu kriterler ülkede uygulanan ticaret politikası, vergi politikası, kamu harcamalarının düzeyi, para politikası, sermaye akımları ve yabancı yatırımlar, bankacılık, ücret ve fiyat kontrolleri, mülkiyet hakları, ekonomide devlet müdahalesinin boyutu ve son olarak ise ekonomideki yolsuzluk, rüşvet ve karaborsanın oranı tespit edilmekte ve bu çalışmanın bulguları, daha fazla ekonomik özgürlüğün daha fazla ekonomik büyümeye yol açmasından dolayı oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla araştırmalar bu unsurlar doğrultusunda yapılmaktadır (Madhan, 2002: 85). Ekonomik özgürlüklerin on bileşeni ayrı ayrı derecelendirilmekte ve hepsinin skorunun ortalaması bütün olarak ekonomik özgürlükleri göstermektedir. 0'dan 100'e kadar yapılan derecelendirmede ise 100 rakamı maksimum özgürlüğü temsil etmektedir. Heritage Vakfı ekonomik özgürlüklerin ölçümünde genel skora ulaşmak için kullanılan on bileşeni şu şekilde sistematize edilebilir.

- Mülkiyet hakları
- Yolsuzluktan uzaklık
- Mali özgürlük
- Hükümet harcamaları
- İş yapma özgürlüğü
- İşgücü özgürlüğü
- Parasal özgürlük
- Ticaret yapma özgürlüğü
- Yatırım özgürlüğü
- Finansal özgürlük

İşte bu kriterlere göre ise dünya ülkelerinin skorları her yıl tekrar güncellenmekte ve bu on endekse göre ekonomik özgürlükler sıralamasında yerlerini bulmaktadırlar.

2012 yılında Heritage Vakfı tarafından yayınlanan rapora göre ekonomik özgürlük sıralaması Tablo 1'deki gibi sıralanmıştır. Buna göre ilk sırada on bileşenden elde edilen skorlar sonucu toplam 89.9 puanla Hong Kong'un birinciliği ile başlayan raporda, Türkiye 2011 rakamlarına göre 62.2 puan ile 67. sırada yer almış, 2012 yılının başında hazırlanan raporda ise 62.5 puan ile 73. sıraya gerilemiştir. Tabloda toplam 184 ülke yer almakta, ancak 5 ülkenin verilerine sağlıklı bir biçimde ulaşılamadığı için hesaplamalar 179 ülke rakamları üzerinden yapılmış bulunmaktadır. Bununla birlikte her ülke için on endeks üzerinden tek tek ülkelere göre skorlar da sıralanmakta ve araştırmacılara spesifik bilgilere de ulaşma imkanı tanınmaktadır.

Tablo 1: Heritage Vakfı 2011 ve 2012 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Sıralama		Ülke	Skor		Sıralama		Ülke	Skor	
2012	2011		2012	2011	2012	2011		2012	2011
1	1	Hong Kong	89.9	89.7	93	99	Honduras	58.8	58.6
2	2	Singapur	87.5	87.2	94	105	Gambiya	58.8	57.4
3	3	Avustralya	83.1	82.3	95	100	Tunus	58.6	58.5
4	4	Y. Zelanda	82.1	82.3	96	91	Zambiya	58.3	59.7
5	5	İsviçre	81.1	81.9	97	107	Sri Lanka	58.3	57.1
6	6	Kanada	79.9	80.8	98	101	Sırbistan	58.0	58.0
7	11	Şili	78.3	77.4	99	113	Brezilya	56.3	57.9
8	12	Mauritius	77.0	76.2	100	96	Mısır	59.1	57.9
9	7	İrlanda	76.9	78.7	101	98	Nikaragua	58.8	57.9
10	9	ABD	76.3	77.8	102	102	Kamboçya	57.9	57.6
11	8	Danimarka	76.2	78.6	103	106	Kenya	57.4	57.5
12	10	Bahreyn	75.2	77.7	104	104	BosnaHersek	57.5	57.3
13	13	Lüksemburg	74.5	76.2	105	86	Fiji	60.4	57.3
14	16	İngiltere	74.1	74.5	106	97	Svaziland	59.1	57.2
15	15	Hollanda	73.3	74.7	107	115	Filipinler	56.2	57.1
16	14	Estonya	73.2	75.2	108	109	Mozambik	56.8	57.1
17	17	Finlandiya	72.3	74.0	109	118	Tonga	55.8	57.0
18	25	Tayvan	71.9	70.8	110	108	Tanzanya	57.0	57.0
19	19	Makao	71.8	73.1	111	103	Bhutan	56.4	57.6
20	18	Güney Kıbrıs	71.8	73.3	112	112	Vanuatu	56.4	56.7
21	22	İsveç	71.7	71.9	113	110	Gabon	56.4	56.7
22	20	Japonya	71.6	72.8	114	119	Malawi	56.4	55.8
23	24	Litvanya	71.5	71.3	115	116	Endonezya	56.4	56.0
24	26	Saint Lucia	71.3	70.8	116	111	Nijerya	56.3	56.7
25	27	Katar	71.3	70.5	117	114	Mali	55.8	56.3

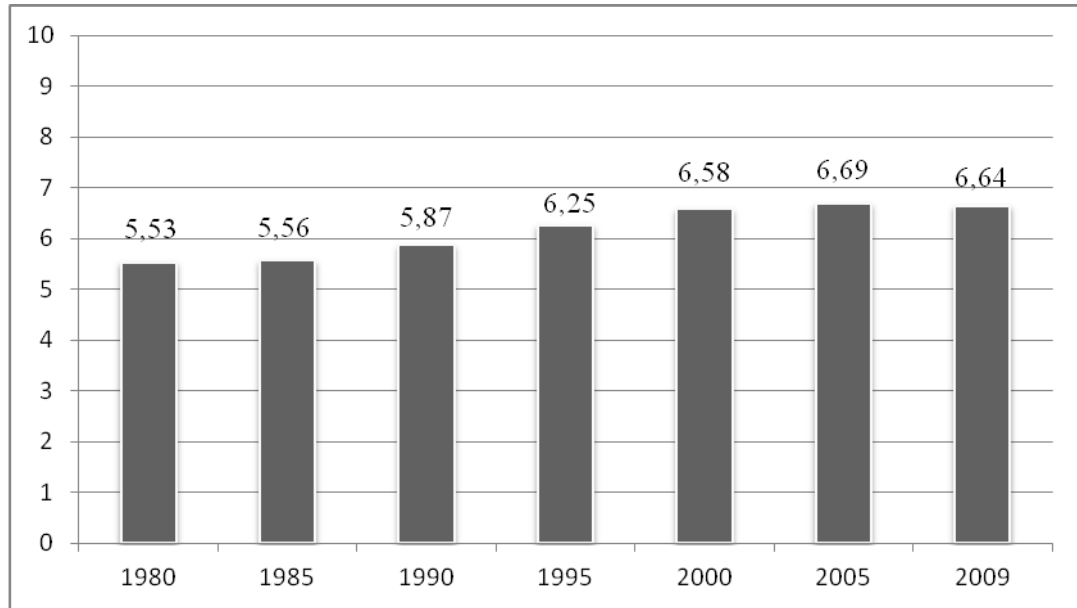
26	23	Almanya	71.0	71.8	118	117	Benin	55.7	56.0
27	44	İzlanda	70.9	68.2	119	88	Yunanistan	55.4	60.3
28	21	Avusturya	70.3	71.9	120	121	Senegal	55.4	55.7
29	33	Uruguay	69.9	70.0	121	127	Yemen	55.3	54.2
30	28	Çek Cum.	69.9	70.4	122	123	Pakistan	54.7	55.1
31	35	Güney Kore	69.9	69.8	123	124	Hindistan	54.6	54.6
32	38	Ürdün	69.9	68.9	124	120	Moldova	54.4	55.7
33	40	Botsvana	69.6	68.8	125	126	Nijer	54.3	54.3
34	29	Gürcistan	69.4	70.4	126	122	CoteD'Ivoire	54.3	55.4
35	47	Birleşik Arap Emir.	69.3	67.8	127	125	Cibuti	53.9	54.5
36	31	İspanya	69.1	70.2	128	131	P.Yeni Gine	54.8	52.6
37	42	Barbados	69.0	68.5	129	128	Tacikistan	53.4	53.5
38	32	Belçika	69.0	70.2	130	130	Bangladeş	53.2	53.0
39	36	Ermenistan	68.8	69.7	131	134	Moritanya	53.0	52.1
40	30	Norveç	68.8	70.3	132	142	Seyşeller	53.0	51.2
41	39	El Salvador	68.7	68.8	133	129	Surinam	52.6	53.1
42	41	Peru	68.7	68.6	134	144	Etiyopya	52.0	50.5
43	55	Makedonya	68.5	66.0	135	136	Kameron	51.8	51.8
44	49	Kosta Rika	68.0	67.3	136	139	Vietnam	51.3	51.6
45	45	Kolombiya	68.0	68.0	137	151	Guyana	51.3	49.4
46	46	Bahamalar	68.0	68.0	138	135	Çin	51.2	52.0
47	34	Umman	67.9	69.8	139	140	Suriye	51.2	51.3
48	43	İsrail	67.8	68.5	140	132	Cezayir	51.0	52.4
49	51	Macaristan	67.1	66.6	141	137	Gine	50.8	51.7
50	57	Malta	67.0	65.7	142	133	Haiti	50.7	52.1
51	37	Slovakya	67.0	69.5	143	145	Mikronezya	50.7	50.3
52	50	Saint Vincent	66.5	66.9	144	143	Rusya	50.5	50.5
53	53	Malezya	66.4	66.3	145	152	Orta AfrikaC	50.3	49.3
54	48	Meksika	65.3	67.8	146	147	Bolivya	50.2	50.0
55	59	Panama	65.2	64.9	147	146	Nepal	50.2	50.1
56	56	Letonya	65.2	65.8	148	150	SPaoPrincipe	50.2	49.5
57	70	Arnavutluk	65.1	64.0	149	159	Gine-Bissau	50.1	46.5
58	58	Jamaika	65.1	65.7	150	141	Laos	50.0	51.3
59	75	Ruanda	64.9	62.7	151	154	Maldivler	49.2	48.3
60	62	Tayland	64.9	64.7	152	149	Sierra Leone	49.1	49.6
61	60	Bulgaristan	64.7	64.9	153	155	Beyaz Rusya	49.0	47.9
62	63	Romanya	64.4	64.7	154	160	Liberia	48.6	46.5
63	52	Trn. ve Tobago	64.4	66.5	155	153	Togo	48.3	49.1
64	68	Polonya	64.2	64.1	156	158	Ekvator	48.3	47.1
65	78	Kazakistan	63.6	62.1	157	148	Burundi	48.1	49.6
66	65	Cape Verde	63.5	64.6	158	138	Arjantin	48.0	51.7
67	64	Fransa	63.2	64.6	159	166	Kiribati	46.9	44.8
68	69	Portekiz	63.0	64.0	160	161	Angola	46.7	46.2

69	66	Slovenya	62.9	64.6	161	156	Lesotho	46.6	47.5
70	74	Güney Afrika	62.7	62.7	162	162	Solomon Ad.	46.2	45.9
71	61	Kuveyt	62.5	64.9	163	164	Ukrayna	46.1	45.8
72	76	Karadağ	62.5	62.5	164	163	Özbekistan	45.8	45.8
73	67	TÜRKİYE	62.5	64.2	165	167	Komorlar	45.7	43.8
74	54	SuudiArabistan	62.5	66.2	166	165	Çad	44.8	45.3
75	81	Madagaskar	62.4	61.2	167	168	Kongo Cum.	43.8	43.6
76	73	Namibya	61.9	62.7	168	169	Türkmenistan	43.8	43.6
77	71	Belize	61.9	63.8	169	170	Doğu Timor	43.3	42.8
78	80	Uganda	61.9	61.7	170	157	Ekvat.Ginesi	42.8	47.5
79	77	Paraguay	61.8	62.3	171	171	Iran	42.3	42.1
80	72	Dominika	61.6	63.3	172	172	Dem. Kongo	41.1	40.7
81	94	Moğolistan	61.5	59.5	173	174	Burma	38.7	37.8
82	79	Guatemala	60.9	61.9	174	175	Venezuela	38.1	37.6
83	82	Hırvatistan	60.9	61.1	175	176	Eritre	36.2	36.7
84	95	Gana	60.7	59.4	176	173	Libya	35.9	38.6
85	85	Burkina Faso	60.6	60.6	177	177	Küba	28.3	27.7
86	84	Samoa	60.5	60.6	178	178	Zimbabve	26.3	22.1
87	93	Fas	60.2	59.6	179	179	Kuzey Kore	1.0	1.0
88	83	Kırgızistan	60.2	61.1	180	---	Afganistan	-----	-----
89	90	Dominik Cumh.	60.2	60.0	181	---	Irak	-----	-----
90	89	Lübnan	60.1	60.1	182	---	Lihtenştayn	-----	-----
91	92	Azerbaycan	58.9	59.7	183	---	Somali	-----	-----
92	87	İtalya	58.8	60.3	184	---	Sudan	-----	-----

Kaynak: Heritage Foundation, Index of 2011& Index of 2012 <http://www.heritage.org/index/ss.8-12>. (12.03.2012)

Fraser Enstitüsü'nün tespit ettiği ekonomik özgürlük endekslerinin bir araya getirilmesi sonucu verilerinin tamamına ulaşılabilen 102 ülkenin 1980 yılından bu yana ortalama ekonomik özgürlük endeksleri ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. (Gwartney: 2011, 14). Buna göre 10 puan üzerinden değerlendirildiğinde 2009 yılındaki dünya ekonomik özgürlük endeksi ortalaması 6.64 olarak hesaplanmıştır. 2008 yılına göre dünya ekonomik özgürlük endeksinde 0.05 puanlık bir azalmanın meydana gelmesi, bu durumun özellikle ABD ve Avrupa Birliği'nin yoğun olarak hissettiği küresel ekonomik krize karşı alınan önlemlerin yansımaları olarak yorumlanması pek de yanlış olmayacaktır. Bu noktada bazı ülkelerin krize karşı aldıkları önlemler en temelde hükümet müdahaleleriyle gerçekleştirildiğinden, söz konusu ülkelerin son yıllardaki puanlama ve sıralamalarındaki değişiklikler raporlarda fark edilebilir düzeydedir.

Şekil 1: 1980 – 2009 Arası Dünya’da Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Kaynak: Fraser Institute, Economic Freedom of the World 2011 Annual Report.ss.14
<http://www.freetheworld.com/release.html> (13.03.2012)

2. Ekonomik Özgürlük Endekslerinin Ülkeler Bazında Değerlendirilmesi

Ekonomik özgürlük endekslerini kendine özgü özellikler barındıran bir takım ülke örnekleri ile değerlendirmeye çalıştığımızda, karşımıza bir önceki yıllara bile objektif olarak karşılaştırılamayacak bir düzen çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise elektronik arşivlemenin de yardımıyla her yıl daha güvenilir verilerin elde edilmesi ve ortaya çıkan güncel sonuçların da doğruyu daha fazla yansıtmasıdır. Fraser Enstitüsü tarafından 2011 yılında yayınlanan “Dünya’da Ekonomik Özgürlükler – 2011” raporunda 2009 yılının durumu ortaya konurken Heritage Vakfı tarafından 2011 yılında hazırlanan “2012 Ekonomik Özgürlük Endeksleri” adlı raporda ise 2010 yılının ikinci yarısından başlayan ve 2011’in ilk yarısının sonuna kadar olan dönemdeki durum yansıtılmaktadır. Son yayınlanan raporlarda Fraser Enstitüsü hesaplamalarını, verilerine ulaşabildiği 141 ülke üzerinden gerçekleştirirken Heritage Vakfı ise toplam 184 ülkeyi raporuna dahil etmiştir. Ancak bunların bir kısmının verilerine ulaşamadığı da raporda belirtmektedir.

Ekonomik özgürlük endekslerinin tüm ülkeler bazında değerlendirilmesi hususunda, çalışmamızda, aşağıdaki başlıklarda görüleceği üzere bazı seçilmiş ülke örneklerine yer verilmiştir. Bu ülkeler Heritage tarafından özgür sınıfta olduğu belirtilen Hong Kong, oldukça özgür olarak değerlendirilen Amerika Birleşik Devletleri ve çoğunlukla özgür olmayan sınıflandırmasında yer alan Çin ve Rusya'dır. Değerlendirmeler ise Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan raporlara dayanarak gerçekleştirilmiştir.

a. Hong Kong

Her iki kuruluşun da raporlarında ekonomik özgürlükler sıralamasında birinci olan ve 7.1 milyon nüfusa sahip olan Hong Kong Heritage Vakfı'na göre 2012 skoru 100 üzerinden 89.9 olarak tespit edilmiştir ve aynı organizasyon tarafından 1995 yılından beri yapılan hesaplamalarda bu ülke her yıl birinci sırada yerini almıştır. Bunun yanında raporda ülkenin önemli ve oldukça rekabetçi finans ve ticaret merkezlerine sahip olduğu, yasal çerçevede mülkiyet haklarının iyi derece korunduğu ve ekonomideki işleyişin yasalara uygun olduğu belirtilmektedir. Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan ekonomik özgürlükler raporunda da 1980 yılından bu yana birinci sırada olan Hong Kong'un son yayınlanan rapordaki puanı ise 10 üzerinden 8.98'dir.

b. Amerika Birleşik Devletleri

Heritage Vakfı tarafından hazırlanan raporda 2011 yılına göre 1.5 puanlık azalma ile dokuzuncu sıradan onuncu sıraya gerileyen ve yaklaşık 310 milyonluk nüfusa sahip olan ABD'nin 2012 yılındaki skoru 76.3'tür. Özellikle kamu harcamaları kalemindeki müdahale boyutundaki değişimin bu sıralamaya etkisinin olduğu ifade edilen raporda yatırım özgürlüğü ve parasal özgürlük puanlarında da düşüşün olduğu gözlemlenmektedir. Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan raporda da ABD 10. sırada yer almakta ve ülkenin buradaki skorunun ise 10 üzerinden 7.6 olduğu görülmektedir. ABD 2008 yılı için yayınlanan raporda 6. sırada yer alırken 2009 da dört sıra gerilemiş ve 0,31 puan kaybetmiştir.

c. Çin

Heritage Vakfı tarafından hazırlanan 2012 yılı raporunda dünya ortalamasının altındaki 51.2'lik skoruyla 138. sırada yer alan 1.3 milyarlık nüfusu barındıran Çin'in skorunu düşüren kalemler kapalı ekonomi olmasının getirdiği durumla paralel olarak yatırım özgürlüğü, mülkiyet hakları, finansal özgürlük alanlarından alınan düşük puanlardır. Bununla birlikte yolsuzluk kaleminden de oldukça düşük puana sahip olan Çin, Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanan rapora göre ise 6.43 puanla 92. sırada yer almıştır. Bu raporda da kamunun ekonomideki rolü, mülkiyet hakları ve sermaye hareketliliği kısımlarında oldukça düşük puan alan Çin ile ilgili skorun hesaplanmasında bazı kalemlerin hesaplama dahil edilmediği görülmektedir.

Ekonomik özgürlükler ve doğrudan bağlantılı olduğu piyasa ekonomisi açısından incelendiğinde Çin'in elbette ki tam anlamıyla kapalı bir ekonomi olmadığı görülecektir. 1970'li yılların sonlarına doğru başlayan reform hareketleri 80'li yılların başına gelindiğinde Çin'de sosyalist bir piyasa ekonomisi ortaya çıkararak piyasa ekonomisine geçiş sürecini de başlatmış ve bu dönemde özel teşebbüsler önem kazanmıştır. Aynı anda birçok özel verginin ortaya çıktığı ülkenin dünya ile ticaret süreci de hızlanmış ve ekonomideki ciddi reformlar, 2000'li yıllara gelindiğinde karşımıza Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan bir Çin çıkarmıştır. Özel sektörün ekonomideki rolünün teşviklerle birlikte arttırıldığı Çin'de 2002 yılında özel mülkiyet hakkı da yasallığa kavuşmuştur (İnançlı ve Kamacı, 2010: 134,136). Dünya piyasalarında Çin'in söz sahibi bir ülke haline gelmesini sağlayan bu gelişmelerin yanında ülkenin gelecekteki konumunun daha da iyi yerlerde olacağı ve süper güç olarak dünya ekonomisine yön vereceği iddiaları artmıştır (Şimşek, 2005: 86). Ancak ekonomiye devlet müdahalesinin devam etmesi ve bu gelişmelerin birçoğunun devlet müdahalesiyle gerçekleştirilmesi ülkedeki ekonomik özgürlüklerin çok az alanda olduğunu göstermekte ve raporlar tarafından belirlenen çoğu ekonomik özgürlük kaleminde Çin'deki bu gelişmelerin yetersiz olduğu görülmektedir.

d. Rusya

1990'lı yılların başından itibaren komuta ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerden biri ise Rusya'dır. Heritage Vakfı'nın raporuna göre halen bir çok alanda eksik olan ve bu yüzden ekonomik özgürlükler endeksi çok düşük olan Rusya'nın skoru 50.5'tir. Bu skorla 144. sırada yer alan 140 milyonluk nüfusu ile Rusya; mülkiyet hakları, yolsuzluk, kamunun ekonomideki payı, yatırım özgürlüğü ve mali özgürlük kalemlerinden oldukça düşük puanlar elde etmiştir. Böylece ülkenin skorunun bu denli düşük olmasının nedenleri de açık bir şekilde görülmektedir. Fraser Enstitüsü'ne göre 6.55 puanla 81. sırada yer alan Rusya'nın bu rapordaki skorunun bu şekilde olmasının nedenleri ise uluslararası ticaret özgürlüğü, emek piyasası alanındaki düzenlemeler ve iş hayatı üzerinde yapılan düzenlemeler alanında alınan düşük puanlardan kaynaklanmaktadır.

Aşağıda yer alan tablolarda durumlarını incelemeye çalıştığımız ülkelerle birlikte Türkiye'nin de belirli yıllara göre rakamları yer almaktadır. Buna göre 1995 yılı itibariyle ekonomik özgürlük endekslerinin hesaplanması alanında faaliyet gösteren Heritage Vakfı'nın ve 1980 yılı itibariyle düzenli olarak ekonomik özgürlük endekslerinin hesaplanması alanında faaliyet gösteren Fraser Enstitüsü'nün raporları incelenmiş ve başlangıç yılından itibaren her beş yıldaki skorlarla birlikte söz konusu raporlardan ulaşılan rakamlar tablolara taşınmıştır. Avrupa Birliği üye ülkelerinden bazılarının ekonomik özgürlük endeksleri karşısındaki durumları ise ikinci bölümde değerlendirilecektir.

Tablo 2: Heritage Vakfı Seçilmiş Ülke Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Ülke\Yıl	1995	2000	2005	2010	2012
Hong Kong	88.6	89.5	89.5	89.7	1/89.9
ABD	76.7	76.4	79.9	78.0	10/76.3
Türkiye	58.4	63.8	50.6	63.8	73/62.5
Çin	52.0	56.4	53.7	51.0	138/51.2
Rusya	51.1	51.8	51.3	50.3	144/50.5

Kaynak: Heritage Foundation, Index of 2012 <http://www.heritage.org/index/> (21.03.2012).

Tablo 3: Fraser Enstitü Seçilmiş Ülke Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Ülke\Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
Hong Kong	1/9.21	1/8.81	1/8.76	1/9.11	1/8.82	1/8.94	1/9.01
ABD	5/7.53	4/7.66	3/7.87	4/8.30	3/8.45	6/8.09	10/7.60
Türkiye	99/3.77	81/4.85	88/4.86	76/5.65	96/5.75	95/6.28	75/6.74
Rusya	---	---	---	115/4.40	109/5.27	89/6.38	81/6.55
Çin	96/3.99	73/5.07	89/4.85	94/5.20	99/5.73	95/6.28	92/6.43

Kaynak: Fraser Enstitute, Economic Freedom of the World 2011 Annual Report. ss.45-161. <http://www.freetheworld.com/release.html> (21.03.2012).

F. Ekonomik Özgürlükler ve Piyasa Ekonomisi Arasındaki İlişki

Ekonomik özgürlükle genel olarak özgürlük arasında iç içe geçmiş ve ayrılması mümkün olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik özgürlük demek bir yandan da piyasa ekonomisi demektir. Piyasa ekonomisinin bulunmadığı yerlerde özgürlüğün de bulunmadığı söylenebilir. Piyasa ekonomisinin kaldırıldığında tüm siyasi özgürlük ve hakların da ortadan kalkacağı aşıkardır. Bununla birlikte Mises'e göre de özgürlüğü yaratan kanunlar anayasalar değil piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisinin özgürlüğü sağlayan unsuru ise rekabettir (Çetin, 2001: 227).

Ekonomik özgürlükler tam anlamıyla bir takım şartların sağlanması sonucu oluşmaktadır ki bu şartlar kişisel tercihlere önem verilen ve bu tercihlerin özgürce yapılabildiği, gönüllü mübadelelerin sorunsuz gerçekleştiği, rekabet özgürlüğünün bulunduğu, bireylerin ve özel mülkiyetin muhafaza edildiği ortamlarda oluşmaktadır. Ekonomik özgürlüklerin bulunduğu noktada bireysel kararlar ya da tercihler hangi malların ya da hizmetlerin nasıl üretileceği kararına bizzat etki edecektir, kişiler neyin ne kadar ve nasıl üretileceğine kendileri karar verecektir. Ekonomik özgürlük kavramının temelinde yatan ve asıl istenen durum bir ekonomide özel mülkiyetin tam anlamıyla oluşmasıdır. Bununla beraber ekonomik özgürlüklerin sağlandığı noktada mevcut yapı da gönüllü mübadelelerin sorunsuz gerçekleşebilmesi için uygun zemin hazırlanmalı, bireylerin kararlarını etkileyecek ya da özel mülkiyetlerine, yaşam alanlarına baskı, şiddet veya hile ile kötü etki edecek saldırganlardan koruyacak

kurum ve politikalar da oluşturulmalıdır. (Gwartney ve Lawson, 2003: 406). Böylece serbest piyasa kurumlarının da niteliği kolayca tespit edilebilecektir.

Daha yüksek gelir seviyesine sahip olunması ve daha iyi bir hayat standardının mevcut olması ancak piyasadaki mal ve hizmet üretimindeki artışlarla mümkün olmaktadır. Mevcut mal ve hizmet miktarında artış olmaksızın bir ülkenin gerçek anlamda ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilmesi pek fazla mümkün değildir (Dursun, 2002: 89). Bir ülkede ekonomik özgürlüklerin artıyor olması, ekonomik ilerleme oranının ileri düzeyde olması ve piyasadaki mevcut gelir dağılımının adaletli bir şekilde gerçekleştirilmesiyle paralel bir yol izlediği anlamına gelmektedir. Bununla beraber ekonomik özgürlüğün, ekonomik büyümenin pozitif ve anlamlı bir makroekonomik göstergesi olduğu tartışmasız kabul edilebilecek bir tespittir (Scully, 2002: 90). Son yayınlanan ekonomik özgürlük endekslerine göre de dünyanın en zgr lkelerinin gelir ve kalkınma düzeyleri en yüksek olan ülkeler olduğu görülmektedir. Bu noktada ekonomik özgürlük ve lkelerin gelir düzeyleri arasında yüksek bir doğrusal korelasyonun varlığından söz edilebilir.

Piyasa ekonomisinin kusursuz işlediği varsayılan batılı lkelere bakıldığında, neredeyse bu lkelerin hepsinde düşünce özgürlüğü ve mülkiyet hakları gibi temel kurumların mevcut olması, bu faktörlerin ekonomik kalkınma üzerinde etkili olup olmadığı hususunu önemli hale getirmektedir. Kuşkusuz, bir ülkede kanun hakimiyeti, piyasa ekonomisi, mülkiyet özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü kurumları ekonomik büyüme için oldukça önemlidir. Ancak ülkede ekonomik özgürlük düzeyi düşükse devletin üretim süreçlerine müdahale ettiği söylenebilir. Bundan dolayı, müdahale için harcanan zaman ve parasal kaynaklar nedeniyle, devletin güçlü bir kanun hakimiyeti tesis etmeye zaman ve parasal kaynak bulamadığı sonucu çıkarılabilir (Toprak ve Demir, 2002: 31).

Küresel ekonomik kriz dolayısıyla hükümet harcamalarının aşırı derecede fazla olması, ekonomik büyüme hızının çok yüksek olmasına engel olmuştur. Gelişmiş ekonomilerin birçoğu küresel krizin etkisinde hükümet harcamalarıyla ekonomiye doğrudan müdahale etme yolunu tercih etmişlerdir. İşte bu harcamalar ekonomik dinamizm için bir piyasa unsuruna müdahaleden daha fazla riski olan bir durum ortaya çıkar mıştır (Miller ve Holmes, 2011: 3).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN PİYASA EKONOMİSİNE BAKIŞI

I. AVRUPA BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ VE PİYASA EKONOMİSİ

Avrupa Birliği fikrinin ortaya çıkışından bu yana uzun yıllar geçmesine rağmen piyasa ekonomisi ile doğrudan ilişkili olduğu konusunda halen bir takım aksaklıkların olduğunu savunan düşünceleri de içinde barındıran ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Çalışmanın bu bölümünde en başta ekonomik yönüyle tasarlanan ancak arkasından siyasi ve askeri yönlerinin de eklendiği genişleme hedeflerini revize eden, günümüzde 17’sinin ortak para olarak Euro para birimini kullandığı toplam 27 üye ülkeden oluşan Avrupa Birliği’nin gelişimiyle birlikte piyasa ekonomisi alanında da ne gibi adımların atıldığı ve gelişimin hangi boyutlara ulaştığı incelenmeye çalışılacaktır.

Avrupa Birliği düşüncesi çerçevesinde ekonomik çıkarlar topluluğu olarak ortaya çıkan Avrupa toplulukları ilerleyen tarihlerde siyasi birlik dönüşümünü de gerçekleştirecek hamleler yapmıştır. 1956 yılında imzalanan ve Avrupa Toplulukları’nı oluşturan antlaşma içerisinde bu toplulukların üç temel amacından birinin planlı ekonomiler ya da kumanda ekonomilerinden farklı olmak üzere bir pazar ekonomisi alanı kurma ve bunun akabinde refah devletleri topluluğu oluşturma istekleri açıkça belirtilmiştir. Diğer amaçlar ise siyasal özgürlüğün inşasıyla birlikte milletlerarası düzeyde kalıcı bir barışın sağlanması ve entegrasyon projesinin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

Avrupa Birliği’nin kuruluş sürecindeki gelişmelerin ve ülkelerarası ilişki düzeninin tam anlamıyla kavranması için birden fazla disipline başvurularak konuya farklı yönlerden bakılması gerekirken, gelişimini kendi tarihsel, siyasal, kültürel, ekonomik ve psikolojik arka planıyla birlikte sürdüren bu organizasyonun tek bir teori ile açıklanması da mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla farklı teorilerin Avrupa Birliği etrafında ilgili yanlarının bir şekilde tespit edilmesi ve değerlendirilmesiyle birlikte bu birliğin ya da topluluğun uluslararası bir sistem ve entegrasyon olarak adlandırılması daha uygun görülmektedir (Canbolat, 2006: 2).

A. Avrupa Birliği Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi

Avrupa Birliği'nin tarihinde bakıldığında Ortaçağ'dan bu yana Avrupa'nın birleştirilmesine yönelik federal ya da konfederal planların çeşitli zamanlarda gündeme geldiği görölmektedir. Bununla birlikte Victor Hugo'dan Immanuel Kant'a, Montesquieu'den Voltaire'e bir çok düşünürün siyasal liberalizm ve bununla birlikte barışı esas alan bir temelde entegrasyon ya da bir birlik oluşturmaları üzerine olan görüşleri bu süreç içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

18. yy.da Jean Jack Rousseau yaptığı çalışmada insanların yeni güçler yaratamadıklarında var olan güçleri birleştirmekten ve temel hedeflere yönelmekten başka yapacak pek fazla şeyleri olmadıklarını ifade etmiş, bu noktada uluslarüstü bir nitelik taşıyan birliğin, devletler arasındaki uyuşmazlık ve problemlerin çözümünde ve uzlaşmada etkili olacağını savunmuştur (Rousseau, 2004: 28). Avrupa'daki dağınık halde bulunan devletlerin birleştirilmesine yönelik bir Avrupa Birliği düşüncesi esas itibariyle 19. yy. da somut olarak şekil bulmuştur. En temelde ekonomik gereksinimlerle ortaya çıkan, bir arada olma zorunluluğu ve bütünleşmeler, siyasal bir birliğe doğru gelişmelerini sürdürmüştür. 20. yy.a geldiğimizde de Avrupa devletlerinin bütünleşmesini gerçekleştirmek amacıyla uğraşlarda bulunan ve Avrupalılık değerlerini vurgulamakta olan bir çok düşünür görölmektedir. Avrupa siyasal tarihinin her zaman temelinde yer alan Avrupa siyasal birliği düşüncesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiş ve bu doğrultuda 1947 yılında Paris Konferansı'nda bir araya gelen Avrupa ülkeleri tarafından 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuştur (Canbolat, 2006: 113).

Dünya ticaretini serbestleştirme çalışmaları çerçevesinde II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan çalışmalar temelde iki farklı yönde gelişmiştir. Bunlardan birincisi evrensel yaklaşım olarak da adlandırılan Gümrük Birliği ve Ticaret Anlaşmaları çerçevesinde tarife oranlarının tüm üye ülkelerde indirilmesiyle ortaya çıkan yaklaşımdır. Diğeri ise bazı belirli ülkeler arasında kurulan bölgesel nitelikli iktisadi birleşmelerden oluşmaktadır. Bu birleşmeler ülkeler arası ticareti serbestleştirme çabaları olarak ortaya çıkmakta ve bölgesel yaklaşım olarak da nitelendirilmektedir. İşte bu tür iktisadi birleşme hareketlerine dahil olan ülkelerin amaçları ise genellikle refah seviyelerini arttırmak, ekonomik ve siyasi platformda

üçüncü ülkelere karşı olan konumlarını üst seviyelere taşımaktır (Dura ve Atik, 2000: 5). İktisadi birleşme ya da literatürdeki adıyla ekonomik entegrasyon hareketleri farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Tercihli ticaret anlaşmalarının yapılması, serbest ticaret bölgelerinin kurulması, gümrük birliği, ortak pazar, iktisadi birlik ve siyasi birlik altında vergi sistemlerinin uyumlaştırılması şeklinde ifade edilebilmektedir.

Farklı ülkelerin, aralarındaki ticaret ve diğer ekonomik ilişkileri, karşılıklı kazançlarını arttırma hedefleri doğrultusunda serbestleştirmeleri şeklinde ifade edilebilen ekonomik entegrasyonlar çerçevesinde temel amaç uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi doğrultusunda şekillenmektedir. (Şanlı, 2008: 13). Üretim hacmi geniş, sanayileşmiş ülkelerin bu hızlı üretim artışına karşılık ulusal piyasalarını birleştirmek suretiyle ve sanayileşme hızını arttırma çabalarıyla birlikte ticarete engel olan bir takım kısıtların kaldırılmasıyla bir ortak pazarın tesis edilmesini amaçlayan gelişmekte olan ülkeler tarafından da böyle bir topluluk, fırsat olarak görülmektedir (Uyar, 2007: 2). Dünyanın en başarılı ekonomik entegrasyon hareketi ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve uzun bir sürecin ardından Avrupa Birliği adını alan birleşme hareketidir. Avrupa Birliği'nden başka ekonomik entegrasyonlara örnek olarak ise EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü), KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) ve OIC (İslam Konferansı Örgütü) gibi entegrasyon hareketleri sıralanabilir.

Ekonomik entegrasyonun bir sonraki aşaması ise ortak pazar ya da iktisadi birliktir. Uygulanacak ekonomik, parasal, mali ve sosyal politikaların birlik tarafından ortak bir şekilde belirlenmesini gerektiren iktisadi birlikler bünyesinde ülkelerin de bir takım karar ve yetkilerini, oluşturulacak bir üst kuruluşa devretmesi gerekmektedir. İktisadi birlik içerisinde yalnızca serbest ticaret ya da faktörlerin serbest dolaşımı konusunda değil vergi politikaları, para ve maliye politikaları, sosyal politikalar ve diğer ulusal politikaların da uyumlaştırılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu şekilde bir entegrasyon üye ülkeler arasında tam bütünleşmenin sağlanması ve tam anlamıyla birleşik bir ülkenin oluşturulmasına benzetilebilir (Seyidoğlu, 2003: 213).

1. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu

Kuruluşuna öncülük eden bir çok farklı gelişmeyi tarihinde bir arada barındıran ve oldukça uzun bir geçmişe sahip bir organizasyon olan Avrupa Birliği'nin ilk adımlarından biri de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olmuştur. 9 Mayıs 1950 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ve Jean Monnet tarafından hazırlanan bir bildiri, birliğin temel taşlarından kabul edilmektedir. Alman ve Fransız kömür çelik üretiminin dağıtım ve denetiminin yeni kurulacak bir birliğin yetkileri çerçevesinde belirlenmesini öngörmekte olan bu çalışmanın bir diğer adı ise kayıtlarda Schuman Planı olarak yer almaktadır. Söz konusu bildiride Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri kömür ve çelik üretimlerini birleştirmeye çağırılmıştır. Bu durum Avrupa Federasyonunun ilk somut temeli olarak değerlendirilmektedir (Bilici, 2007: 38).

Schuman planında ön görüldüğü şekilde Paris'te Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında 18 Nisan 1951 yılında imzalanan anlaşma 23 Temmuz 1952 yılında yürürlüğe girmiştir. 1973 yılında topluluğa İngiltere, İrlanda ve Danimarka üye olmuştur. Bu anlaşmanın üye devletler arasındaki diğer adı ise "Montanunion"dur. Bu organizasyonla birlikte ekonominin geliştirilmesi ve istihdam ile hayat seviyesinin yükseltilmesi hedeflenenler arasındadır (DTM, 1999: 10).

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (The European Coal and Steel Community: ECSC) amaçları arasında üye ülkelerin ekonomilerinin gelişimine katkı sağlamak, tam istihdamı gerçekleştirmek suretiyle işsizliği önlemek ve hayat seviyesinin yükselmesini sağlamaktır. Bununla birlikte sektörde, tekelleşmenin engellenmesi, yatırımların hızlı bir şekilde sonuçlandırılması ve işçilerin konut edinmeleri hususunda bir takım desteklerin sağlanması da amaçlar arasında bulunmaktadır. Bununla beraber topluluğun temel ilkeleri şu çerçeve içerisinde toplanmaktadır: kömür ve çelik ticaretinde serbestlik, piyasadaki sınırlama ve ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, yüksek otoritenin özel durumlarda müdahalesi ve işçilerin serbest dolaşımının sağlanması bulunmaktadır (Karluk, 1998: 5). Üye ülkeler arasında ortak bir kömür çelik pazarının oluşturulması sonucu, topluluk üyesi ülkeler arasındaki kısıtlamalar kaldırılmış ve üye ülkeler dışındaki ülkelere de ortak bir gümrük tarifesi

uygulanmaya başlamıştır. 50 yıl süreli kurulan bu birliğin varlığı 2002 yılının Temmuz ayında sona ermiştir.

2. Avrupa Birliği'ne Giden Yolda Avrupa Toplulukları

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'ndan sonra başlayan bütünleşme hareketlerinin öncelikle siyasal arenaya taşınması savunulmuş ancak 1952 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ve 1953 yılında Avrupa Siyasal Topluluğu olarak belirlenen savunma politikası ve dış politika alanındaki birleşme çalışmalarının bir anlamda başarısızlıkla sonuçlanması üzerine ekonomik bir entegrasyon gerçekleştirilmeden siyasal bir entegrasyona da erişilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu noktada öncelik ekonomik entegrasyon çalışmalarının geliştirilmesi yönüne verilmiş ve başta ekonomik bütünleşmeye dayalı birleşik bir Avrupa kurulması hususunda çalışmalara başlanmıştır (DTM, 1999: 11).

Ekonomik sıkıntıların kısa sürede aşılabilmesi amacıyla kömür ve çelik ile başlayan fakat devamında diğer ekonomik alanları da kapsamak suretiyle bir Avrupa Federasyonu haline gelmesi planlanan işbirliği, 25 Mart 1957 tarihinde Roma Anlaşması'nın imzalanmasıyla aynı üye ülkeler tarafından oluşturulan iki ayrı topluluk ile geniş platformlara taşınmıştır. Roma Anlaşması 1958 yılı başında yürürlüğe girdiğinde Avrupa'da daha önce kurulan Kömür Çelik Topluluğu ile birlikte artık Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu da yer almaktadır. AKÇT ile birlikte Avrupa Topluluklarını oluşturacak olan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile etkin genişlemenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

a. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

Atom enerjisinin sanayi ve enerji üretiminde barışçı amaçlarla kullanılmasını amaçlayan topluluk 1955 yılında İtalya'nın Messina kentinde AKÇT üyesi altı ülke tarafından toplantı sonrasında 1957 yılında Roma Anlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur. O dönemde üye ülkeler tarafından mevcut enerji ihtiyaçlarının atom enerjisi kullanılmak suretiyle karşılanması düşünülmüştür. Özellikle aynı

dönemde siyasi konjonktüre bağlı ortaya çıkan Avrupa'ya petrol ikmalinin aksaması durumu da üye ülkeleri bu yönelişe iten nedenlerden biridir. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (The European Atomic Energy Community - EURATOM) temel hedefi ise anlaşmanın birinci maddesi çerçevesinde nükleer endüstrinin süratle kurulması ve gelişmesi için gerekli şartların oluşturulması yoluyla üye ülkelerde yaşam kalitesinin artırılması ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi olarak özetlenebilir. Ancak daha sonra, ihtiyaç duyulan petrol Afrika üzerinden transfer edilmeye başlanmış ve fiyatlarda 1970'li yıllara kadar önemli bir artış olmamıştır. Dolayısıyla alternatif enerji arayışları çerçevesinde kurulmuş olan EURATOM diğer iki topluluk kadar gelişme gösterememiştir.

b. Avrupa Ekonomik Topluluğu

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş aşamasında ülkeler arasında bir takım anlaşmazlıklar çıkmış ve ilerleyen tarihlerde bu topluluğa mensubiyet şekilleri de bir takım çıkarılara göre oluşmuştur. Topluluğa üye olan ülkeler ile önemli ticari, sosyal ve kültürel ilişkiler içerisinde bulunan İngiltere, Batı Avrupa'da ortak pazar özelliğinde olmayan, daha az bağlayıcı ve serbest ticaret bölgesi ilkelerine dayanan bir birleşmeyi desteklemiştir. Fakat bu duruma, Avrupa'da sıkı bir işbirliği taraftarı olan Fransa tarafından tepki gösterilmiştir. Roma Anlaşmasına göre; demokrasi ile yönetilen her ülkenin bu topluluğa üye olabileceği belirtilmiş ancak bazı ülkeler İngiltere gibi kendi gerekçeleri ya da tarafsız olmaları nedeniyle bu organizasyona katılmamışlardır (Karluk, 1998: 9). Ancak toplulukların kuruluşlarından bu yana gösterdikleri başarılı gelişimleri ve üye ülkelere sundukları fırsatlar en başta bu topluluğa dahil olmak istemeyen ülkelerin de dikkatini çekmiş ve topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına neden olmuştur.

1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile oluşturulan iki topluluktan bir diğeri olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (European Economic Community - EEC) temel hedefi Avrupa'nın siyasi bir bütünlüğe ulaştırılmasıdır. Bu noktada hedefe ulaşmak üzere öngörülen ekonomik dengenin sağlanması için ilk olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaşabildiği bir ortak pazarın organize edilmesi hedeflenmiştir. Üye ülkelerin ekonomi

politikalarının mümkün olduğu kadar birbirine benzetilmesi yoluyla topluluğun tamamı içerisindeki ekonomik faaliyetlerin uyumlu olarak gelişmesi de hedeflere eklenmiştir. Bunun yanı sıra sürekli ve dengeli bir yayılma, artan bir istikrar, yaşam düzeyinin giderek yükseltilmesi ve bir araya getirdiği ülkeler arasında daha sıkı ilişkilerin sağlanması hedefleri de anlaşma metnindeki topluluk hedefleri başlığı altında yerini alan ifadelerdendir. Bahsedilen hedeflere ulaşabilmek için kurucu üyeler arasında kısa süre içerisinde gümrük birliği ile bir ortak pazarın oluşturulması öngörülmüştür. Bununla birlikte üye ülkelerin öncelikli ortak politika uygulaması gereken alanlar ise; serbest rekabet, serbest dolaşım, tarım, ulaşım, enerji, kambiyo, dış ticaret, para, maliye, istihdam ve hukuki mevzuat olarak belirtilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere başlıca hedefin ekonomik birlik olduğu ifade edilebilir. (Dura ve Atik, 2000: 27).

Roma Anlaşması ile birlikte gerçekleştirilmesi gereken öncelikli ödevler ise gümrük birliğinin sağlanması, dış ticaret anlaşmalarının gerçekleştirilmesi ve faktörlerin serbest dolaşımı olarak sıralanabilir.

(1) Gümrük Birliği

Gümrük birliğinin amacı, topluluğa üye ülkeler arasında gümrük tarifelerinin ve kotaların kaldırılarak bölge içerisinde ticaretin serbestleştirilmesi ve dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulamaya konmasıdır. Çeşitli görüşlere göre Avrupa Topluluğu'nun da her şeyden önce bir gümrük birliği olduğu ve bununla beraber topluluktaki gelişmelerin bütünleşme kuramının temelini oluşturan gümrük birliğinin diğer bütünleşme biçimlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesine neden olduğu savunulmaktadır (Yıldız, 1999: 94). Roma Anlaşması'yla üye ülkeler arasındaki gümrüklerin on iki yıllık bir süre içerisinde, kademe kademe olmak üzere sıfıra kadar indirilmesi hususunda görüş birliğine varılmıştır. Bununla birlikte aynı tarihte dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesinin de uygulanması kararlaştırılmış, Ortak Gümrük Tarifesi'nde (OGT) belirlenen oranlarda, üçüncü ülkelere topluluğa girecek mallardan vergi alınması ise bu çalışmaların ilk adımını oluşturmuştur.

OGT oranları üye ülkelerin bireysel gümrük oranlarının ortalaması alınarak hesaplanmış ve bu noktada adil bir orana ulaşılmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda bu

oranlarda indirimler uygulanmıştır. 1975 yılında alınan ortak bir kararla üye ülkeler tarafından tahsil edilen gümrük vergilerinin topluluğa devredilmesi yani topluluk bütçesine gelir olarak kaydedilmesi uygulamasına geçilmiştir. OGT'nin uygulanmaya başlamasıyla birlikte ekonomik birleşmenin en önemli aşamasının yani gümrük birliğinin gerçekleştiği görülmektedir (Seyidoğlu, 2003: 222).

Gümrük birliği ile birlikte Avrupa Toplulukları'ndan Tek Pazar'a giden yolda önemli adımlar atılmış olmakla birlikte ortak ticaret politikası, tarım, vergi, rekabet gibi alanlarda da ortak uygulamalar organize edilmeye başlanmıştır. Üye ülkeler arasındaki ticareti önemli ölçülerde arttıran gümrük birliği uygulamasının asıl hedefi ise tam anlamıyla bir iç pazarın meydana getirilmesi olmuştur (Bilici, 2007: 39).

(2) Faktörlerin Serbest Dolaşımı

Temelinde iş bölümünün bulunduğu ekonomik bütünleşmelerin ileri aşamalarında; malların, hizmetlerin veya üretim faktörlerinin serbest dolaşımı öngörülmektedir. Piyasa ekonomisinin olmazsa olmazlarından rekabet unsurunun, mümkün olduğu ölçüde etkin kullanıldığı bir ortam yaratılabilmesi için faktörlerin mobilitesinin de önemi vurgulanmaktadır. Entegrasyon sürecinin tamamlandığı noktada belirli alanlarda sınırların ulusları birbirinden ayıran çizgiler olmaktan çıkmış olduğu ve sabit olmayan hatlar haline geldiği söylenebilir. Sınır aşan bu bölgesel işbirliği ilgili bölgeleri bir öğrenme süreci ve tecrübesinden de geçirmekte ve devamında sıkı bir bağımlılık doğurmaktadır (Berting, 2011: 280). Bu noktada artık topluluk içerisinde bölgeler bulunmaktadır ve örneğin topluluğun en kuzeyinde bulunan bir hammaddenin bir takım engellere maruz kalmadan en güneye kadar ya da farklı bir bölgesine kadar ulaştırılması, üretimin o bölgede yapılması elverişli hale gelmiştir. Bir anlamda üretim aşamasından nihai tüketiciye ulaşan yol kısaltılmıştır.

Serbest dolaşımın ülkeler arasında ekonomik rekabeti teşvik etmesi, uzmanlaşmayı geliştirmesi ve kaynak dağılımında etkinlik sağlayacağı düşünceleri de ekonomik bütünleşme temelli organizasyonların yararları arasında sayılabilmekte ve üretimde etkinliğe dayanan bir iş bölümünün tesis edilmesiyle dünya refahının da maksimize olacağı ileri sürülmektedir (Yıldız, 1999: 89).

(3) Dış Ticaret Anlaşmaları

Avrupa Topluluğu'nda ekonomik bütünleşme sürecinin sağlıklı bir biçimde tamamlanması için iç pazar hedefinden ayrılmayarak üye ülkeler arasında, dış ticaret politikalarının da ortak kurallar etrafında belirlenmesiyle oluşturulan bir Ortak Ticaret Politikası oldukça önemli yer tutmaktadır. Topluluğun tüm mallarının serbestçe dolaştığı bir gümrük birliğine dayanan bu politikaya göre sadece karşılıklı gümrükleri kaldırmanın malların serbest dolaşımının tam anlamıyla sağlanabilmesi için yeterli olmayacağı ve üye ülkelerde farklı ticaret politikaları uygulanmasının ticaret sapmalarına ve haksız rekabete yol açması, Ortak Ticaret Politikası'nın belirlenmesinde etkili nedenlerden olmuştur. Üye ülkeler arasında gümrük birliği ile birlikte ticaret ve rekabet politikalarının da belirlenmesi hususunda gelişmeler yaşanmıştır.

Süreç içerisinde üye ülkelerin tamamı için uygulanan ortak gümrük tarifesinin yanında Birlik üye ülkelerinin dış ticaretinin düzenlenmesine yönelik bir çok uygulama bulunmaktadır. İthalatta ortak kurallar, dampingli ithalata karşı koruma, sübvansiyonlu ithalata karşı koruma, kotaların düzenlenmesi, haksız ticari uygulamalara karşı topluluk haklarının korunması ve ihracatta ortak kuralların belirlenmesi söz konusu düzenlemeleri oluşturmaktadır (Doğan, 2010: 5). Bu düzenlemeler, topluluğun Avrupa Birliği olma yolunda adım adım geliştirilmiş ve günümüzdeki halini almıştır.

B. Avrupa Birliği'nin Temel Hedef ve Değerleri

1900'lü yıllardan bu yana uluslararası siyasal sistemlerin çok kutuplu bir hal almaya başlaması, Avrupa ülkelerinin de yerlerini sağlamlaştırmak ve küresel aktörlerden biri olmak üzere çalışmalar içerisinde bulunmalarında etkili olmuştur. Bu noktada 1950'lerden bu yana süregelen bütünleşme süreci 1991 yılında yapılan Maastricht Zirvesiyle en büyük aşamasını gerçekleştirmiştir. Bu zirvede Avrupa Birliği Antlaşmasının imzalanması üzerine bir karar alınmıştır. 1992 yılının 7 Şubat'ında imzalanan antlaşma Avrupa Birliği'ni resmi bir organizasyon haline getirmiştir.

Tek Pazar hedefine giden yolda oldukça ilerleme kaydetmiş topluluk üyesi ülkeler tarafından imzalanan ve Avrupa Birliği Antlaşması olarak da kabul edilen Maastricht Antlaşması “Avrupa Vatandaşlığı” anlayışını benimsemiş ve Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalarda bir takım değişikliklerde bulunmuştur. Avrupa Vatandaşlığı, üye ülke vatandaşlarının hak ve çıkarlarının mevcut durumdan daha iyi bir biçimde korunması amacıyla sonraları yasal çerçeve ile korunan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği üyesi bir ülkenin uyrukluğundaki her bireyin Birlik vatandaşı olduğunu da hükme bağlamış ve üye devletlerin uyruğundaki her vatandaşa bazı eşit haklar tanımıştır.

1. Avrupa Birliği Temel Hedefleri

Kuruluşundan bu güne kendisini sürekli yenileme çalışmalarının yanında ekonomik bütünleşmeden siyasi bütünleşmeye doğru kayan eksen ile birlikte kendisine bir takım hedefler belirleyen Avrupa Birliği’nin bazı hedefleri doğrudan piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler ekseninde belirlenmişken bazıları ise siyasi ve sosyal hedefler olmuştur. Daha fazla güvenlik ve daha fazla ekonomik üretimle birlikte birlik içerisindeki yaşam standartlarının yükseltilmesi temel amaçtır (Friedrich, 1999: 17).

Birliğin temel hedeflerinden biri Tek Avrupa Pazarını kurmaktır. Tek pazarın, beşeri ve mali kaynakların en iyi biçimde kontrol edilip yönlendirilmesi ve uygun alanlarda kullanılmasına yarayacak şekilde esnek olması gerektiği savunulmaktadır. Tek pazarla birlikte üye ülkelerdeki tüketicilerin oldukça geniş bir tercih olanağı ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte kamu kuruluşları da daha elverişli mal ve hizmet seçimi imkanından faydalanarak üretimlerini bu doğrultuda gerçekleştirip yüksek oranda tasarruf edebileceklerdir. (Tortop, 1989: 47). Sürekli şekilde dengeli bir ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması ve bunun için de özellikle iç sınır kavramının kaldırıldığı bir alan yaratılması hedefi, Avrupa Birliği’nin temel hedefleriyle bire bir uyumludur (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 35).

Avrupa ekonomik birliği yolunda atılmış olan en önemli adımlardan biri olarak kabul edilen tek pazarın kurulması Roma Antlaşması’ndan bu yana öngörülen bir olgudur. Birlik üyesi ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonun tüm gereklerini

sağlamak amacıyla 1985 yılında hazırlanan ve tek pazarın tamamlanmasına ilişkin bir program öne süren Beyaz Kitap'a göre tek pazarın tamamlanacağı kesin tarih olarak 1992 yılı sonu belirtilmiştir. Bu durum ise üye ülkelerin Avrupa Birliği halini almak için attıkları en kararlı adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Samsun, 2003: 59).

Tek Pazar ya da diğer adı ile Ortak Pazar, topluluk içerisinde serbest dolaşımı mümkün kılmakta, kişilerin, sermayenin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanmasıyla birlikte ekonomik bütünleşme sürecini de tamamlayan adımdır. Bu süreci hızlandıran gelişmeler Avrupa Tek Senedi ile başlamış ve devamında engellerin adım adım aşılmasıyla sonlandırılmıştır (Ülger, 2007: 28). Avrupa Tek Pazarı, gümrük formalitelerinin ortadan kaldırılması, artan rekabet sonucu düşen fiyatlarla birlikte masrafların azaltılması ve üretkenliğin artırılması yoluyla topluluk içi ticareti teşvik ederek Avrupa'nın refah düzeyine oldukça önemli bir katkı sağlamaktadır.

Avrupa Birliği'nin hedeflerinden bir diğeri ise ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirmek ve üyelerin ekonomi politikalarını yaklaştırmaktır. Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşmasına Tek Senet ile eklenmiş olan, üye ülkeler ile AB içindeki tüm bölgeler arasındaki dayanışmayı ifade eden bir kavram olan ekonomik ve sosyal bütünleşme kavramının temelinde dengeli ve sürekli bir kalkınma, ülkeler ve bölgeler arasındaki yapısal farklılıkların azaltılması ve fırsat eşitliğinin geliştirilmesi bulunmaktadır. Üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi kuvvetlendirmek için ortak ekonomi politikaları üzerinde uzlaşmanın yanı sıra bunların yürürlüğe konması şeklinde belirlenen bu hedef üzerine günümüze kadar önemli adımların atılmakta olduğu, birlik içerisindeki ortak tarım politikası, ortak ticaret politikası, ortak sanayi stratejisi, ortak rekabet politikası ve benzer uygulamalardan kolaylıkla anlaşılabilmektedir.

Avrupa Birliği'nin piyasa ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak bir diğer hedefi ise tek para birimini içeren ekonomik ve parasal birliğin tesis edilmesidir. Ekonomik ve parasal birlik; malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleştirilmesiyle birlikte, üye ülkelerin ulusal paraları arasında kesin biçimde tespit edilmiş kurlar ve tek bir para sisteminin kabul edildiği bir bütünleşme

şeklidir. Bu noktada mevcut amaçlara ulaşılması için ortak para ve maliye politikası dahil olmak üzere ekonomik politikaların yakınlaştırılması gerekmektedir (Ülger, 2007: 29). Buradan da anlaşılacağı üzere ekonomik ve parasal birliğin amacı, üye ülkeler arasında ekonomik ve parasal politikaların uyumlaştırılmasıdır. Ayrıntılarının Maastricht Antlaşması çerçevesinde karara bağlandığı ekonomik ve parasal birlik hedefine göre en geç 2002 başında tek para birimi Euro kullanımına başlanacağı planlanmış ve bu noktada hedefe ulaşılmıştır.

Ekonomik ve parasal birliğin kurulmasından önce uzun yıllar bu husus üzerine çalışılmıştır. Her ne kadar 1950 yılında sunulan Schuman Planı'nın derinliklerinde yer alsa da bu alanda ilk resmi çalışma 1970 yılının Mart ayında Werner planı çerçevesinde bir araya gelen Almanya, Hollanda, Fransa ve Lüksemburg'un görüşmelerini uzlaştıran bir komite tarafından ortaya konulmuştur. Ekonomik ve parasal birlik alanında bir program ortaya koyan komite bir Avrupa Parasal İşbirliği Fonu kurulmasını öngörmüş ve bu fon 1974 yılında kurulmuştur. 1978 yılında Bremen Avrupa Zirvesinde ise asıl amacı parasal istikrarı sağlamak ve istikrarlı bir Avrupa Para Bölgesi yaratmak olan Avrupa Para Sistemi kabul edilmiştir. Sabit, ancak ayarlanabilir döviz kurlarına dayanan sistem günümüzde Euro'nun esasını oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'nin temel hedeflerinden biri olan parasal birliğin sağlanması yolunda son adım ortak para birimi Euro'nun kullanımına başlanması konusunda ayrıntılı bilgiye ise piyasa ekonomisi ile ilişkisine değinilerek çalışmamızın ileriki kısımlarında yer verilecektir.

Her ne kadar Avrupa Birliği'nin temel hedeflerinin bir çoğu ekonomik hedefler olarak karşımıza çıksa da, farklı alanlarda da bazı hedeflerin olduğu görülmektedir. Ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturmak bunlardan biridir. Bu alanda birliğin ortak bir savunma politikası oluşturması ve uluslar arası arenada Avrupa Birliği kimliğini öne çıkarması hedeflenmektedir. Bunun yanında bir diğer hedef ise Avrupa Vatandaşlığı kavramının oluşturulmasıdır. Maastricht Antlaşması ile birlikte getirilen birlik vatandaşlığı kavramı Amsterdam Antlaşması ile kuvvetlendirilmiş ve Avrupa Birliği'ne üye ülke uyruğundaki her birey Birlik Vatandaşı olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte birliğin diğer hedefleri ise hukuk ve işleri alanında daha sıkı bir işbirliği gerçekleştirmek, İnsan haklarını topluluk

hukukunun genel ilkesi olarak kabul etmek ve topluluk müktesebatını korumakla birlikte bu müktesebata uygun faaliyetlerde bulunmaktır.

2. Avrupa Birliği Temel Değerleri

Avrupa entegrasyonu çerçevesinde aynı kıtada yaşıyan ve her biri farklı özellikler barındıran ülkelerin birlik haline gelmeleri için ortak bir değerler sisteminin tesis edilip geliştirilmesi gerekmektedir. Farklılık içinde birlik anlayışıyla hareket eden üye ülkelerin, dolayısıyla Avrupa Birliği'nin ortak değerleri birliğin ortak inançları ve temel kurallarını da yansıtmaktadır.

Avrupa Birliği müktesebatında Roma Antlaşması'ndan itibaren ortak değerler ifadesine vurgu yapılmış ve izleyen antlaşmalarda topluluk, ortak değerler topluluğu olarak da ifade edilmiştir. Maastricht Antlaşması'nda da bu değerler ortak hukuki ilkeler şeklinde muhafaza edilmeye devam etmiştir. Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması olarak da kabul edilen bu antlaşmanın 2. maddesine göre ise birliğin; insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulu olduğu ifade edilmektedir. Bu değerlerin ise çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortak olduğu belirtilmiştir.

Avrupalı devletler arasında 20. yüzyıla ulaşana kadar iki dünya savaşı yaşanmış olmasından dolayı birliğin en önemli değerlerinden birinin barış politikası olduğu görülmektedir. Topluluğun kuruluşu ile üye devletler arasında herhangi bir savaşı imkansızlaştıran bir Avrupa barışı tesis edilmiştir. Bununla beraber bir hukuk düzenini de oluşturan topluluk tüm hedeflerini hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bir diğer birlik değeri olan, insan haklarına saygı ise üyeliğin ön şartlarından biridir. Bu değerle birlikte eşitlik de üye devletler arasında kabul edilen bir olgudur ve bütün Avrupa Birliği vatandaşlarının yasa karşısında eşit olduğu kabul edilmiştir. Özgürlük konusunda da oldukça hassas olan Avrupa Birliği kurucu antlaşmalarda yer alan birey ve faktörlerin serbest dolaşım özgürlüğüyle beraber, üretici ve tüketicilerin rekabet ve tercih özgürlüklerinin yanında ekonomik özgürlüklere ilave olarak sosyal ve siyasal hak ve özgürlükleri de etkin bir biçimde

muhafaza etmektedir. Tüm bu değerlerin eşit ve adil paylaşımını sağlayacak dayanışmanın oluşturulması ve bu ortamın muhafazası için birlik güvenliğinin de oluşturulması gerekmektedir. Bu değerler döngüsü içerisinde birey ve kurumlar ekonomik karar ve tercihlerini de istikrarlı bir şekilde ifade edebileceklerdir (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 38).

II. EKONOMİK VE PARASAL BİR BÜTÜNLEŞME OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ

20. yy sonlarına doğru dünyada meydana gelen değişimler, küreselleşme olgusu içerisinde değerlendirilebilmektedir. Ekonomik, teknolojik, siyasal ve toplumsal alanlardaki değişimlerin beraberinde getirdiği yeni dünya düzeni, mal, hizmet ve sermayenin mobilizasyonunu hızlandırmış, bununla birlikte artan rekabet şartlarını da ülkelerin aşması gereken sorunlar listesinde ilk sıraya yerleştirmiştir. Bu noktada ülkelerin aralarındaki ticareti geliştirip güçlendirmeleri ve zorlaşan piyasa koşullarında ayakta kalabilmeleri için bir takım ortak iştirakler halinde hareket etmeleri gerektiği görülmüştür. Bu süreç içerisinde ortaklığa ihtiyaç duyan ülkeler ise Avrupa Birliği'nin kuruluşu ve bu gün uluslar üstü bir organizasyon halini almasında önemli rollerde yer almışlardır. Avrupa'nın bütünleşmesi olarak da adlandırabileceğimiz organizasyon günümüz Avrupa Birliği'ni oluşturan bazı antlaşmalar üzerine kurulmuştur. Bu antlaşmalar sırasıyla; Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Roma Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması ve Nice Antlaşması'dır.

Avrupa bütünleşmesinin en önemli adımlarından biri olan ekonomik ve parasal bütünleşme; malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerin sınırsız ve özgür bir biçimde dolaşımının sağlanması, ortak bir para biriminin oluşturulması ve merkezi ekonomi politikalarının uygulanması anlamına gelmektedir. (Tunçsiper ve Yakut, 1998: 102). Bu bütünleşme, tek bir ekonomik pazarın oluşturulmasıyla birlikte yine bu pazarda tek bir politikanın uygulanmasını gerektirmektedir. Beraberinde ise tüm üye ülke ekonomilerinin belirli kriterler çerçevesinde hareket ettiği, serbest dolaşımın birlikte ortak bir Avrupa parasının kullanıldığı bir Avrupa devleti yaratmayı öngörmektedir (Atakan, 1999: 38).

Ekonomik ve parasal bütünleşmenin tesisi konusundaki en önemli ilerleme Roma antlaşmasının devamı niteliğinde olan Avrupa Tek Senedinin yürürlüğe girmesiyle gerçekleştirilmiştir. 1979 yılında Avrupa’da ortak bir parasal sistemin kurulması konusunda oldukça önemli bir adım olarak kabul edilen Avrupa Para Politikasının kabulü gerçekleşmiştir. Oluşturulan mekanizma ile üye ülkelerde döviz kurlarının aşırı dalgalanmasının önlenmesi ve parasal dengenin korunması planlanmaktadır (Palabıyık ve Yıldız, 2006: 19). 1988 yılında Avrupa Para Sistemi ile ilgili konuların tartışıldığı Hannover Zirvesinde ise toplulukta aşamalı bir biçimde ekonomik ve parasal birlik oluşturulması hedefi benimsenmiş ve bu doğrultuda Jack Delors başkanlığındaki bir komite görevlendirilmiştir. Daha sonraları Delors Raporu olarak kayıtlara geçecek olan çalışma ise sonuçların Avrupa Tek Senedi çerçevesine dahil edilerek ekonomik ve parasal birliğin oluşumunu hızlandırmıştır. 1989 yılında Madrid zirvesinde görüşülerek onaylanan rapor, bütünleşmenin gerçekleşmesi için; üye ülkeler arasında ekonomi ve para politikalarının koordinasyonunun sağlanması ve birlik paralarının tamamının Avrupa Para Sistemine dahil olmasını savunmaktadır (Akçay, 2006: 19). Roma Antlaşması’nın ekonomik ve parasal birliği içerecek şekilde genişletilmesini savunan rapor, birincil hedefinin fiyat istikrarı olacak olan bağımsız bir Avrupa merkez bankasının oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili hükümler daha sonra ekonomik ve parasal birliğe geçişi amaçlayan Maastricht Antlaşmasına dahil edilmiştir (Mongelli, 2008: 14).

A. Avrupa Birliği’ne Üyelik Koşulları

Avrupa Birliği üye ülkelerinin bu çatı altına yeni üyelerin katılımının sınırlarının belirlenmesi amacı çerçevesinde bir takım kararların alınması hususunda görüşmeler başlamış; ilk başta birçok ülkenin, geleceğinden umutsuz oldukları bu birliğe başvuruları bir takım standart kurallara bağlanmıştır. Süreç içerisinde birlik tarafından gösterilen ekonomik performans ve uluslar arası ekonomide erişilen güç, bu birlik içerisinde bulunmayı cazip kılmıştır. Günümüzde halen üyelik müracaatlarını da değerlendiren ve toplam 27 üye ülkeden oluşan birlik genişleme konusunda da yeni stratejiler geliştirmektedir (Akçay, 2007: 13).

Avrupa Birliği'ne üyelik koşullarının belirlenmesi konusunda 1993 yılının 21-22 Haziran'ında Kopenhag'da gerçekleştirilen toplantıda özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin, birliğe katılabilmeleri için önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu noktada Kopenhag Zirvesi'nin sonuç bildirgesi, birliğe tam üyelik için gerekli siyasal ve ekonomik koşulları içermektedir (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 41). Ancak bu zirveden önce imzalanan Maastricht Antlaşması ise ekonomik ve parasal birliğe geçiş için birlik üyesi ülke ekonomileri için oluşturulan yakınlaşma kriterlerini içermektedir. Dolayısıyla bu kriterler birlik üyeliği için tam anlamıyla yeterli değildir ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik için aday ülkelerin yerine getirmesi gereken şartların temelleri Kopenhag Zirvesi kararları arasında yer almaktadır. Kopenhag Kriterleri olarak da adlandırılabilen bu şartlar siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının kabulü şeklinde üç ana başlık altında incelenebilir.

Siyasi kriter olarak sınıflandırılan ilk kriter; üye ülkelerin istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasiyi tesis etmeleri, hukuk devleti çerçevesinde hukukun üstünlüğüyle birlikte insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve bu durumun korunmasını garanti eden kurumların oluşturulmasının yanı sıra ve sürekliliğinin de sağlaması gerektiğinin altını çizmektedir. Aday ülkelerin bir takım evrensel kural ve değerleri kabul etmesiyle birlikte Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin maddelerinin tamamını kabul etmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler de dikkate alınmaktadır.

Birliğe üye olmak için sağlanması gereken kriterlerden bir diğeri ise topluluk müktesebatına uyum konusunda belirlenmiştir. Bu başlık altında ikiye ayrılan kriterlerden birincisi; Avrupa Birliği'nin siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerinin kabul edilmesidir. Bu noktada ortak bir dış politikaya ve güvenlik politikasına etkin bir derecede katılımın sağlanması için aday ülkelerin bu duruma hazır olması gerekmektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda ise bağımsız bir merkez bankası, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Pakti'ne katılım, merkez bankasının kamusal açıkları finanse etmesinin yasak hale getirilmesi gibi konularda üye ülkeler tarafından alınan kararlara katılmak gerekmektedir. Bu başlık altındaki diğer kriter ise Birliğin aldığı karar ve uyguladığı yasalara uyum sağlanmasıdır. Gümrük birliği, malların ve sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarında belirtilen şartlara uygun hareket edilmesiyle birlikte tarım, çevre,

ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketiciler hakları, iletişim ve bilgi teknolojileri, adalet ve içişleri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlarda her türlü düzenlemeye uyum sağlanması şartı aranmaktadır¹. Kriterlerin sonuncusu ise piyasa ekonomisi açısından sonraki konularda derinlemesine incelenmeye çalışılacak olan ekonomik kriterler başlığı altında sınıflandırılmış ve bu noktada işleyen bir piyasa ekonomisinin tesis edilebilmesiyle birlikte piyasa güçleri ve rekabet baskısı karşısında üye ülkelerin karşı stratejilerini hangi alanlarda hazırlamaları gerektiğı konusunda ilgili ifadeler yer verilmiştir.

1994 yılında ise birliğe katılım öncesi stratejileri belirleyen Essen Zirvesi ya da bir diğer adı ile Essen Stratejisi tertip edilmiştir. Merkezi ve Doğı Avrupa ülkelerini Avrupa Birliğı ile yakınlaştırmak üzere söz konusu ülkelerin birliğe katılım sürecinde eksiklikleri ve ihtiyaçlarını belirlemek ve onları üyeliğe hazırlamak üzere Ön Katılım Stratejisi'nin kabul edildiğı bir organizasyon olan zirvede bu stratejinin araçları da belirlenmiştir. Taraflar arasında ortaklık ilişkisini oluşturan Avrupa antlaşmaları, İç Pazar'a ilişkin Beyaz Kitap ve PHARE Programı, söz konusu araçları oluşturmaktadır. İleriki konularda ekonomik boyutlarıyla inceleyeceğimiz Kopenhag Kriterlerinin daha anlaşılır bir biçimde ortaya konması ve bununla birlikte Avrupa Birliğı'ne tam üyelik yolunda gerçekleştirilmesi gereken çalışmaların tanımlanması amacıyla komisyon tarafından hazırlanan bu organizasyon temelinde Avrupa Antlaşmalarının uygulanmasından ortak çıkarları ilgilendiren konuların tespitine kadar tüm üye ve aday ülkeleri bir araya getiren bir zirve olmuştur (İKV).

B. Avrupa Birliğı Ekonomik Kriterleri

Avrupa Birliğı, üye ülkelerin bir araya gelme süreci içerisinde şekillenen, bir takım kural ya da ilkeler doğırtusunda yeni üyelerini kabul etmiş, bu durum ise genişleme süreci içerisinde bir düzene sokulmuştur. Söz konusu düzen, Birliğe üyelik kriterleri şeklinde Maastricht Antlaşması ve Kopenhag Zirvesinden gelen

¹ Daha fazla bilgi için bkz: Kopenhag Ekonomik Kriterleri (CopenhagenEuropeanCouncil, Bulletin of theEuropeanCommunities, No.6/1993, Luxembourg, Office forofficial Publications of the EuropeanCommunities, 1993, sf.13)

kararlar doğrultusunda belirlenmiştir. Ekonomik ve Parasal Birliğe geçişi amaçlayan Maastricht Antlaşması birliğe üye olarak kabul edilen ülke ekonomileri arasındaki yakınlaşma kriterlerini de belirlemektedir. Yeni üye alımında bu kriterleri karşılamanın kısa vadede bir işlerliği bulunmamaktayken 1993 yılında düzenlenen Kopenhag Zirvesi sonucunda birliğin gelecekteki genişleme süreçlerini düzenlemek üzere bir takım kararlara ulaşılmış ve bu yönde bazı kriterler belirlenmiştir. Buna göre; tüm aday ülkelerin katılım müzakeresi öncesi bu kriterleri yerine getirmiş olması gerekmektedir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda yerine getirilmesi gereken şartları tam olarak belirleyen Kopenhag Kriterleri², Maastricht Antlaşması ile belirlenen yakınlaşma kriterlerinden bu yönleriyle ayrı tutulmaktadır.

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde ekonomik kriterlerin incelenmesi esnasında karşımıza çıkan antlaşma ve kriterler iki ayrı başlık altında incelenmeye çalışılmıştır. Avrupa Birliği ekonomik kriterlerinden Kopenhag ekonomik kriterleri, iyi işleyen bir piyasa ekonomisi ve Birlik içerisinde piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başa çıkma kapasitesinden oluşmaktadır. Maastricht kriterleri ise, enflasyon, faiz oranı, döviz kuru kriteri, kamu borcu kriteri, kamu borcu ve bütçe açığı kriteri gibi makroekonomik göstergelerden meydana gelmektedir.

1. Kopenhag Ekonomik Kriterleri

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde Avrupa'da, kurucu ülkelerden oluşan ilk grubun içerisinde olduğu liberal ekonomik sistemle birlikte Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu ülkelerde mevcut olan planlı ekonomi ya da komuta ekonomisi olmak üzere iki farklı ekonomik sistem yer almaktaydı. Ancak 1989 sonrasında Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte söz konusu ülkelerle ilişkilerin artışa geçtiği ve bu yıllarda AB kapsamında yapılan Avrupa Antlaşmalarının bu ülkelerle de gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Bu antlaşmalar, birlik ile bu ülkeler arasında kademeli bir serbest ticaret alanının oluşturulması, ekonomik ve teknik işbirliğinin geliştirilmesiyle birlikte meşru bir siyasi diyalogun kurulması hedeflenmiştir (Akçay, 2007: 18). 1990 yılından itibaren Avrupa Birliği tarafından

² Kopenhag Kriterleri; ekonomik kriterlerin yanında siyasi ve topluluk müktesebatının benimsenmesiyle ilgili kriterleri de içermektedir.

mali yardımların sağlandığı bazı Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler 1993 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen zirve sonrasında farklı bir yola girmiş ve bu zirvede ilk defa geçmişinde uzun bir dönem AB'den farklı ekonomik düzene sahip olan ülkelerle de bir genişleme yaşanmasının yolu açılmıştır

Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda en önemli kriterlerden biri olan Kopenhag ekonomik kriterleri, içeriğinde iki önemli hususa yer vermektedir. Bunlardan birincisi; birliğe aday olacak ülkenin ekonomik sisteminin uygulamaya geçmiş liberal bir ekonomik sistem olmasıdır. Diğer husus ise söz konusu ülkenin istikrarlı ve rekabet gücü yüksek bir ekonomiye sahip olmasıdır. Bu hususlar göz önüne alınarak gerçekleştirilen ilerleme çabaları, aday ülkenin ekonomisine, tam üyeliğin elde edilmesiyle beraber birlik piyasasında karşılaşacağı rekabet baskısıyla baş edebilecek bir kapasiteye sahip olması için gerekli olan altyapıyı da kazandırmış olacaktır. Bu noktada adaylık gerçekleştikten sonra ülke ekonomisinin istikrarını sürdürebilmesi ve içinde bulunduğu rekabet ortamında dik durabilmesi en önemli kısıtlarlardandır (Akçay, 2007: 20).

a. İşleyen Bir Piyasa Ekonomisi

Kopenhag Zirvesi sonrasında birliğe tam üyelik için yerine getirilmesi gereken ekonomik kriterlerin ilki, aday ülkede işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcut olması gerektiğidir. Özellikle Doğu Bloku ifadesiyle tabir edilen ve geçmişte birçoğunun piyasa ekonomisinden uzak, devlet müdahalesinin en üst seviyelerde olduğu, kapalı ekonomik sistemlere sahip Doğu Avrupa ülkelerine verilen bir ödev niteliğinde olan bu kriter birliğe tam üyelik yolunda oldukça önemlidir. Aday ülkelere konulan etkin ve fonksiyonel bir piyasa ekonomisi şartı için söz konusu ülkelerin ekonomilerinde bir takım bileşenlerin bulunması gerekmektedir (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 42). Bunlar;

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Fiyatların serbest piyasa şartlarında meydana gelmesi, piyasaya giriş (yeni firmaların açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin olmaması,

- Fikri ve sınai mülkiyet haklarına dair düzenlemeleri de içeren yasal bir sistemin olması ve bu yasalar aracılığıyla düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,
- Fiyat istikrarını barındıran bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin mevcut olması,
- Ekonomik politikaların temel ilkeleri hakkında geniş bir uzlaşmanın olması,
- Mali sektörün, tasarrufları yatırımlara yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

Piyasaların serbestleşmesi, işleyen bir piyasa ekonomisinin temel unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarının piyasalarda rekabet şartları içerisinde arz ve talebe göre belirlenmesi, sözleşme serbestisi sağlayan ve serbestçe yapılan sözleşmelerin uygulanmasına izin veren bir hukuki sistemin varlığı, tasarruf hacmi artan bir ekonomide, bu tasarrufların verimli yatırımlara dönüştürüldüğü sağlıklı bir ekonomik büyümenin tesisi ve fiyat mekanizması tarafından sağlanacak etkin kaynak dağılımı için makroekonomik istikrarın sağlanmış olması, işleyen bir piyasa ekonomisi için oldukça gereklidir (Morgil, 2006: 96). Özetle; fiyatların, dış ticaret ve döviz kuru sisteminin liberalleşmesini gerektiren işleyen bir piyasa ekonomisi için mülkiyet haklarını koruyan yasal bir sistemin de tesisiyle birlikte gerekli tüm şartlar sağlanmış olacaktır.

b. Piyasa Güçleri ve Rekabet Baskısı ile Başa Çıkabilme Kapasitesi

Kopenhag ekonomik kriterlerinin ikinci kriteri Avrupa Birliği'ne aday olan ülkede birlik içerisindeki piyasada diğer aday ülkelerle rekabet edebilme kapasitesinin bulunması gerektiğidir. Ulusal ekonomilerin küresel pazarda yer edinebilmeleri de ancak mevcut rekabet avantajlarının tespiti ve bu alanda uygulanacak dayanıklı politikaların oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir.

Herhangi bir piyasada faaliyette bulunan aktörlerin davranışlarıyla rekabetten kaynaklanan yada kaynaklanacak olan riskleri göz ardı etmeleri engellenerek, rekabet ortamının oluşturulması ve bu durumun muhafazasının sağlanmasıyla birlikte

birbirleriyle rekabet içine sokulan firmaların, maliyetlerini alt seviyelere indirmelerini ve etkinliklerini arttırmalarını, bununla birlikte daha ucuz ama daha kaliteli mallar üretmelerini ve kaynaklarının dağılımını optimum şekilde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla gereken düzenlemelerin oluşturulmasına ve uygulanmasına yönelik oluşturulan politikalar da rekabet etme gücünün arttırılmasında önemli yer tutmaktadır (Akdiş, 2001: 38). Ancak bu noktada birlik içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için hali hazırda mevcut olan bir takım şartların da mevcudiyeti gerekmektedir. Bunlar;

- Kararların istikrarlı ve öngörülebilir bir platformda alınması için yeterli ölçüde bir makroekonomik istikrar içinde işleyen bir piyasa ekonomisinin tesis edilmesi,
- Eğitim ve öğretimle birlikte altyapı ve araştırma alanları dahil yeterli düzeyde beşeri ve fiziki sermayeye sahip olunması,
- Piyasadaki firmaların gelişen teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin varlığıyla birlikte küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeterli sayıda olması,
- Hükümet politikası ve mevzuatla birlikte uygulana gelen ticaret politikası, rekabet politikası, devlet yardımları, KOBİ destekleri gibi yollarla rekabet yeteneğinin etkileme seviyesi gibi şartlardır.

Devlet tarafından gerçekleştirilmiş olan yatırımların yeniden yapılandırılması ve bütün kamu teşebbüslerinin etkilerinin arttırılması için yeni yatırımlar gerekmektedir. Bu noktada devlet tarafından oluşturulan teşebbüslerde dış kaynaklardan sağlanabilecek olan finans desteğine ne kadar hızlı bir süreçte ulaşılsa uyum kapasitesinin o hızda arttığı görülebilmektedir. Bununla birlikte birliğe üyelik öncesi ekonomik bütünleşme seviyesi ne kadar yükseltirse ekonominin yerine getirdiği üyelik yükümlülüklerinin sayısı da artmış olacaktır. Avrupa Birliği ile yapılan ticaretin hacmi ve ticareti gerçekleştirilen ürünlerin çeşitliliği de bu bütünleşmenin bir parçası haline gelmiştir (Doğan, 2007: 43).

2. Maastricht Yakınlaşma Kriterleri

1992 yılının başlarında Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanıp Kasım 1993 itibariyle uygulanmaya başlayan ve Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması, ekonomik ve parasal birliğin (EPB) oluşturulmasındaki aşamaları belirlemektedir. Söz konusu aşamalarda izlenecek ekonomik ve parasal politikalarla birlikte bu politikaların uygulanması için gerekli kurumsal değişiklikleri de ayrıntılı olarak içeriğinde barındıran antlaşma çerçevesinde EPB'nin tesis edilmesi amacıyla üye ülke ekonomileri arasında bulunan farklılıkların giderilebilmesi için "Maastricht Kriterleri" olarak adlandırılmakta olan yakınlaşma kriterleri belirlenmiştir (Dilekli ve Yeşilkaya, 2002:3). Maastricht Antlaşması'yla birlikte ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada geçiş planlanarak, 1990 itibariyle başlatılan süreç 2002 ortalarında son bulmuştur. Antlaşmada belirtilen birinci aşamada sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte ekonomi politikalarının yakınlştırılması; ikinci aşamada üye ülkeler arası ekonomik yakınlaşma çalışmalarının devam etmesi ve ulusal ekonomilerin asıl önemli nokta olan üçüncü aşamaya hazırlanması planlanmıştır. Üçüncü aşamada ise ekonomik yakınlaşma kriterlerini sağlayan ülkelerin tek paraya geçmeleri öngörülmüştür (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004: 4). Böylece kriterlerin uygulanması, süreci bu doğrultuda tamamlayan ülkelerle birlikte daha da anlam bulmuştur.

Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması olarak da kabul edilen Maastricht Antlaşması'nın ekonomik ve parasal politikalar başlığı altında 121. maddede bulunan kriterler;

- Üye ülkenin yıllık ortalama enflasyon oranının, fiyat artışının en düşük seviyede olduğu üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalamasını maksimum 1.5 puan aşabilmesi,
- Üye ülke bütçe açıklarının gayrisafi yurt içi hasılaya oranının %3'ten fazla olmaması,
- Kamu borç stoklarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının %60'tan fazla olmaması,

- Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranlarının son 12 aylık dönemden itibaren fiyat istikrarı bakımından en iyi performansı gösteren üç üye ülkenin uzun vadeli faiz oranı ortalamasını maksimum 2 puan aşabilmesi,
- Üye ülkenin ulusal para biriminin son iki yılın içerisinde diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında değer kaybetmemiş olması ve üye ülke ulusal paralarının Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının izin verdiği normal dalgalanma marjı içerisinde kalması,

şeklinde sıralanan ve ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılan ekonomik yakınlaşma kriterlerini oluşturmaktadır.

Fiyat istikrarı, faiz oranı ve döviz kuru ile ilgili oluşturulan kriterler para politikası açısından etkili olacakken bütçe açığı ve borçlanma kuralları gibi devletin mali durumunu ilgilendiren kriterler ise üye ülke ekonomilerini maliye politikası açısından etkileyecek yakınlaşma kriterlerini oluşturmaktadır (Akçay, 2007: 35). Antlaşmada belirtilmiş olan aşamaların sonuncusu olan 3. aşamada içerisinde 1999 yılında Euro Bölgesi oluşturulmasına karar verilmiş ve bu gelişmeden sonra üye ülkelerin para politikalarının kontrolü, tek elden belirlenmek üzere Avrupa Merkez Bankası'na devredilmiştir. Ancak maliye politikalarının üye devletlerin hükümetleri tarafından belirlenmesine devam edilmiştir (Şanlıoğlu ve Bilginoğlu, 2010: 150). Avrupa Merkez Bankası, Euro'ya geçişi kabul eden üye ülkeler tarafından yönetim kurulu üyelerinin atanmasıyla kurulmuş ve böylece Avrupa Para Enstitüsü'nün yerini almıştır.

C. Ortak Para Euro ve Piyasa Ekonomisi

Ekonomik ve Parasal Birlik sürecinin tamamlanmasında üçüncü aşamayı oluşturan ortak para Euro'nun kullanımına geçilmesi piyasa ekonomisinin gelişimi açısından da değerlendirildiğinde bu durumun oldukça önemli bir adım olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllar ile başlayan ekonomik ve parasal birliği oluşturma çalışmaları Avrupa'nın siyasal anlamda da birleşmeye yönelen adımlarını hızlandırmış ve tek para sisteminin uygulanmasıyla birlikte ortak pazarın başarısının da artacağı beklentileri güçlenmiştir. Ekonomik ve parasal birliğin oluşturulması ile

birlikte değişen ekonomik koşulların mevcut rekabet yarışını hızlandırması ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik bir uyum zorunluluğunu ortaya çıkarması da beklentiler arasında yerini almıştır. (Karluk ve Tonus, 1998: 32). Özünde parasal bir entegrasyon olarak kabul edilebilecek olan bu gelişme döviz kuru birliği ve sermaye piyasası birliği gibi iki önemli unsuru da içinde barındırmaktadır. Bu noktada Euro para biriminin kullanımına başlanmasıyla özellikle Euro alanı dışında kalan ölkelerin döviz kurlarının da ortak bir alan içerisinde birbirleriyle ilişkilerinin sürekli sabit tutulması döviz kuru birliğini ifade emektedir. Sermaye piyasası birliği ise sınırları çizilmiş belli bir alan içinde sermayenin tamamen serbest dolaşabildiği bir ortamdır (Tunçsiper ve Yakut, 1998: 102).

Euro'nun ortak para olarak kullanımına başlanması, piyasadaki fiyatlara saydamlık getirmesi ve tüketicilerin sağlıklı fiyat karşılaştırmaları yapabilmeleri açısından olumlu karşılanmıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği'nin rekabet gücünü olumlu yönde etkilemesi, birliğin istikrarlı büyümesinin sağlanması yolunda katkılarda bulunması ve döviz dalgalanmalarıyla birlikte kur farklılıklarından doğan kayıpların da ortadan kalacağı beklentileri, ortak paraya geçişte olumlu beklentiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Karluk, 2003: 652).

Euro'nun devreye girmesini içeren ve resmi olarak 1 Ocak 1999 tarihi itibariyle başlayan üçüncü aşama iki adımda gerçekleştirilmiştir. İlk adım, EPB'ye üye olan ölkelerin döviz kurlarınınsa sabitlenmesini içermektedir. 31 Aralık 1998 tarihi itibariyle katılan ulusal para birimleri arasındaki oranları ve Euro, değiştirilemez bir şekilde sabitlenmiş ve ulusal paralardan Euro'ya bütün değişimler için resmi oranlar kullanılmaya başlanmıştır. Kurların belirlenmesinden sonra yasal olarak, katılımcı ölkelerin ulusal para birimlerinin var oluşlarını sonlandırmıştır. 1 Ocak 1999 tarihi itibariyle Euro'nun kaydi olarak kullanımına başlanmış; döviz, hisse senedi ve bono işlemlerini içeren mali piyasalar yoluna Euro ile devam etmişlerdir. Bununla birlikte Euro bölgesini oluşturan devlet borçları yalnızca Euro cinsinden piyasaya sürölmüştür. Banknot ve bozuk paralara geçişten önceki üç yıl yani 2002 tarihine kadar ise vatandaşlar ve işletmelerin Euro işlemlerine başlamalarında serbest olduğu anlamına da gelen zorlama ve yasaklamaya hayır prensibi yürütölmüştür (Sölün, 2006: 14). 2002 itibariyle ise her alanda kullanılmaya başlayan Euro'nun dünya ekonomisi ve uluslararası para sistemi üzerinde bir takım

etkilerinin olduğu konusunda ş p he yoktur. Bu alanda önemli bir sistematik yenilik olarak görülen bu gelişme Euro'nun, Avrupa Birliği'nin sahip olduğu ekonomik güce bağlı olarak dünyadaki ana rezerv ve ticari dövizler arasındaki yerini hazırlamıştır. Bununla birlikte Avrupa sermaye piyasalarının gelişimini teşvik etmesi, özel ve devlet tahvillerinin eşit şartlarda işlem görmesine olanak verecek olmasıyla birlikte farklı para birimleri arasındaki kur hesaplamalarında istenmeyen ve aşırı yüksek kurların oluşumunu da engelleyecek olması, ortak para Euro'nun kullanımını cazip kılmaktadır ( zdeşer, 2002: 238). İlk aşamada Euro bölgesine katılım yapan on iki  ye ülke devletin merkez bankaları tarafından toplam 144 milyar Euro değerinde olan 7.8 milyar kağıt para ve 40.4 milyar madeni para dolaşım için piyasaya s r lm şt r. Devam eden süreçte birliğe yeni  ye olan  lkelerin Euro'ya katılımları için sabit bir tarih sınırlaması konulmamıştır. Ancak bugün itibariyle Maastricht Anlaşması'ndaki şartlara paralel olarak Euro'ya geçiş için gerekli olan ekonomik kriterleri yerine getiren yeni üyelerle birlikte Euro bölgesindeki ülke sayısı 17'ye ulaşmıştır.

Ortak Para'nın kullanımına başlanmasıyla birlikte  ye ülkelerde uygulanan mali politikalar ve meydana gelen yapısal değişimler bölgedeki büyümeyi doğrudan desteklemiştir. Euro Bölgesindeki uzun vadeli makroekonomik istikrar ve yapısal değişimi Maastricht Antlaşması'nın fiyat istikrarı ve mali disiplini temel alan standartlar oluşturması da desteklemiştir. Bununla birlikte birliğe katılım koşulları da şekillenmiş ve aday ülkelerde aranan ilk şartlardan biri Avrupa Merkez Bankası'nın da başlıca hedefi olan fiyat istikrarı olmuştur (Fertekligil ve  zkale, 2002: 4).

D. AB'nin Tabi Olduğu Anlaşma ve Gerçekleştirilen Zirvelerde Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik  zg rl kler

Avrupa Birliği'nin oluşum sürecinin başlangıcından bu yana uygulanacak bir takım kurallar köşe taşı niteliğinde her dönem varlığını sürdürmüş ve sonuç olarak 2004 yılının Ekim ayında o dönemdeki 25  ye ülke tarafından imzalanan ve Ocak 2005'te Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanan Avrupa Birliği Anayasası'nda da yerini almıştır. Birliğin amaçları olarak nitelendirilen düzenleme Avrupa

Anayasası'nın üçüncü maddesinde bulunmakta ve bununla birlikte aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise piyasa ekonomisi ile ilgili ifade yer almaktadır. Buna göre; "Birlik bir iç pazar kurarak, dengeli ekonomik büyümeye ve fiyat istikrarına dayanır. Tam istihdamı ve toplumsal kalkınmayı hedefleyen, rekabet gücü yüksek bir sosyal piyasa ekonomisine dayalı olarak sürdürülebilir bir şekilde Avrupa'nın kalkınması için çalışır" ifadesi Avrupa Birliği'nin oluşturacağı politikalarda sosyal boyutla ekonomik boyutun da göz önünde bulundurulacağı söylenebilir (Dağcı, 2005: 140).

Avrupa Birliği'nin kurucusu kabul edilen Avrupa Birliği Anlaşması ya da Kurucu Anlaşma'dan sonra gerçekleştirilen en önemli antlaşma ise birlik hedef ve üyelik kriterlerini düzenleyen ve geliştiren Maastricht Anlaşmasıdır. Bu temel anlaşmaların en başında mevcut düzeni güncellemek üzere zaman içerisinde bir takım düzenlemelerin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Haziran 1997 yılında gerçekleştirilen Amsterdam Anlaşması da mevcut hedef ve kriterleri gözden geçiren ve bazı ilke kararlar alan anlaşmalardan biridir. Söz konusu anlaşmanın ikinci maddesine göre birliğin temel amaçlarından birinin "iç sınırları olmayan bir alanın yaratılması, ekonomik ve sosyal uyumu güçlendiren ve uzun vadede tek bir para birimini de içeren ekonomik ve parasal bir birliğin oluşturulması sürecinde yüksek bir istihdam düzeyinin teşvik edilmesi, dengeli ve kalıcı bir gelişmeyi sağlayan bir düzenin ortaya çıkarılması" olduğu ifade edilmektedir (Canbolat, 2006: 254-255). Avrupa Birliği'nin 2000 yılında kabul ettiği ve Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde 18 Aralık 2000 yılında yayınlanan Temel Haklar Şartı'nda da yer alan bazı maddeler doğrudan ekonomik özgürlüklerle bağlantı içerisindedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Bireyin ekonomik özgürlüklerini güvence altına alan madde 7; Özgürlük ve güvenlik hakkı: herkes, özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir ifadesini içermektedir. Devamında ise iştirak özgürlüğünü içeren madde 16; Teşebbüs serbestisi: vatandaşlarına topluluk hukuku ile ulusal hukuk ve uygulamalara uygun olmak üzere teşebbüs serbestisi tanımaktadır. Madde 17 ise Mülkiyet hakkı başlığıyla herkesin yasalara uygun olmak üzere elde etmiş olduğu malları sahiplenme, kullanma, tasarrufta bulunma ve miras bırakma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu hakkın kamu yararı gerekçesiyle yasalarla düzenlenebileceği de ifade edilmiştir (DPT, 2001: 5,7).

Avrupa Birliği'ne katılım öncesi, birlik tarafından aday ölkelerle bir yandan ekonomik, ticari ve sosyal ilişkiler geliştirilirken bir yandan da özellikle Merkezi Doğu Avrupa ölkeleri başta olmak üzere bu ölkelerde yaşanan dönüşüm sürecinin mali yardımlarla desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda süreç içerisinde bazı mali yardım programları uygulanmıştır. Polonya ve Macaristan'ın birliğe katılımı öncesi devreye sokulan PHARE Programı, insan haklarına saygılı, liberal ekonomi ve çoğulcu demokratik sistem gibi bazı temel şartların sağlanması sonrası diğer MDA ölkelerini de kapsamıştır. 2001 yılından itibaren Balkan ölkeleri için oluşturulan CARDS programı da katılım öncesi ekonomik ve sosyal şartların sağlanması amacıyla geliştirilen mali yardım programlarındanr. Aynı ölkelerin çevre ve ulaştırma altyapılarının desteklenmesi amacıyla devreye sokulan ISPA Programı ve sürdürülebilir tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla oluşturulan SAPARD Programı da belirtilen hususlarda mali yardımların gerçekleştirilmesinde etkili olmuşlardır. (Kavalalı: 2005, 33-36). Avrupa Birliği'nin mali yardımları sadece birliğin üyeleri ya da tam üyelik adayları değil, işbirliği içinde bulunan diğer ölkelere de ulaşmıştır. Rusya, Kafkaslar ve çevresindeki 13 ölkeye ekonomik reformlar ve kalkınma sürecine destek vermek için uygulanan TACIS Programı o dönemde bağımsızlığını yeni kazanan birçok devlete piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş süreçlerini destekleyen mali yardımları da içermektedir (Dura, 1997: 35).

III. AB ÜYE ÖLKELERİNİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu kısmında her üyesinin piyasa ekonomisine sahip olduğu kabul edilerek Avrupa Birliği çatısı altında toplanan AB ölkelerinin Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanmış olan yıllık ekonomik özgürlük endeksleri incelenecektir. Böylece söz konusu ölkelerin içinde bulundukları bir Avrupa Ekonomik Krizi ortamında da ekonomik özgürlükler bakımından bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

A. AB'ne Üye Ülkeler ve Ekonomik Özgürlük

Avrupa Birliği üyesi 27 ülke, her ne kadar bir ekonomik ve siyasi birlik altında ortak bir takım hedefler ve anlaşmalar doğrultusunda bir araya gelmiş olsalar da kendi ekonomik değerleri diğer üye ülkelerden farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada birlik üyesi bir ülke ekonomisinin diğer üye ülkelerin herhangi biri ile aynı olmadığı 2008 yılından itibaren Avrupa'ya sıçrayan ve küresel finans krizinin devamı niteliğinde olan Avrupa borç krizinin ortaya çıkan sonuçlarıyla birlikte de görülebilmektedir. Fakat ortak bir para birimi olan Euro'nun kullanıldığı 17 üye ülkede bu bağlamdaki gelişmeler bu ülkeleri biraz daha yakından ilgilendirmektedir. Bunun yanında birliğe en başta piyasa ekonomisi şartını sağlamak koşuluyla üyelikleri gerçekleşen Avrupa Birliği ülkelerinin tamamında dışarıdan bakıldığında kusursuz işleyen bir piyasa ekonomisi ortamı olduğu tahmin edilmektedir. Ancak ülkeler bazındaki değerlendirmelere geçildiğinde ise her ülkenin farklı değişkenlerle ilgili problemlerinin olduğu ve son dönemlerde ülkelerin iç dinamiklerinden kaynaklanan bu sorunların birliğin genel yapısına zarar verme tehlikesinin olduğu da bilinmektedir.

Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsünce hazırlanan ekonomik özgürlük endekslerinin Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin genel tablodan filtrelenmiş halinin yer aldığı Tablo 4'te üye ülkeler içerisindeki ekonomik özgürlük sıralaması yer almaktadır. Buna göre ülkelerin bulundukları yerler bakımından bir değerlendirme yapıldığında, sıralamada çok fazla yer değiştiren ülkenin olmadığı görülmektedir. Ancak bunun yanında bazı ülkelerde ciddi yer değişiklikleri gözlemlenmiştir. Bir önceki yıla göre Avusturya'nın 7 sıra, İspanya 5 sıra, Belçika 6 sıra, Malta 7 sıra, Slovakya 14 sıra, Yunanistan ise 31 sıra gerilemiştir. Diğer gerileme ve yükselmeler ise ortalama 2 sıra civarında olduğu için o ülkeler burada yer almamıştır.

Tablo 4: Heritage Vakfı'na Göre Avrupa Birliği Üye Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük Endeksleri

2012	2011	Üye Ülke	2012	2011
9	7	İrlanda	76.9	78.7
11	8	Danimarka	76.2	78.6
13	13	Lüksemburg	74.5	76.2
14	16	İngiltere	74.1	74.5
15	15	Hollanda	73.3	74.7
16	14	Estonya	73.2	75.2
17	17	Finlandiya	72.3	74.0
20	18	Güney Kıbrıs	71.8	73.3
21	22	İsveç	71.7	71.9
23	24	Litvanya	71.5	71.3
26	23	Almanya	71.0	71.8
28	21	Avusturya	70.3	71.9
30	28	Çek Cumhuriyeti	69.9	70.4
36	31	İspanya	69.1	70.2
38	32	Belçika	69.0	70.2
49	51	Macaristan	67.1	66.6
50	57	Malta	67.0	65.7
51	37	Slovakya	67.0	69.5
56	56	Letonya	65.2	65.8
61	60	Bulgaristan	64.7	64.9
62	63	Romanya	64.4	64.7
64	68	Polonya	64.2	64.1
67	64	Fransa	63.2	64.6
68	69	Portekiz	63.0	64.0
69	66	Slovenya	62.9	64.6
92	87	İtalya	58.8	60.3
119	88	Yunanistan	55.4	60.3
73	67	TÜRKİYE	62.5	64.2

Kaynak: Heritage Foundation, Index of 2011& Index of 2012
<http://www.heritage.org/index/ss.8-12>. (21.03.2012)

Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan raporda ise 141 ülke üzerinden yapılan değerlendirmede 27 Avrupa Birliği üye ülkesinden 17'si ilk 40 ülke içinde yer almaktadır. Küresel Krizin etkileriyle birçok ekonomik göstergede gerileme gösteren İspanya'nın bu sıralamadaki yeri 6,99 puanla 54. sıra olmuştur. Portekiz ise 6,93 ile 59. sırada yer almıştır. İtalya'nın yeri 6,81 puan ile 70. sıra, Slovenya'nın 6,78 puan ile 74. sıra, Yunanistan'ın yeri ise 6,55 ile 81. sıra olmuştur. Bu ülkelerden özellikle

İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İtalya, ekonomilerinde önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Bu bağlamda ekonomik özgürlük endeksleri raporlarında da son birkaç yıldır geri sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Türkiye'nin 2011 yılında yayınlanan raporda almış olduğu puan 10 üzerinden 6,74'tür. Türkiye bu puanla ekonomik özgürlük sıralamasında 141 ülke arasından 75. sırada yer almıştır.

B. Bazı Ülkelerin Ekonomik Özgürlükler Açısından Durumu: Seçilmiş Ülke Örnekleri

Avrupa Birliği üye ülkelerinin bazılarının ekonomik özgürlük endeksleri kapsamında değerlendirme altına alınacağı bu başlık altında Avrupa Birliği'nin kurucu üyelerinden Almanya'nın günümüzdeki ekonomik özgürlük durumuna göz atılacaktır. Bununla birlikte yıllardır planlı ya da komuta ekonomisi içinde bulunan ve hızlı bir şekilde piyasa ekonomisi kurallarını benimseyen Bulgaristan'a yer verilmiştir. Bir diğer aday ülke ise ekonomik krizden önemli derecede etkilenen ve bu durumla bağlantılı olarak listede oldukça gerileyen eski üyelerden İtalya'dır. Heritage Vakfı tarafından yapılan sınıflandırmada Almanya özgür ülkeler sınıfında, Bulgaristan orta derecede özgür olan ülkeler sınıfında, İtalya ise özgür olmayan ülkeler sınıfında yer almaktadır. Değerlendirmeler ise yine Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsünce hazırlanan raporlara dayanılarak gerçekleştirilmiştir.

1. Almanya

2012 yılı için hazırlanan raporda 71.0 puanla 26. sırada yer alan Almanya bir önceki yılın raporunda ise 71.8 puan ilse 23. sırada yer almıştır. 81 milyonu aşan bir nüfusa sahip olan ve ekonomik anlamda Dünya'da ve Avrupa Birliği içerisinde en güçlü ülkelerden biri olan Almanya'nın bir önceki yıla göre puan kaybetmesinin nedenlerinin başında Avrupa'da yaşanan borç krizi gelse de bu ülkenin ekonomisinin birliğin gidişatına yön veren ekonomilerden biri olduğu söylenebilir. Özellikle kamu harcamaları kalemindeki puan düşüşünden dolayı skoru azaldığı görülen Almanya'nın Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan rapordaki konumu 10 üzerinden 7.45 puan ile 21. sıradadır. Özellikle devletin ekonomideki büyüklüğü kaleminden düşük

puanlar elde eden Almanya transfer ve sübvansiyolar kısmından da oldukça düşük puanlar almış ve genel skor da bu durumdan etkilenmiştir.

2. Bulgaristan

1990'lı yılların başından itibaren piyasa ekonomisi ile tanışıp bu alanda çok hızlı gelişmeler kaydeden ve Avrupa Birliği'nin en yeni üyelerinden olan Bulgaristan özellikle 2000'li yılların başlangıcı itibariyle ekonomik özgürlükler alanında istikrarlı bir büyüme trendini yakalamış ve bu alanda her iki rapora göre yükselmekte olan ülkeler arasında yer almıştır. Heritage Vakfı tarafından hazırlanan 2012 yılı raporunda 64.7 puan ile 61. sırada yer alan 7.5 milyonluk nüfusa sahip Bulgaristan'ın genel skorunun hesaplanmasında puan kaybettiği en önemli kalem ise yolsuzluk ve rüşvet ile ilgili olan ve mülkiyet haklarının korunması ile ilgili olan hukuk kuralları kalemidir. 2012 yılında hükümet harcamaları ve yatırım özgürlüğü alanında da puan kaybeden ülkenin piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler konusunda her ne kadar gelişme seyri içinde olsa bile aşması gereken bir takım engelleri mevcudiyeti devam etmektedir. Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanan raporda ise 2009 yılı skoru 7.34 olarak gerçekleşen Bulgaristan bu rapordaki sıralamaya göre 28. sırada yer almıştır. Vergisel ve parasal konuları ilgilendiren kalemlerden oldukça yüksek puanlar elde etmesi Bulgaristan'a puan kazandırırken, bu raporda da mülkiyet hakları ve yolsuzluklarla ilgili olan kısımlar düşük seviyede seyretmektedir.

3. İtalya

Küresel ekonomik krizin en çok hissedildiği ve bir takım ekonomik sorunların baş gösterdiği bir ülke olan ve 60 milyonu aşan nüfusuyla İtalya'nın konumu her raporda daha da gerilerde oluşmaktadır. Heritage'ın son raporunda 59.5 olan dünya ortalamasının da altında oluşan 58.8 puanla 92. sırada yer almıştır. 2011 yılında yayınlanan rapora göre 60.3 puanla 87. sırada yer alan İtalya'nın yaşamış olduğu derin borç krizinden kurtulma çabaları bu ülkedeki ekonomik özgürlükler üzerinde etkili olmuş, başta hükümet harcamaları olmak üzere çalışma özgürlüğü, parasal özgürlük ticaret özgürlüğü kalemlerindeki puanlar oldukça düşük oranda

gerçekleşmiştir. Fraser Enstitüsü'nün yayınladığı son rapora göre ise 6.81 puanla 70. sırada yer alan İtalya 2008 yılında 6, 90 ile 65, kriz ortamından uzak bir yıl olan 2005 yılında ise 7.61 puanla 45. sırada yer almıştır. Başlıklar halinde incelendiğinde ise kredi, sermaye ve emek piyasası ile ilgili olan kısımdaki azalmanın genel ortalamaya etkisinin olduğu, bununla birlikte kamu kesiminin büyüklüğü ve mülkiyet hakları ile ilgili olan kriterlerdeki düşük puanların da genel skoru düşürdüğü görülmektedir.

4. Yunanistan

Küresel ekonomik kriz ve devamında bu krizin Avrupa'da bir borç krizine dönüşmesinde önemli etkileri olan Yunanistan, içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan dolayı dünya ekonomik özgürlük endeksleri sıralamasında da bu durumuna paralel bir yerde konumlanmıştır. Bir çok değişkende negatif gelişmelerin olması Yunanistan'ı Heritage Vakfı'nın 2012 yılı raporunda 55.4 puanla ve bir önceki yıla göre neredeyse 5 puanlık bir gerilemeyle 119. sıraya yerleştirmiştir. Heritage Vakfı'nın belirlemiş olduğu değişkenlerden olan mülkiyet hakları, yolsuzluktan uzaklık, işgücü özgürlüğü gibi alanlarda oldukça düşük skorlar elde edilmiş ve hükümet harcamaları kaleminden yalnızca 16 puanlık bir skora ulaşılmıştır. Bu durum sıkı ekonomik önlemler alan ancak bu önlemleri sağlıklı bir biçimde uygulayamayan Yunanistan'da, kamunun ekonomideki harcamalarını arttırdığına dair bir gösterge olmuştur. Bununla birlikte söz konusu harcamalara, yinelenen seçim giderlerinin de eklenmesi ülkedeki ekonomik darboğazı gittikçe daha fazla arttırmaktadır. 11 milyondan biraz fazla nüfusu ile kamu borcunun GSYİH'ne oranının % 142.8 olduğu Yunanistan'ın Fraser Enstitüsü'nce hazırlanan rapora göre de durumu bir önceki rapordan pek farklı gerçekleşmemiştir. 141 ülke arasında 6.55'lik bir skorla 81. sırada yer alan ülkenin eski raporlara göre geri sıralara düştüğü görülmektedir.

Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü raporlarına başvurularak hazırlanan Tablo 5 ve Tablo 6'da seçilmiş ülkelerin yıllar itibariyle ekonomik özgürlük endekslerindeki sıralamalarına yer verilmiştir. Bu noktada piyasa ekonomisine geçişini tamamlayarak Avrupa Birliği üyeliğine alınan Bulgaristan'ın ekonomik

özgürlükler konusunda gelişiminin devam ettiği ve bu gelişimin Bulgaristan'ı endekslerde üst sıralara taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte hali hazırda piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu İtalya ve Yunanistan ekonomilerinin ve dolayısıyla ekonomik özgürlük kriterlerinin Avrupa borç krizinin negatif etkilerinden dolayı kötüleşmesi, endekslerdeki konumları bakımından da olumsuz bir sonuç ortaya çıkarmış ve bu ülkelerin her iki raporda da gerilemelerine neden olmuştur.

Tablo 5: Heritage Vakfı Seçilmiş AB Ülkeleri Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Ülke\Yıl	1995	2000	2005	2010	2012*
Almanya	69.8	65.7	68.1	71.1	26/71.0
Bulgaristan	50.0	47.3	62.3	62.3	61/64.7
Türkiye	58.4	63.8	50.6	63.8	73/62.5
İtalya	61.2	61.9	64.9	62.7	92/58.8
Yunanistan	61.2	61.0	59.0	62.7	119/55.4

Kaynak: Heritage Foundation, Index of 2012 <http://www.heritage.org/index/> (18.03.2012)

*2012 yılındaki veriler ülkelerin ekonomik özgürlük endeksleri sıralamalarındaki yerleri ile birlikte verilmiştir.

Tablo 6: Fraser Enstitü Seçilmiş AB Ülkeleri Ekonomik Özgürlük Endeksleri

Ülke\Yıl	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2009
Almanya	11/6.93	13/6.96	11/7.32	13/7.49	15/7.52	18/7.62	21/7.45
Bulgaristan	---	29/6.16	99/4.41	104/4.67	109/5.27	59/6.99	28/7.34
İtalya	53/5.52	48/5.68	30/6.54	43/6.46	34/7.11	44/7.16	70/6.81
Türkiye	99/3.77	81/4.85	88/4.86	76/5.65	96/5.75	95/6.28	75/6.74
Yunanistan	40/5.97	66/5.38	47/6.04	61/6.18	48/6.66	56/7.00	81/6.53

Kaynak: Fraser Enstitute, Economic Freedom of the World 2011 Annual Report. ss.45-161. <http://www.freetheworld.com/release.html> (18.03.2012)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE PİYASA EKONOMİSİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

I. TÜRKİYE’DE PİYASA EKONOMİSİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN GELİŞİMİ

Türkiye’de piyasa ekonomisi şartları Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte oluşturulmaya çalışılmış, dönem dönem izlenen devletçi politikalar ülkede özel mülkiyet ve teşebbüslerin gelişimini aksatsa da, bu süreç hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine doğru ilerlemiştir. Piyasa ekonomisinin en önemli şartları özel mülkiyetin varlığı, teşebbüs özgürlüğü ve tercih özgürlüğü kabul edilmekte ve Türkiye’de piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlüklerin gelişimi incelenmeye çalışıldığında ilk olarak bu unsurların varlığı ve varsa ne derecede olduğu sorgulanmaktadır. Bu yöntemin izlenmesiyle ülke ekonomisinin de ne kadar piyasa ekonomisi olduğu gözlemlenebilecektir. Bununla beraber piyasa ekonomisinin olduğu bir ortamın paralelinde ise doğrudan bağlantılı olarak ekonomik özgürlükler seyretmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlüklerin gelişimi tarihsel süreçte incelenecek ve ardından Avrupa Birliği ile ilişkiler bağlamında piyasa ekonomisine ne gibi olumlu veya olumsuz etkilerin olduğuna değinilecektir. Kuşkusuz bu süreçteki gelişmeler, tamamen piyasa ekonomisine yönelik olmamış, bazı dönemlerde ülkedeki ekonomik özgürlüklere ters düşecek, piyasa ekonomisinin gelişimini aksatacak uygulamalar da gerçekleştirilmiştir. Bu noktada söz konusu uygulamaların ne şekilde engel çıkardıkları da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A. Türkiye’de Piyasa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de Ekonomik alandaki gelişmelerin ve hangi alanda yapılan atılımların piyasa ekonomisi ile bağdaştığının inceleneceği bu bölümde Türkiye’de piyasa ekonomisinin gelişimi dönemler itibariyle incelenmiştir. 1923’ten 1950’ye kadar olan dönemde ülkede ekonomik gelişme ve kurumsallaşmanın başladığı dönem

olurken 1950- 1980 arasındaki dönemde ise ekonomi politikalarında bazı değişiklikler görülmüş, 1980- 1990 yılları arasında Türkiye'nin kararlı bir şekilde piyasa ekonomisine yönelik çalışmalar yaptığı ve 1990 sonrası dönemde bu geçişi sağlayacak önemli gelişmelerin yaşandığı söylenebilir.

1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1980'e Kadar Olan Gelişmeler

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte özellikle ekonomi politikasının belirlenmesi gerekliliği, ülkenin yeni kurumsal ve yasal düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu da göstermiştir. Ekonomik ve toplumsal değişimin oldukça hızlı geliştiği Cumhuriyetin ilk yıllarında, mülk edinme ve sermaye birikimi süreçlerinin farklı boyutlarda tamamlandığı bu dönemin, yapılanma dönemi olduğu da söylenebilir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 33). Bu yapılanma sürecinin ilk adımlarından biri Cumhuriyetin ilanından önce atılmış ve 1923 yılının Şubat ayında toplanan İzmir İktisat Kongresi ile devletin ekonomik kalkınma politikalarının temel ilkeleriyle birlikte alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kongreden çıkan kararlar doğrultusunda ülkedeki teşebbüs ve çalışma özgürlüğünü esas kılan, lüks ithalattan kaçınan ve yerli üretimi destekleyici yönde çalışmalar başlatılmıştır. Dolayısıyla özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikası ve iktisadi denetimin milli unsurlara geçmesini kolaylaştıran korumacı bir politikanın izlenmesi şekillenen kararlar arasında yer almıştır. Ancak bu durum devletin iktisadi hayata hiçbir şekilde katılmaması değil, devletin özel girişimleri destekleyeceği anlamına gelmektedir (Şahin, 2007: 36). İzmir İktisat Kongresi'nde ise en başta özel girişimi arttırmaya yönelik çalışmaların hızının artırılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Bunun için kredi imkanları, eğitim, ulaşım ve haberleşme gibi altyapı ve teknik alandaki çözümlerin hükümet tarafından gerçekleştirilmesiyle birlikte gerekli yasal düzenlemelerin de yapılması öngörülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2007: 35).

İzmir İktisat Kongresi, her ne kadar liberal bir bakış açısıyla özel sektörden beklentileri oldukça yüksek olan bir ekonomi politikasını benimsese de, 1930'lardan sonra devletçi politikaların ortaya çıktığı söylenebilir. İlke olarak 1924 Anayasası'nda da belirlenen devletçiliğin uygulamaya geçmesi ise 1930'lardan sonra

gerçekleşmiştir (Yereli, 2003: 97). Bu noktada devlet teşebbüslerinin kurulması, bireysel kararlar ve teşebbüsleri ya da serbest girişimi ortadan kaldırmak amaçlı gerçekleşmemiştir. Karma ekonomi olarak da adlandırılan bu dönemdeki sistem devlet ile özel kesimin üretime beraber katıldıkları bir düzen olarak tanımlanabilecektir (Kılıçbay, 1985: 111). Aynı dönemde girişimciye vergi muafiyeti, yatırım mallarının gümrük vergisi alınmaksızın ithali, taşıma bedellerinde indirim gibi bazı teşvikler getiren Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında özel girişimi desteklemeye yönelik düzenlemeler arttırılmış, özel kesimin ihtiyaç duyduğu krediyi sağlamak üzere ise 1993 yılında kurulan Sümerbank’a bu konuda bir takım görevler verilmiştir. (Şahin, 2007: 39; Yaşa, 1980: 85). Ancak ülkede gerekli sayıda sermaye, girişimci ve altyapının bulunmamasından dolayı bu düzenlemeler tam anlamıyla amacına ulaşmamıştır. Dolayısıyla bu durumun farkında olan devlet, özel girişimin yetersiz kaldığı ya da teşebbüsü karlı bulmadığı alanlarda yatırımlar yaparak kamu kaynaklarının önemli bir kısmını özellikle demiryolu inşası ve yabancıların elindeki demiryollarının alınmasında kullanılmıştır. Devletçi politikalara geçişin önde gelen nedenlerinden biri de bu girişimlerin tam anlamıyla başarıya ulaşmamasıdır. Bundan dolayı 1930’lu yıllardan sonra ithal ikameci ve korumacı politikalara başvurulmuştur (Karluk, 2009: 214). 1929 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhranın etkileri, henüz yeni oluşturulmaya çalışılan piyasa ekonomisi ortamına devletin müdahale etmesine neden olmuştur. Bu dönemde devletin, yüksek çıkarları doğrultusunda ekonomiye müdahale edeceği, bunun yanında özel girişim ve bireysel ekonomik faaliyetlerin korunacağı, 1936 yılında yapılan anayasal düzenleme ile de devletçilik ilkesi altında belirtilmiştir (Yaşa, 1980: 82).

Yoğun olarak sanayi sektörü üzerine hazırlanan devletçi politikalar 1934-1938 yılları arasında yürürlükte olan “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” içinde uygulamada da yer bulmuştur. II. Dünya Savaşı’nın çıkmasından kısa bir süre önce ise hazırlıkları sürmekte olan “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı” uygulamaya geçirilememiş, bunun yerine “İktisadi Savunma Planı” devreye sokulmuştur. Bununla beraber aynı dönemde özel sektör yatırımlarının tamamı devletin ön iznine tabi tutulurken savaş süresince Türkiye’nin sanayileşme programı büyük ölçüde durdurulmuştur (Karluk, 2009: 218). 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile

birlikte özel mülkiyet üzerinde devlete oldukça geniş yetkiler verilmiştir. Böylece ülke ekonomisinin idaresi o dönemde tamamen devletin kontrolü altında tutulmuştur.

Türkiye’de ve Dünya’da hem politik hem de siyasi önemli gelişmelerin yaşandığı II. Dünya Savaşı sonrasında bir takım değişimler de hızlı bir şekilde Türkiye’nin ekonomi politikasına yansımıştır (Şahin, 2007: 97). İstanbul Tüccarlar Derneği’nin girişimi ile 1948 yılında Türkiye İktisat Kongresi toplanmış, toplumun her kesiminden katılımıyla gerçekleşen kongrede liberal bir iktisadi kalkınmayı savunan, özel sektöre dayalı, dışa açık ve yabancı sermayeyi teşvik eden bir ekonomi politikasının uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemden sonra izlenen politikalar, özel sermaye birikiminin yeni kaynaklardan da beslenerek hızlı bir şekilde gelişmesi üzerinde etkili olmuş, bu durum ise toplumsal ve ekonomik gelişmeyi doğrudan etkilemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 91). Uluslararası işbölümü çerçevesinde Türkiye’nin görevinin tarımsal ürün ihracatçısı olarak belirlenmesinden sonra dönemin tüm ekonomi politikaları bu yöne çevrilmiş, tarımsal gelişimi ön planda tutan bir kalkınma projesi uygulanmıştır. Bununla birlikte ABD’nin 1948 itibariyle Marshall yardımları çerçevesinde Türkiye’ye yapmış olduğu yardımların da temel hedefi tarımsal üretim hacminin artırılmasıdır (Oktar ve Varlı, 2010: 10-11).

1950 yılında devletçi politikaları sıkı biçimde eleştiren ve ekonominin tamamen özel girişimciliğe dayalı serbest bir piyasa ekonomisi haline getirilmesini savunan yeni hükümetin kurulmasıyla liberal ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda başta ABD olmak üzere batılı ülkelerle bir işbirliği içine girilmesi ve ülkede girişimci sınıfının doğması hedeflenmiştir. Ancak bu durumun sadece yerli sermaye ile gerçekleşmeyeceği bilinmekte ve yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmesini kolaylaştırmak için “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır. Bunun yanında yine aynı dönemde özel sektörün yatırımlarıyla Türkiye petrollerinin sürekli ve kesintisiz bir biçimde çıkarılıp işlenmesini sağlamak için ise “Petrol Kanunu” yürürlüğe konmuştur (Baytal, 2007: 552). Ancak istenen liberalizm seviyesine bir türlü ulaşılamamıştır. Yerli yatırımların miktarının arttırılamaması, bir takım iç ve dış faktörlerden dolayı ekonominin istikrarsız bir hale gelmesi ve dolayısıyla devletin ekonomiye kaçınılmaz müdahale ve kontrolleri Türkiye ekonomisini başlanıldığı yere geri getirmiştir. Ancak özel

girişimler, ekonomide ağırlığı olan desteklenen ve teşvik edilen bir hale gelmiştir (Şahin, 2007: 110). Ancak özel sermaye yatırımlarının spekülative alanlara yönelmesi kamu sektörünün sabit sermaye yatırımlarındaki payı artmış, dolayısıyla önemli bir gelişme gösteren özel sektörünün yanında kamu sektörünün payı azalmamıştır (Karluk, 2009: 221). 1954 yılından sonra ekonominin üretim artışında görülen yavaşlama, dış ödeme açıklarının artması ve yükselen enflasyon tüm sektörlerde büyüme hızını yavaşlatan bir bunalımı ortaya çıkarmıştır (Şahin, 2007: 133). 1958 yılında uygulanan istikrar tedbirleri, ekonomiye bir takım serbestiler getirmiş ve ekonomiyi bir nebze olsun yeniden canlandırmıştır. Ancak yabancı sermaye kullanımının devam etmesi ekonominin olumlu gelişimini desteklerken dışa bağımlılık ve dış borçların da artmasına neden olmuştur. 1950-1960 yılları arasında uygulanan politikalar dolayısıyla toplumsal ve siyasal yapı tamamen değişikliğe uğrarken, Türkiye aynı süreçte kontrollü ve müdahaleci devletçilikten serbest piyasa ekonomisine önemli adımlar atmıştır (Oktar ve Varlı, 2010: 6).

Piyasa ekonomisinin önemli bir unsuru olan 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'ne dayanan mülkiyet hakkı Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek, 1952 tarihli Paris Protokolü'nün 1. Maddesine göre temel insan hakları arasında yer almaktadır. Ülkemiz de bu konuyla ilgili belgeleri usulüne uygun olarak onaylamış ve Anayasa'nın 90/son hükmü uyarınca Türk hukukuna şeklen dahil edilmiştir (Berzeg, 2000: 105). Türk Medeni Kanununa göre, mülkiyet hakkına sahip kişi yani malikin mülkiyetinde bulunan nesneyi başkalarına devretme, tahrip etme ve o nesnenin ürünlerinden yararlanma yetkisine sahiptir. Bu hak mutlak nitelikte bir hak olduğundan herkese karşı ileri sürülebilecektir. Mevcut durumda da mülkiyet haklarının konusu ve iktisadi sistemin nitelikleri arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Özel mülkiyetin kapsamı üretim araçları ve ürünleriyle fikri haklara kadar genişletilmiştir, bununla birlikte hukukun ve sosyal ahlakın da himayesi altına girmiş ise piyasa ekonomisinin varlığından bahsedilebilir (Akalin, 2002: 99).

1960 yılında askeri darbe sonucu yapılan hükümet değişikliği ekonominin plana bağlanması hususundaki fikirleri desteklemiş ve böylece planlama 1961 yılında yapılan anayasada bir kurum olarak yer almıştır. Bununla birlikte yeni anayasada ülke ekonomisinin karma ekonomik sistem ilkelerine göre yönetileceği ve kamu

kesimiyle özel kesimin birbirini tamamlar nitelikte faaliyetlerde bulunacağı hükme bağlanmıştır (Şahin, 2007: 135). Geçilen dönemde ülke ekonomisinin plansız yönetiminden dolayı sarsıldığı savunularak ekonomi politikasını bir plana bağlama fikri gelişmiş ve bu durum da anayasada; devlete kalkınma planları düzenleme ödevi vererek yer almıştır (Yaşa, 1980: 97). Bu dönemde 1978'e kadar üç kalkınma planı uygulanmış ve bu planların hepsi de önce sanayileşmeyi temel alan planlar olmuştur. Kamu kesiminin iktisadi faaliyetlerini doğrudan planlayan kalkınma planları özel kesim faaliyetlerini ise dolaylı olarak, destekleme fiyatları, ayrıcalıklı kredi uygulamaları, primler, ya da vergilendirme, masrafa katılma gibi bir takım caydırıcı planlar yoluyla planlamıştır. Ekonominin bütününe kapsayan kalkınma planları kısa, orta ve uzun vadeli aşamaların planlanmasını amaçlamış, temel amaç olarak GSMH için hedeflenen yıllık büyüme hızına ulaşılması benimsenmiştir (Şahin, 2007: 136). Türkiye ekonomisinde planlı kalkınma dönemi 1970'li yıllarda dış ödeme güçlüklerinin çekildiği, yüksek oranda fiyat artışlarının yaşandığı bir bunalım ortamında geçmiştir. Özüne bakıldığında ekonomik bunalım belirtilerini kendi içinde sürekli biçimde gösteren bu dönem, toplumsal yapıyı sınırlı bir şekilde etkilemişlerdir. Ancak önemli olan bu göstergelerin varlığı değil, belli bir seviyenin üzerinde olmaları ve ekonominin işleyişine etki etmeleridir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 196). Bu dönemde içine girilen bunalımın en önemli nedenlerinden birini ise 1974 yılında yaşanan petrol krizi sonrası karşılaşılan ödemeler bilançosu üzerindeki dolaylı ve dolaysız yüklerdir (Şahin, 2007: 183). Söz konusu dönem de 1978 yılına gelindiğinde böyle bir hal almıştır. En başta ekonominin dışa kapalı olması ve ithal ikameci bir üretim politikasının benimsenmesi ülkeyi bir döviz krizi ile de karşı karşıya bırakmıştır (Karluk, 2009: 224).

2. 1980 – 1990 Dönemindeki Gelişmeler

Türkiye'de 1970'li yılların son dönemleri gerek ekonomik açıdan gerekse politik açıdan oldukça bunalımlı yıllar olmuştur ve o dönemde ekonomide planlı kalkınma politikasının da benzer bir bunalım döneminden sonra uygulanmasına karar verilmiştir. Ancak planlı kalkınma politikalarının ekonomik bunalıma çare olmayacağı görülmüş, hatta söz konusu politikaların ekonomik bunalımın seviyesini

daha da arttırdığı savunulmuştur. Bu noktada ekonomik bunalımın en genel anlamda ekonominin üretimden tüketime ve yeniden üretime giden bütün süreçlerde yaşanan olağan dışı gelişmeler olduğu söylenebilir. Bunalımın temel göstergeleri ise fiyat artış oranları, artan işsizlik oranı ve dış ticaret açığıyla birlikte dış ödeme zorluklarıdır (Kepenek ve Yentürk, 2007: 195).

Türkiye ekonomisinin daha piyasa yanlısı bir ekonomiye sahip olması için 1980’li yıllardan itibaren dünyadaki gelişmelere paralel bir takım çalışmalarla birlikte önemli politik reformlar uygulanmış, bu noktada söz konusu reformlar ekonominin dış dünya ile bütünleşmesini ve piyasaların rekabetçi yapısının arttırılmasını amaçlamıştır (Dumrul ve Pamuk, 2012: 9). Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerini üyelik müzakerelerinin başlangıcına kadar ilerleten bu süreç, ülkede piyasa ekonomisinin gelişimi açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak tüm uygulamaları kapsayan özelleştirme çalışmalarının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Gerek devletin girişimci olarak ekonomide yer alması sonucu ortaya çıkan kamu iktisadi işletmelerinin yönetim ve denetiminin özel sermayeye devredilmesi, gerekse özelleştirmenin farklı bir boyutu olan devletin ekonomideki denetim ve düzenlemelerinin azaltılması, özellikle bu yıllardan itibaren başlanan projelerle birlikte piyasa ekonomisinin gelişiminde önemli bir yere sahip olmuştur (Tandırcıoğlu, 2002: 198).

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalıma çözüm olarak 1978 ve 1979 yıllarında bir takım önlemler alınmaya çalışılmış ancak söz konusu istikrar önlemleri Türkiye’yi içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan çıkaramamıştır. 1979’un son dönemlerinde yeni hükümetin kurulmasıyla 24 Ocak 1980 tarihinde IMF’nin gözetiminde bir takım istikrar önlemlerini açıklamıştır. Her ne kadar IMF’nin gözetimi olması bakımından önceki istikrar paketlerine benzese de bu dönemde açıklanan paketin daha önce karşılaşılmamış bazı özellikleri de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri ise kısa ve uzun vadede ekonomide yer edinecek bir takım planları içinde barındırmasıdır. Temelde ise devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesi ve piyasa ekonomisinin işler hale getirilmesi hedeflenmektedir (Şahin, 2007: 193-194). Kısa vadeli ilk amacı enflasyonu kontrol altına alarak ekonomik istikrarı yeniden sağlamak olan bu paketin kısa vadedeki diğer hedefleri

ise; mal kıtlığının giderilmesi, ihracatın arttırılması ve dış ticaret açığının küçültülmesi, büyüme hızının olumlu yöne çevrilmesidir. Aynı süreçte ithal ikameci politikalardan vazgeçilerek ihracata yönelik bir sanayi politikası da belirlenmiştir.

Devletin ekonomideki müdahalesinin azaltılması ve ekonominin dışa açılması bakımından iki temel özelliği bulunan 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar paketinin doğrudan piyasa ekonomisinin geliştirilmesine yönelik kararları arasında ise Kamu İktisadi Teşebbüslerinin piyasa şartlarına göre işletilmesi ve bir süre sonra özelleştirilmesi, devletin süreç içerisinde müdahalelerini azaltması ve yalnızca altyapı yatırımları yapması, dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte döviz giriş ve çıkışlarındaki engellerin de ortadan kaldırılması, Türk Lirasının konvertibilitesinin sağlanması konuları da bulunmaktadır. Bununla beraber fiyat ve faizin de piyasa şartlarına uygun olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır (Çokgezen, 2010: 9). Fiyatların piyasa koşullarına göre belirlenmesi hedefinin temelinde özellikle 1978 yılından sonra üretimde kullanılacak birçok ürünün hem resmi hem de karaborsa fiyatının bulunması yatmaktadır. Bu durumun kontrolü için fiyat kontrol komitesi kaldırılmış, KİT'ler tarafından üretilen malların piyasada farklı fiyatlara sahip olmasının engellenmesi için ise bu kuruluşlara ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarını tespit etme yetkisi verilmiştir (Erdoğan, 1988: 25). 24 Ocak Kararlarının temel belirleyici özelliklerinden biri mal ve hizmet fiyatlarının tespiti aşaması olurken bir diğer özelliği ise işgücü ve sermaye gibi temel üretim faktörlerinin fiyat tespitlerinin de piyasa şartlarına göre gerçekleştirilmesidir. Türkiye'de daha önce 1958 ve 1970 yıllarında uygulanan müdahaleci istikrar programlarından farklı olarak uzun dönemli, kalıcı bir ekonomik gelişme programına yer verilmiş ve bu programın başarılı olabilmesi için üç temel hedefe ulaşmak gerektiğinin altı çizilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere bunlar; kamu kesiminin daraltılması, emek ve sermaye piyasasının arz ve talep şartları altında işletilmesi, iç ve dış piyasada serbesti şartlarının genişletilmesidir. Bu önlemlerin uygulanmaya başlanmasıyla ekonominin gelişiminin piyasa şartlarına bırakıldığı söylenebilecektir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 212).

Türkiye'nin dışa açılma sürecinin de 24 Ocak 1980 tarihli istikrar kararlarıyla birlikte başladığı düşünülmektedir. Süreç karşısında oluşan beklenti ise ülkenin gelişmişlik durumunun hızlı bir şekilde üst seviyelere yükseltilmesi yönündedir. Dışa

açık bir ekonomide artan ihracat gelirleri, toplam geliri de arttıracak, böylece ülkenin sanayileşme alanında gelişmesi ve gelişmiş ülkelerin seviyelerine erişmesi de kolaylaşacaktır (Öztürk ve Özyakışır, 2005). Bu tarihten sonra gelişen uygulamalar ise daha sağlıklı bir piyasa ekonomisinin tesisi amacıyla oluşturulmuş, dönem dönem aksaklıklar olsa da yeni kurulan hükümetler, çalışmalarını bu yöndeki politikalara ağırlık vererek sürdürmüşlerdir. 1989 yılında ise alışılmış uyum politikalarında yine bir değişikliğe gidilerek alınan dış finansal serbestlik kararı, sermaye hareketlerinin serbest kalmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu düzenleme ülkedeki yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin diğer ülkelerin para cinsinden gerçekleştirilmesine de imkan sağlamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007: 213).

3. 1990 – 2000 Dönemindeki Gelişmeler

1989 yılından sonra alınan dış finansal serbestlik kararı ile birlikte izleyen yıllar, Türkiye’ye aşırı derecede yabancı sermayenin girdiği yıllar olmuştur. 1990’lı yılların başında gelişmekte olan ülkelerin tamamına yönelik yabancı sermaye, bu uygulamalarla birlikte Türkiye’ye de gelmiştir. Bu noktada ise finansal serbestleşme ile tasarruf eğiliminin arttığı ve artan tasarrufun ileriki dönemlerde yatırımlara yöneleceği söylenebilir. Dış dengenin tamamen serbest bırakıldığı bu dönemde dış ticaret dengesi ve sermaye hareketleri dengesi de tümüyle serbest bırakılmıştır. Ağustos 1989’da Türk Parasını Koruma Kanunu’na ilişkin dış ticaret ve sermaye hareketlerini serbest bırakan 32 sayılı karar sonrasında Gümrük Birliği Antlaşması’nın yürürlüğe girdiği 1995 yılı sonu ise Türk Ekonomisinin hiçbir şekilde koruma imkanının kalmadığı bir yapı içerisinde dış pazara açıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur (Ekzen, 2009: 105). Böylece Türkiye ekonomisinin neoliberal politikalar ekseninde dünya ekonomisiyle uyumunun sağlanması, ekonominin dışa açılmasıyla birlikte piyasa mekanizmalarının işler hale getirilmesi ve devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması amaçlarına daha da yaklaşmıştır (Çokgezen, 2010: 19).

1980 yılından itibaren başlayan piyasa uyumlaştırılması IMF ve Dünya Bankası tarafından Yapısal Uyum Programlarıyla birlikte devam etmiş ancak söz konusu serbestleştirmelerle birlikte mali sistemin de serbestleştirilmesi durumu 2000'li yıllarda tamamlanamamıştır (Ekzen, 2009: 119). 1990'lı yıllarda GSMH'da istikrarlı bir büyümenin sağlanamamış olması ve ekonomideki istikrarsızlığın derinleşmesi İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye ekonomisinde en kötü on yılın yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu finansal serbestleşme ve yabancı sermaye girişinin serbestleştirilmesine dayalı politika 1994 yılının Nisan ayında açıklanan istikrar paketine kadar çökmüş ve ekonomi ciddi bir stagflasyon ile karşı karşıya kalmıştır. (Şahin, 2007: 215, 219). Ekonomik krize ulaşan bu yolda en önemli nedenlerden biri ise 1980'li yılların sonlarında özelleştirilmeye başlanan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin halen devlet kontrolünde olanlarının zararlarıdır. Aynı dönemde yönetimde etkinlik sorunuyla birlikte nitelikli istihdamın da sağlanamadığı KİT'ler ekonomi için ciddi bir yük haline gelmiş durumdadır (Çokgezen, 2010: 63).

Ekonomideki olumsuz gelişmeler en çok ülkedeki sıcak parayı etkilemektedir. Dolayısıyla bankacılık sorunlarının en önemlileri, banka mevduatlarının yerel mevduat sahiplerinden çok yabancı yatırımcılara ait olduğu ülkelerde görülmektedir. Türkiye'de yaşanan 1994 krizinin derinleşmesi ve etki alanının büyümesinin temelinde de bu neden bulunmaktadır (Ural, 2003: 16). Ancak etki alanı genişleyen kriz, ekonominin tüm alanlarında varlığını hissettirmiş ve ciddi önemler alınmasını gerektirmiştir. Bunun üzerine kısa vadede fiyat istikrarını sağlayarak enflasyonu kontrol altına almayı hedefleyen 5 Nisan 1994 istikrar kararlarına göre fiyat artışının durdurulması amacıyla kamu kesimi tarafından üretilen malların fiyatlarına yüksek oranda zamlar uygulanmıştır. Bununla birlikte döviz piyasası rekabet şartlarına bırakılmış, dolayısıyla Türk Lirasının devalüasyonu da serbest piyasa şartlarına bırakılmıştır. Bunun yanında merkez bankasının piyasa üzerindeki kontrollerini arttırıcı bir takım uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ancak istikrar programının uygulanmasında geç kalınması ve bunun yanında uzun dönemli hedeflerin gerçekleştirilememesi, bununla beraber özelleştirme programlarının gecikmesi, kamu gelir ve gider dengelerinin tutturulamaması 5 Nisan kararları adıyla anılan istikrar programının genel itibariyle başarısız olduğunun göstergesi olmuştur (Şahin, 2007: 227-236). Bu tarihten itibaren 1999 yılına kadar yaşanan dönemde de

gerek genel ekonomide gerekse de piyasa ekonomisi alanında içsel herhangi bir iyileşme ya da gelişmenin yaşandığı söylenemez. Bununla beraber içinde bulunulan bu dönem Türkiye'nin Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerinin karşısındaki rekabet gücünü de zayıflatmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007: 586).

4. 2000 Sonrası Dönemdeki Gelişmeler

Türkiye'de özelleştirme politikalarının uygulanmasıyla birlikte piyasada artan firma sayısı, maliyetleri doğal olarak yükseltmiş ve daha yoğun bir rekabet ortamı doğurmuştur. Ancak söz konusu rekabetin herhangi bir denetime tabi tutulmaması ise üretilen mal ve hizmetlerin tüketiciye yüksek fiyatlarla sunulma durumunu da ortaya çıkarmıştır. Bu noktada piyasada denetleyici ve düzenleyici bir takım bağımsız mekanizmaların oluşturulması üzerine çalışmalar hızlandırılmıştır. Finansal serbestleşmenin temel adımlarından biri olarak Sermaye Piyasası Kurulu'nun oluşturulması, sonrasında 1994 yılında Sigorta Denetleme Kurulu'nun ve Rekabet Kurulu'nun kurulmasının yanında, 1999 yılında da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu oluşturulmuştur. Bu çalışmalar, özel finans kurumlarının piyasa içerisinde sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için Türkiye'deki denetleme ve düzenleme kurullarının oluşturulmasında atılan temel adımlardandır.

Türkiye'nin enflasyonla mücadele programı kapsamında Aralık 1999 tarihinde IMF'ye gönderilen niyet mektubu mali disiplinin sağlanması, yapısal reformlar ve önceden belirlenmiş döviz kuru hedeflerini içermektedir. Bunun yanında uygulanacak maliye politikalarının fazla vermeleri hedeflenmiştir. Bu durumun ise özelleştirme gelirleri ile gerçekleşeceği saptanmıştır. 2000 yılı için 7,6 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri hedefi 2000 yılı istikrar programıyla birlikte açıklanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2007: 589). IMF'nin programları doğrultusunda geliştirilmeye çalışılan ekonomik yapıda 1990'lı yıllardan beri tam anlamıyla sağlanmaya çalışılan iştirak serbestisi ve finansal serbestleşme, rekabetçi yapıyı oluşturmada beklendiği gibi önemli bir katkı sağlamamıştır. Böylece 2001 yılında ülkede bir ekonomik krizin çıkmasında bankacılık sistemindeki aksaklıkların etkisi oldukça fazla olmuştur (Şahin, 2007: 469).

2001 yılının Nisan ayında ise 2001 İstikrar Kararları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) kapsamında bir dizi hedefler açıklanmıştır. Programın temel hedefi ise ekonomide sürdürülebilir gelişme ortamının tesis edilmesiyle birlikte kaynak kullanımı sürecindeki verimliliğin artırılması, dışa açık bir şekilde piyasa şartlarında rekabet gücünün geliştirilmesi ve bu şekilde ekonomik büyümenin sağlanması, yatırım ve istihdam alanlarının genişletilmesiyle birlikte halkın refah seviyesinin sürekli yükseltilmesi olarak belirlenmiştir (Karluk, 2009: 449). GEGP'in krizden çıkma konusundaki temel strateji, devletin ekonomideki sorumluluğunun azaltılması, kamu gelir ve giderlerindeki dengesizliklerin sürdürülebilir seviyeye getirilmesi, piyasaların serbestleştirilmesi ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesi yönünde belirlenmiştir (Şahin, 2007: 268). Bunun yanında GEGP çerçevesinde piyasada denetimi güçlendirecek olan Şeker Kurulu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu ve AB'ye üyelik sürecinde yerine getirilen ödevlerden biri olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu da elektrik ve doğalgaz piyasalarını etkin biçimde denetlemek üzere kurulmuştur (Petek, 2002: 3-6). GEGP'in uzun dönemli perspektifinde ise Türkiye Ekonomisinin kronik enflasyon sorunundan kısa sürede kurtulması ve Avrupa Birliği perspektifinde sağlıklı ve istikrarlı bir büyüme trendini yakalaması gerekliliği vurgulanmıştır. Programın öngördüğü bir takım yapısal düzenlemeyle devletin işleyişinin de köklü bir şekilde değiştirileceği belirtilmiş, bununla birlikte güçlü ve üretici bir özel sektörün sağlıklı bir piyasa ekonomisi ortamında iştiraklerde bulunması hedeflenmiştir. Bu noktada devletin görevi ise sosyal destekle birlikte yasal denetleyicilik olarak belirlenmiştir (TCMB, 2001: 30). 2002 yılından sonra ise göreve yeni gelen hükümetin yayınladığı Acil Eylem Planı da ekonomik alandaki gelişme stratejilerini belirlemektedir. 2003 yılının Ocak ayında yayınlanan özelleştirme takvimi içerisinde ise Kamu İktisadi Teşebbüslerinin belirli gruplara ayrılarak yapılarına uygun hedefler çerçevesinde özelleştirilmeleri konusunda bir takım amaçlar belirlenmiştir. İlerleyen tarihlerde daha önce yaşanan siyasal istikrarsızlıkların azalması, önceden belirlenen ekonomi politikaları ve istikrar önlemlerinin uzun dönemli olumlu sonuçlarına ulaşılmasını sağlamıştır. 2004 yılına gelindiğinde kamu mali dengesi ve finansal piyasalardaki kırılganlığın azalmış olduğu görülmektedir. 2007 yılında ise tekrar yönetime gelen hükümetin uyguladığı

ekonomi politikalarında, uluslararası piyasalarda güven kazanılmasına yönelik çalışmalarla birlikte yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve yurt içi mali piyasalarda yüksek getirilerin sağlandığı bir sistemin organizasyonu amaçlanmaktadır. Piyasa ekonomisinde serbestlik sağlanması konusunda atılan hızlı adımlar ekonomik iştirakleri de olumlu yönde etkilemiş, ekonomik istikrarın sağlanması için uygulanan daraltıcı mali tedbirler, enflasyonun kontrol altında tutulmasını sağlamış ve yurtiçi tasarruf ve yatırımları artırarak ekonomik büyüme oranının yükselmesinde olumlu katkılarda bulunmuştur (Şimşek, 2007: 61-67).

B. Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Ters Düşen Uygulamalar

II. Dünya Savaşı’nın sürdüğü yıllarda ve sonraki dönemde devletin ekonomiyeye müdahalesi oldukça artmıştır. Milli Korunma Kanunu çerçevesinde iç ve dış ticaret üzerindeki müdahale ve kısıtlamalar, bazı temel tüketim mallarının karne ile sunulması, Varlık Vergisi Kanunu’nun yürürlüğe girmesi, Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaları toplumdaki gelir dağılımını doğrudan etkilerken piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler bakımından ise ortaya oldukça olumsuz bir etki çıkarmıştır. Milli Korunma Kanunu savaş yıllarında ekonominin önceden planlanamadığından dolayı Türkiye’nin Ocak 1940’ta uygulamaya koyduğu bir önlemdir. Teşebbüs özgürlüğünü geniş ölçüde kısıtlayan bu kanunla hükümete özel üretim ve tüketim malları üzerinde çok önemli yetkiler verilmiştir (Şahin, 2007: 91). Bununla birlikte iktisat politikasının hedefi büyüme ve gelişmeyi hızlandırmak yerine fiyat artışlarını yavaşlatmak, gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltma yönüne çevrilmiştir. Fiyatların aşırı artışından doğan ciddi ölçüdeki karlar ve bunların gerektiği ölçüde vergilendirilememesi üzerine ise idarece takdir yöntemiyle belirlenen miktarlarda tahsil edilmek üzere, bir defaya mahsus Varlık Vergisi’nin uygulanması da hedeflenen noktaya gelmekte ve artan enflasyonu yavaşlatmada faydalı olmamıştır (Yaşa, 1980: 88).

Dünyanın her yerinde olduğu gibi kuşkusuz Türkiye’de de piyasa ekonomisini de kapsayan bazı müdahaleler olmuştur. Bu müdahaleler ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte Türkiye’deki müdahalelerin tam anlamıyla bir sistem ya da modele sahip olmadığı, belirli hedeflere ulaşan yolda bir takım önlemler halinde

gerçekleştirdiği söylenebilir (Kılıçbay, 1985: 206). 1960 yılının Mayıs ayında yapılan askeri darbe ile yeni yönetimin ekonomide bir takım önlemlerle planlı bir şekilde büyüme fikri benimsenmiş ve aynı yıl içinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Bu noktada planlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi 1961 Anayasası'nın 41. Maddesiyle zorunluluk haline getirilmiştir (Ülgen, 2005: 67). Ekonomik gelişmenin beşer yıllık planlar halinde gerçekleştirilmesi hedefiyle 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konmuş ve ardından diğer kalkınma planları da sırasıyla devreye girmiştir. 1980 yılına kadar olan dönemde kamu kesiminin sanayiye dayalı büyüme amacına ulaşmada önemli bir adım olan kalkınma planları ve teşvik paketleri ortak bir takım hedefler içermektedir. Bu hedeflerin birçoğuna kısmen ulaşılmış ancak belirlenen ilke ve politikaların sürekli biçimde uygulanmaması bu çalışmaların başarıyla sonuçlanmamasına neden olmuştur (Selen, 2009: 211). Dolayısıyla bu gelişmelerin piyasa ekonomisinin gelişimi önünde birer engel olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

1982 Anayasası incelendiğinde ise devletin piyasa ekonomisinin hukuki altyapısını düzenlendiği görülmektedir. Mülkiyet hakları ve serbest teşebbüs özgürlüğünün yanında kamu yararı da bütün anayasalarda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da bulunmaktadır. Ancak aynı anayasanın çeşitli maddelerinde devletin ekonomiye ciddi ölçüde müdahalesine de olanak tanınmıştır. (Tan, 1990: 167). Fakat temel ölçüt kamu yararının gözetilmesidir ve şayet müdahale olacaksa Anayasa'ya göre tam da bu noktada gerçekleştirilmelidir. Genel itibariyle 1982 Anayasası'nın hem piyasa ekonomisinin gelişimine zemin hazırlayan hem de karma ekonomi politikalarının uygulanmasına da karşı çıkmayan bir anayasa olduğu söylenebilir. 1980 yılında belirlenen ve sonrasında uygulamaya konan istikrar programının da piyasa ekonomisini geliştirmeye yönelik olmasına rağmen kamu yatırımları 80'li yılların başlarında ciddi bir artış göstermiştir (Tosun, 1996: 106).

Piyasa ekonomisine geçiş politikası olan özelleştirme politikalarının karşısındaki önemli bir diğer engel ise KİT'lerin ortaya çıkarttığı rant ekonomisinin kuvvetli olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türk Vergi Sisteminin devletçilik esas alınarak hazırlanmış olması ve yıllardan bu yana aynı şekilde uygulanması, piyasa ekonomisine geçişte engel olarak karşımıza çıkmaktadır. 1994 ve 1998 yıllarındaki Vergi Reform Yasalarında da piyasa ekonomisine ilişkin bir atıf

ya da düzenleme, ülkenin ulusal taahhütlerine rağmen bulunmamaktadır. Söz konusu bu durum ise özelleştirmenin tam anlamıyla etkin olarak gerçekleştirildiğinde bile piyasa ekonomisine geçişin vergi sistemi ve uygulamasının da bu uyumu sağlamasıyla tamamlanabileceği söylenebilir (Akalin, 2002: 208, 210-211). Devletin ekonomideki müdahalesinin azaltılarak piyasa ekonomisinin unsurlarının oluşturulmaya çalışıldığı bir ortamda devletin diğer alanlarda özel sektörün rakibi konumuna gelmesi söz konusu çabalarla çalışmaktadır. İzlenen ekonomi politikalarındaki tutarsızlıklar piyasa ekonomisinin gelişimine her zaman engel olmuştur (Ülgen, 2005: 119). 1994 yılında alınan istikrar önlemlerinin uygulanmaya konmasından itibaren beklenen sonuçlara ulaşılamamış ve istikrarsızlık 2000’li yılların başında Türkiye’nin yaşamış olduğu ekonomik krizi ortaya çıkarmıştır. Doğaldır ki piyasalarda güvensizliğin hakim olduğu böyle bir ortamda özel sektör yatırımları da düşük oranda gerçekleşmiş ve piyasa ekonomisi alanında beklenen gelişme sağlanamamıştır.

Türkiye’de piyasa ekonomisinin gelişimi sürecinde karşılaşılan engeller maddeler halinde incelendiğinde karşımıza en başta ekonomiye istikrarsız bir biçimde müdahalelerin olması çıkmaktadır. Bu noktada müteşebbislerin yapacağı yatırımlara müdahale istenmezken belli alanlarda devlet desteği beklenmesi piyasa ekonomisinin gelişimini negatif olarak etkilemektedir. Bunun yanında devlet müdahalelerinin ya da desteklerinin, müteşebbislerin kendilerini devlet garantisi altında hissetmelerine ve girişimci özelliklerini kaybetmeleri ya da tam tersi piyasalara güvenmemelerine de neden olacaktır. Ekonomide uygulanan istikrar tedbirlerinin kendi içlerinde çelişmesi ve söz konusu tedbirlerin istikrarsızlığı da önemli etkilerdendir. Müteşebbislerin sahip olduğu ikili bir düşüncenin yanında ekonomi politikası uygulayıcılarının da rekabetin ve özel yatırımların gelişimini ve ülkenin dışa açılmasını isterken diğer taraftan bunlara engel olacak politikalar ortaya çıkarmaları mümkün olabilmektedir (Kılıçbay, 1985: 206-213). Böylece ülkede piyasa ekonomisinin gelişim süreci iki taraflı olarak yavaşlatılmıştır. Söz konusu politikaların tam anlamıyla istikrarlı ve yerinde uygulanmış olması, ülke ekonomisinin dönem dönem yaşadığı krizlerden kısa sürede sıyrılabilmesine ve piyasa ekonomisine ulaşmada önemli atımlar atılmasına katkı sağlayacakken süreç olması gerekenden daha yavaş işlemiştir.

Türkiye’de var olan ekonomi yönetimi içerisinde piyasa ekonomisine ve bunun yakın ilişki içinde bulunduğu ekonomik özgürlüklerin gelişimine engel olan bir takım uygulamalardan söz edilmek istendiğinde Akalın’ın yapmış olduğu çalışmadaki tasnifleme bu konuda oldukça yol göstericidir. Geriye yürüyen vergilerin konması, sözleşmelerin devlet eliyle kırılması, belirli dönemlerde kira artış oranlarının sınırlandırılması, devlet baskısı altında bir enflasyon modelinin benimsenerek döviz, ücret, kira artışlarının bir programa bağlanması, otomotiv, beyaz eşya ve benzeri mallarda dolaylı vergilerle mal fiyatlarının katlanması, planlama müessesesinin varlığının sürdürülmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin varlığının sürdürülmesi bu aykırı uygulamalardan bir kısmıdır. Bunun yanında asgari ücret uygulaması, tarımda destekleme alımları ya da taban fiyat, prim sistemi gibi mekanizmaların varlığının devam etmesi, zarar eden bankalara devletin borç vererek ortaklık içine girmesi de Türkiye’de uygulanmış ve bazılarının halen günümüzde de işler vaziyette olan piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlüklere aykırı uygulamalardan olduğu söylenebilir (Akalın, 2002: 173-177).

II. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ VE PİYASA EKONOMİSİ

Avrupa Ekonomik Topluluğu ya da bilinen adıyla Roma Antlaşmasının 1 Ocak 1958 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye’de Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık için 31 Temmuz 1959 tarihinde başvurusunu gerçekleştirmiştir. 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması, Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. 1 Aralık 1964 yılında yürürlüğe giren anlaşma ile birlikte aynı tarihte 1. Ortaklık Konseyi toplantısı da gerçekleştirilmiştir. Ankara Anlaşmasının 2. maddesinde ise bu ortaklığa atılan ilk adımların amacı: “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir” şeklinde ifade edilmiştir. (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 58). Ankara Anlaşmasının iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi: Türkiye ile topluluk arasında gümrük birliğinin

kurulması, diğeri ise Türkiye'nin uzun vadede topluluğa tam üyeliğinin kolaylaştırılmasıdır (Ünsal, 2005: 432).

Türkiye'nin 1980'li yıllara kadar birliğe tam üyelik şartlarını sağlaması, ekonomik gelişmişliğiyle pozitif yönlü bir ilişki taşırken bu tarihlerden sonra birlik üyeliğinde bazı yeni kriterlerin Türkiye karşısına çıkarıldığı görülmektedir. Özellikle siyasi alandaki konular bu noktada önemli bir yer tutarken, serbest rekabetin tam anlamıyla tesis edilmesi, özelleştirmenin gerçekleştirilmesi, yapısal ve kanuni düzenlemelerin uyumlaştırılması ve istihdam sorunları gibi ekonomik içerikli konular da birliğe üyelik kriterleri arasında yer almaktadır. 1990'lardan sonra Türkiye'den daha kötü ekonomiye sahip SSCB'den ayrılan bazı ülkelerin bile piyasa ekonomisine tam anlamıyla geçiş sürecini tamamlamadan, piyasa ekonomisini temel alan bir ekonomik sistem birliği olan Avrupa Birliği'ne tam üye olarak kabul edildiği görülmektedir (Toprak ve Demir, 58: 2001). Bundan dolayı Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunda karşılaştığı engellerin sadece ülkenin yetersiz bir piyasa ekonomisine sahip olmasından dolayı değil, Türkiye'nin uluslararası arenadaki siyasi durumundan da kaynaklandığı görülebilmektedir.

A. Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Gelişimi

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkilerinin, genel itibariyle ülke ekonomisine piyasa ekonomisi özelliklerinin kazandırılması isteği ya da resmi belgelerdeki durumu ile değerlendirilecek olursa şartı ekseninde geliştiği söylenebilir. Birlik ile ilişkiler tam anlamıyla Türkiye ve AB gümrük birliğinin 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinde uygulanmasıyla başlamıştır. Avrupa'daki bu ekonomik topluluk ile 1959 yılında başlayan ve üyelik için girişimlerle devam eden ilişkilere bir süreliğine ara verilmiş, sonrasında 1987 yılında topluluğa tam üyelik başvurusu ise ilişkilerin son şeklini belirlemiştir. 1996 yılından itibaren başlayan gümrük birliği uygulamasıyla topluluk ile Türkiye arasında gümrükler sıfırlanmış ve Türkiye Ortak Gümrük Tarifesine tabi olmuştur. Böylece uluslar arası ticarete uygulanan farklı vergi ve oranlar Gümrük Birliği kapsamında tek vergi altında birleştirilmiştir (Bilici, 1997: 127). Gümrük Birliği, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını, gümrük

birliği dışında kalan üçüncü ölkelere yönelik olarak uygulanacak ortak ticaret politikası uygulamasını, fikri mülkiyet haklarını, rekabet hukuku ve vergileme alanında mevzuatın yakınlaştırılmasını kapsamaktadır. Bunun yanında işgücü, sermaye ve hizmetlerin de serbest dolaşımı amaçlanmış ancak bu üç husus geleceğe yönelik temenniler boyutunda kalmıştır (Karluk, 1998: 431). Bu noktada sadece gümrük birliği anlaşmasından çok ötede, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu politikalarına uyumunu öngören bir özelliğe sahip olan bu süreç Türkiye'de birçok yeniliğin gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Aralık 1994'te 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı mevzuatın AB mevzuatı ile uyumlaştırılması amacıyla uygulanmaya başlamış ve yine topluluk mevzuatına uyum konusunda atılan adımlar ekseninde Nisan 1996'da Dış Ticarete Standardizasyon Rejimi Kararı yürürlüğe girmiştir. Zamanla ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda Türk Patent Enstitüsü oluşturulmuştur (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 65-66).

Türkiye Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde uyum çalışmalarını hızla gerçekleştirirken, birlik tarafından hazırlanan ve 1997 yılında yayınlanan Gündem 2000 raporundaki genişleme planları Türkiye'ye yer vermemiştir. Yine aynı yılın sonunda gerçekleştirilen, birlik tam üyeliğine aday ölkelerin aşılandığı Lüksemburg zirvesinde de Türkiye'nin ekonomik ve siyasi koşulların yerine getirmemesinden dolayı yer almaması, sürecin uzayacağını işaret etmektedir. Ancak 1998 yılında AB komisyonu tarafından yayınlanan Türkiye için Avrupa Stratejisi adlı belgede ise hizmetlerin serbest dolaşımı, tarım, telekomünikasyon ve sınai iş birliği konularında ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin topluluğa katılımının hızlandırılması amacıyla ölkeye sağlanacak mali yardımlar sisteminin gözden geçirilmesi hususları üzerinde durulmaktadır. Bu noktada birliğin ekonomik bütünleşmesinin temelinde ekonomik yönden zayıf bölgelerle kalkınmışlık farklarının giderilmesi ve bu bölgelerdeki refah düzeyinin arttırılması düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yardımların karşılıksız olduğu düşünölmemelidir. Ekonomisi zayıf ölkelerin gümrüklerini kaldırma ve iç pazarlarını serbest ticarete açmalarının karşılığında bu tür yardımların gerçekleştirilerek uyumlu bir kalkınma hedeflendiği söylenebilir (Bilici, 2007: 120).

1999 yılının Aralık ayındaki Helsinki Zirvesi'nde ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe resmen aday olduğu ilan edilmiştir. Ancak ilan edilen 13 aday ülke arasından sadece Türkiye ile tam üyelik görüşmeleri başlatılmamıştır. Bunun üzerine Aralık 2000'de gerçekleştirilen Nice Antlaşması'nda tekrar AB'nin genişleme süreci dışında bırakılmış ve böylece 1999 Helsinki Zirvesi'ndeki adaylığın bir anlamı kalmamıştır. Nice Antlaşması'ndan çıkan karara bakıldığında Türkiye'nin en erken üyelik tarihinin 2014 yılına kadar ertelendiği görülmektedir (Karluk, 2009: 598-599). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda attığı adımlarla birlikte piyasa ekonomisine geçiş taahhüdünde bulunulmuş, bunun yanında ise Kopenhag kriterlerine dayanılarak özelleştirme ve rekabetin arttırılması da Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Böylece özelleştirme faaliyetleri de Avrupa Birliği ile katılım ortaklığı belgelerinde yer alacak niteliğe sahip olmuştur (Akalin, 2002: 186). Bilindiği gibi Kopenhag kriterleri, birliğe aday olacak ülkelerin ekonomik sistemlerinin gelişmiş birer piyasa ekonomisi olmasıyla birlikte rekabet gücü yüksek ve istikrarlı bir ekonomiye sahip olmaları gerektiği yönünde şekillenmektedir.

B. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Türkiye'de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlüklerin Gelişimine Katkısı

Ekonominin diğer toplumsal kurumlar gibi toplumun ortak ürünü olmasının yöneticiler tarafından kabulü, piyasa ekonomisinin iyi işleyip işlememesinin sorumluluğunu piyasa sistemine imkan sağlayan ya da yön veren kurum, kaynak ve motivasyonların varlığına yüklemektedir. Bu noktada devletin savunma ya da adaletin sağlanması gibi işleyebilir bir piyasanın kurulmasından ilk sorumlu birim olduğu söylenebilir. (Demir, 2001: 160). Türkiye'de piyasa ekonomisi koşullarının sağlanması hususunda da kuşkusuz ilk sorumlu devlettir. Ancak bu sorumluluğun yerine getirilmesi süreci 1999 yılı itibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyeliğine resmen adaylığının açıklanmasıyla birlikte seviye atlamış ve piyasa ekonomisinin gelişimini bir standart içerisine sokmuştur. Bu noktada gelişimin denetimini yapmakla yükümlü olan Avrupa Komisyonu yalnızca piyasa ekonomisini ilgilendiren alanları değil, Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatına uygunluğunun ne durumda olduğunu her yıl yayınladığı ilerleme raporlarında kamuoyuna

sunmaktadır. Diğer taraftan kapalı bir tarım ekonomisi konumundayken açık bir sanayi ve hizmetler ekonomisi haline gelen Türkiye'nin de bu süreçte çalışmalarını hızlandırması ve kriterlerin sağlanması için bir takım yapısal değişikliklerde bulunması ekonominin dönüşümünü hızlandırmış ve ülkeyi ilerleme kaydeden bir sürece sokmuştur.

Gümrük birliği vasıtasıyla rekabete zorlanan Türk üreticiler, daha ucuza daha kaliteli malların üretilmesinde sahip olduğu potansiyeli etkin bir şekilde kullanarak ticaret hacimlerini de arttırmıştır. Serbest rekabete dayanıklı, istikrarlı bir ekonominin varlığını gerektiren AB'ne tam üyelik amacını gerçekleştirmede Türkiye'nin istikrarlı adımlar atmaya devam ettiği görülmektedir. Bu noktada AB'ye tam üyelik yolunda bir takım standartların benimsenmesi ve mevzuat uyumlaşması çalışmaları, ülkeye duyulan güveni arttırmış ve yabancı sermaye girişini hızlandırmıştır. Türkiye ekonomisinin AB ülkeleri ekonomileriyle rekabet edebilir seviyeye gelmesi de 1995 yılından bu yana uygulanan gümrük birliğinin önemli bir getirisi (Bilici, 2006: 44-45).

Türkiye'de piyasa ekonomisinin gelişim sürecinin Avrupa Birliği ile ilgili kısmına bakıldığında, birliğe üyelik yolunda gerçekleştirilmesi gereken bir takım yapısal düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Bu düzenlemeler birlik tarafından uygulanan bazı politikalar aracılığıyla Türkiye karşısına getirilmiş, bunlardan bir kısmı para politikalarıyla ilgiliyken, bir kısmı ise mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması yolunda gerçekleştirilen bir takım uygulamaları içermektedir.

Uluslararası rekabetin arttığı bir ortamda üye devletlerin uyguladığı politikalara destek olunması amacıyla kullanılan yapısal fonların birlik içerisinde bölgelerarası dengesizlikleri giderememesi halinde, uzun vadede ortaya çıkacak olan ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin AB'yi bir bütün olarak etkileyeceği beklentisi, bölgesel politikalar ve yerel kaynakları harekete geçirmiştir. Böylece geri kalmış bölgelerin rekabet gücünün arttığı, bölgelerarası eşitsizliklerin azaltıldığı ve sosyal gelişmenin sağlandığı görülmüştür. Her ne kadar üye ülkelerin başarılarının tam anlamıyla kendi başarıları mı yoksa birlik politikalarının başarıları mı olduğu konusunda kesin bir şey söylenemese de AB tarafından ortaya konulan kalkınma

politikalarının önemi göz ardı edilemez (Can, 2004: 223). Bu noktada AB'ye üye olma durumu ya da AB üyeliğine adaylığın bile, söz konusu ülkelere ciddi anlamda katkılarının sağlandığı ve bu birliğin bir parçası olan ülkelerdeki ekonomik gelişmelerin de bu doğrultuda ilerlemeye devam ettiği söylenebilir.

1. Tek Para Uygulaması

Avrupa Birliği bütünleşme sürecinin kuşkusuz en kapsamlı sürecini oluşturan parasal birlik ve tek para uygulamasının, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı anlamına gelmesinin yanında bu durum birlik üyesi ülkelerin ulusal para birimleri arasında sabitleştirilmiş kurları ve tek bir para biriminin kabulünü de gerektirmektedir. (Tunçsiper ve Yakut, 1998: 102). Tek para birimi kullanmaya 01.01.2002 tarihi itibarıyla başlayan Avrupa Birliği'ne adaylığın yanında ticaretinin neredeyse yarısını AB ile gerçekleştiren Türkiye'nin bu durumdan etkilenmemiş olması mümkün değildir. Türkiye'nin etkilendiği alanların başında ise Birlikle ticaretteki para çeşidinin teke inmesi, kur riskleri ve değişim maliyetlerini oldukça azaltmıştır. Tek para uygulamasının Euro bölgesinde faizlerin düşmesine neden olacağı ve bu yüzden de yatırım ve üretim artışı gibi sonuçların Türkiye'yi de olumlu etkileyeceği beklentisi ortaya çıkmıştır. Bu uygulama ile ilgili Türkiye'de 4538 sayılı ve 24 Şubat 2000 tarihli Euro'nun Hukuki Araçlara Etkisi Hakkında Kanun çıkartılmıştır. Böylece farklı para birimleri uygulamasına son verilerek Türkiye'de ortaya çıkacak olası hukuki sorunlar engellenmiştir (Bilici, 2007: 145-146). Tek para uygulaması ile Türkiye'deki firmaların, Euro ile birlikte AB piyasalarına girmelerinin daha da kolaylaşacağı, AB firmaları ile işbirliği ve ortak girişimlerin artacağı yönünde beklentiler artmıştır. Euro ile birlikte Avrupa piyasasında sermayenin mobilitesinin artmasıyla Türkiye'de değerlendirilen sermayenin artışı da paralel olacaktır. Dış borç portföyünde sadece doların ağırlığında değil Euro cinsinden de yükümlülüklerin bulunması ve borç yönetiminin kolaylaşması beklenmektedir (Şahin, 2007: 608). Bu noktada üye ülkelerin tek para sistemine geçmeleriyle birlikte birlik bürokrasisinin ağırlığını ciddi ölçüde hissedeceğini savunan Buchanan'a göre bu gelişmeyle birlikte mali uyumlaştırma çalışmaları ülkeler arasındaki rekabeti engelleyecektir. Böylece Avrupa ülkelerinin zenginliğinin

temelinde yatan rekabetin yok edilmesi durumunda artan birlik bürokrasisi ile söz konusu zenginliğin de ortadan kalkacağı öne sürülmektedir (Sağbaşı ve Odabaşı, 2002: 65).

AB üye ülkesinin tek para birimi Euro'yu kullanabilmesi için Maastricht kriterlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Euro'ya geçiş durumu aday ülkeler için geçerli değildir ancak aday ülkelerin tam üyeliklerinin gerçekleşme süreci, önlerine konulan kriterleri sağlamaları sonucunda tamamlanacaktır. Dolayısıyla tek paranın uygulanması aday ülkelerin içinde bulunan Türkiye ekonomisine de oldukça etkili olmuştur. Bu noktada parasal birliğe geçiş için koşullar, Türkiye'nin yeni bir takım reformları gerçekleştirmesine neden olacaktır (Atakan, 1999: 52). Gelişmekte olan bir piyasa ekonomisine sahip olan Türkiye'nin birlik ile arasında bulunan önemli yapısal farklılıkların kapsamlı bir istikrar programı ile kararlı bir biçimde azaltılması gerekmektedir (Tunçsiper ve Yakut, 1998: 118). Bu programın ve süreç içerisinde gerçekleştirilen reformların ise Türkiye'de piyasa ekonomisini olumlu etkileyecek bir takım yapısal düzenlemelerden oluşacağı açıktır.

2. İlerleme Raporları

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye hakkında Türkiye - Avrupa Topluluğu Ortaklık Anlaşmasına ve 1997 yılının Aralık ayında yapılan Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanılarak bir raporun hazırlanacağı, 1998 yılının Haziran ayında gerçekleştirilen Cardiff Zirvesinde açıklanmıştır. Bu açıklamadan sonra Komisyon tarafından sunulan ilk rapor 1998 yılının Ekim ayında ilk İlerleme Raporu olarak karşımıza çıkmıştır. Çok sayıda bilgi kaynağından yararlanılarak hazırlanan bu raporlar aday ülkenin Kopenhag Kriterlerine ilişkin değerlendirmeleri içermektedir. Bu noktada ekonomik kriterler açısından bakıldığında; işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi açısından mevcut durum ve ilerlemelerin değerlendirilmesi hususları karşımıza çıkmaktadır (Akçay, 2007: 23-24).

İlerleme raporları ekonomik kriterler açısından değerlendirildiğinde ulaşılan ilk konu, Türkiye'nin piyasa ekonomisi özelliklerine önemli derecede sahip olduğudur. Bu alanda gelişen ve kurumsallaşan hukuki bir çerçeveye sahip olunması

ve dinamik bir özel sektörün varlığı söz konusu olumlu gelişmeler içerisinde yer almaktadır. Bu durum, Türkiye'nin dışarıdaki rekabet ortamına uyum sağlayabilecek sağlam bir ekonomik yapıya sahip olduğunu da göstermektedir. (Dura ve Atik, 2000: 157). 1998 yılında yayınlanan ilk ilerleme raporunda "Türkiye'nin gelişmiş kurumsal ve yasal çerçevesiyle bir piyasa ekonomisi olduğunun anlaşıldığı" ifade edilmektedir. (Avrupa Komisyonu, 1998: 21). Bununla birlikte dinamik bir özel sektörün ve liberal ticaret kurallarının varlığı belirtilerek ülkenin önemli bir büyüme potansiyeline sahip olduğu ve gümrük birliği kapsamında büyük bir adaptasyon yeteneğinin bulunduğu ifade edilmiştir (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 69). İkinci İlerleme Raporunda da Türkiye'deki söz konusu alanlarda ekonomik gelişmelerin devam ettiği ifadelerine ve gerçekleştirilen bir takım yapısal düzenlemelere yer verilmiştir. 2000 yılında yayınlanan Üçüncü İlerleme Raporunda ise AB ve Türkiye'nin uyumu konusundaki değerlendirmelere yer verilmiş ancak ülkenin ekonomik istikrarı sağlamada henüz başarısız olduğu belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2000: 18). 2001 yılında yayınlanan Dördüncü İlerleme Raporunda aynı yıl içerisinde gerçekleştirilen Anayasa'daki bazı maddelerde yapılan değişiklikler ile insan hakları ve temel özgürlükler alanında da olumlu gelişmelerin olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında kamu maliyesinin iyileştirilmesi için yapısal reformlar ile para ve maliye politikalarını da içeren yeni bir ekonomik program oluşturulmuştur (Avrupa Komisyonu, 2001: 998). 2002 yılında yayınlanan beşinci ilerleme raporunda ise Türkiye'nin piyasa ekonomisinin işleyişi alanında ilerlemeler kaydettiği ancak aynı dönemde halen yaşamış olduğu iki büyük mali krizin etkilerini yaşadığı belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2002: 51). Özelleştirme alanında başlatılan girişimlerin kısa vadede ciddi bir gelir getirmediği ancak bu politikanın izlenmesinin olumlu sonuçlar doğuracağını belirtildiği 2003 ilerleme raporunda piyasaya giriş ve çıkışlarda karşılaşılan engellerin giderek azaltıldığı ifade edilmiştir. Bu durum dinamik bir girişimci varlığının göstergesidir. Türkiye'deki piyasaların işleyişinin düzenlenmesi ve tam anlamıyla işleyen bir piyasa ekonomisinin kurumsal çerçevesinin sağlamlaştırılması konusunda da bir takım ilerlemelerin gerçekleştiği belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2003: 47-48).

Günümüze kadar hazırlanan birçok raporda Türkiye'nin AB ekonomik kriterlerini yerine getirmesi konusunda aynı ya da benzer ifadelere yer verilmiş

olduğu görülmektedir. Türkiye’de 2003 yılından itibaren siyasal istikrarın sağlanmış olması ekonominin de daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasında oldukça etkili olmuştur. 2004 yılına kadar yayınlanan her ilerleme raporunda Türkiye ekonomisinin istikrardan yoksun olduğu ifade edilirken 2004 yılı raporundan itibaren istikrarın sağlanmasında Türkiye ekonomisinin önemli adımlar attığı belirtilmiştir (Akçay, 2007: 28). Ekonomik istikrarın sağlanması hususundaki ifadeler bu şekildeyken 2004 yılında yayınlan ilerleme raporu Türkiye’nin ekonomik kriterlere uyum konusunda birçok başlık açısından sürecin daha çok başında olduğunu belirten ifadeler yer verilmiştir. Rapora göre eksikliklerin ise genel itibariye malların serbest dolaşımı, kişisel bilgilerin korunması, şirketler hukuku, rekabet politikası, devlet yardımları, kara para aklamanın önlenememesi, vergilendirme ve bölgesel politikalar gibi çok geniş alanları oluşturan başlıklar olduğu görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 627). 2005 yılında yayınlanan ilerleme raporunda ise piyasa güçlerinin serbest etkileşiminin yükselen bir şekilde gelişmeye devam ettiği belirtilirken, hükümetin düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığını teyid etmesinin ve kamu bankalarının kendilerine has ayrıcalıklarının kaldırılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmesinin, piyasa ekonomisinin gelişimi yönünde atılan olumlu adımlar arasında olduğu belirtilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2005: 56). 2006 yılında yayınlanan raporda da sürecin istikrarlı bir şekilde ilerlediği yönünde bilgiler bulunmaktadır. 2007 yılında yayınlanan raporda ise ekonomik istikrarın büyük ölçüde muhafaza edildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte piyasa güçlerinin serbest etkileşimindeki iyileşmenin devam ettiği ifadesi yayınlanan tüm raporlarda bulunmaktadır (Akçay, 2007: 28). 2008 İlerleme Piyasaların işleyişini olumsuz etkileyen etmenlerin halen ortadan kalkmadığı ifade edilmiş ancak bir takım aksaklıklar olsa da ilerlemenin de mevcut olduğu belirtilmiştir. Ancak serbestleşme alanında bir takım aksaklıkların olduğu ve bu durumun hükümetin bazı sektörlerde fiyatları belirleme faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2008: 33).

2008 yılından sonra olumsuz etkileri hızla yayılan küresel ekonomik krizin 2009’da yayınlanan ilerleme raporuna göre Türkiye’deki bütün sektörleri olumsuz etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte yatırım ortamının da olumsuz etkilenmesinin yanında kriz mevcut piyasa mekanizmalarının işleyişini tehlikeye

sokmamış olduğu ve Türkiye'nin işleyen bir piyasa ekonomisi olmayı sürdürdüğü ifade edilmiştir. 2010 yılı ilerleme raporunda ise Gümrük Birliği'nin 2009'da 80 milyar Euro olarak gerçekleşen AB-Türkiye ticaretinin geliştirilmesine katkıda bulunmaya devam ettiğı belirtilmiştir. Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımların üçte ikisinin AB'den gelmekte ancak Türkiye'nin gümrük birliğinden doğan yükümlülüklerini ihlal etmesine neden olan bir takım mevzuat ve kısıtlamaları barındırmakta, dolayısıyla bir takım taahhütlerini yerine getirmemiş durumunda kalmaktadır. Uygulanan ekonomi politikasının temel unsurlarına ilişkin mutabakatın korunmasına devam edilmektedir. Krizin etkilerinden hızlı bir şekilde sıyrılan Türkiye ekonomisinin kısa süreli bir daralmadan sonra büyümeye devam etmesi dikkat çeken bir gelişme olmuştur. Böylece 2010 yılı ilerleme raporunda da krizin piyasa mekanizmalarının işleyişini tehlikeye atmadığı ifadesi tekrarlanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2010: 43). Bununla beraber düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığının korunmasına devam edilmiştir. AB ülkelerinden Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişinin önemli boyutlarda gelişmeye devam etmesi birlik ve Türkiye'nin ekonomik bütünleşmesinin yüksek seviyelerde seyrettiğinin göstergesidir.

2011 yılında yayınlanan ilerleme raporu için Nisan 2011'de komisyona sunulan Katılım Öncesi Ekonomik Program (KEP) daha fazla reforma ihtiyaç duyulduğunu ve bu reformların özellikle vergilendirme ve istihdama yönelik gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Mevcut hukuk sisteminin de iş ortamına olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu dönemde devlet destekleri alanında da bir takım ilerlemeler kaydedilmiş, Devlet Destekleri'nin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un kabulü ve Devlet Desteklerini İzleme ve Denetleme Kurulu'nun faaliyetlerine başlamasının şeffaflığı arttırması ve devlet desteklerinin azaltması beklentilerini arttırmıştır. Temel hizmet sektörlerindeki serbestleştirmeye bu alanda birçok başarılı özelleştirme uygulamasına ortam sunmuş ve Türkiye'nin krize rağmen özelleştirme faaliyetlerine devam etmesini de sağlamıştır. Bunun yanında mali sektörün, önceden uygulanmasına başlanan reformların da olumlu etkisiyle dirençli yapısını muhafaza ettiği görülmektedir (Avrupa Komisyonu, 2011: 45-49).

Avrupa Komisyonunun en son 2011 yılında yayınladığı ilerleme raporunda Türkiye'nin AB müktesebatına uygunluk göstermesi gereken 33 fasıldan oluşan konular sıralanmış ve bu alanlarda gerçekleşen ilerlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte fasılların sonuç bölümündeki genel ifadeler ilgili alanda her ne kadar ilerleme olsa da bu ilerlemelerin sınırlı olduğu ve uygulamada bir takım engellerin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte uyumun sağlanması için daha fazla çaba harcanması gerektiği ifadesi de çoğu faslın sonucunda yer almıştır. 2011 raporuna göre Türkiye'nin sadece birkaç konuda AB müktesebatına uyumu ileri seviyede sağladığı görülmekte ancak buralarda bile uyum olmasına rağmen ilerleme talepleri yinelenmektedir.

Tablo 7: AB Müktesebatına Uyumda Karşılaşılan Fasıllar

Fasıllar		Son Durum
Fasıl 1	Malların Serbest Dolaşımı	Bir takım engeller söz konusu
Fasıl 2	İşçilerin Serbest Dolaşımı	İlerleme çok az, müktesebata uyum için erken
Fasıl 3	İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi	Müktesebatın uygulanması için erken.
Fasıl 4	Sermayenin Serbest Dolaşımı	Müktesebatın uygulanması için daha çok çaba
Fasıl 5	Kamu Alımları	Bazı konuların mevzuata uyumu gerekmektedir.
Fasıl 6	Şirketler Hukuku	Yeni TTK ile ilerleme beklenmektedir.
Fasıl 7	Fikri Mülkiyet Hukuku	İlerleme çok az
Fasıl 8	Rekabet Politikası	Müktesebatın uygulanması için daha çok çaba
Fasıl 9	Mali Hizmetler	İlerleme çok az, uyum tamamlanmamıştır.
Fasıl 10	Bilgi Toplumu ve Medya	İlerleme çok az, çalışmalar sürdürülmelidir.
Fasıl 11	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Bazı ilerlemeler var ancak eksiklikler fazla.
Fasıl 12	Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	Müktesebatın uygulanması için daha çok çaba gerekmektedir.
Fasıl 13	Balıkçılık	Bazı ilerlemeler var ancak önemli çabalar gerekmektedir.
Fasıl 14	Taşımacılık Politikası	Müktesebatın uygulanması için birçok eksiklik bulunmaktadır.
Fasıl 15	Enerji	Bazı ilerlemeler var ancak daha çok çaba.
Fasıl 16	Vergilendirme	Bu fasılda nispeten ilerleme mevcuttur.
Fasıl 17	Ekonomik ve Parasal Politika	Uyum tam değil ancak hazırlık durumu iyi.
Fasıl 18	İstatistik	Müktesebata uyum ileri düzeydedir.
Fasıl 19	Sosyal Politika ve İstihdam	Sınırlı ilerleme mevcuttur.
Fasıl 20	İşletme ve Sanayi Politikası	Müktesebata uyum yeterli düzeydedir.
Fasıl 21	Trans-Avrupa Ağları	Sınırlı ilerleme mevcuttur.

Fasıl 22	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	Bazı ilerlemeler var ancak eksiklikler de mevcuttur.
Fasıl 23	Yargı ve Temel Haklar	Bazı ilerlemeler var ancak önemli çabalar gerekmektedir.
Fasıl 24	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Bazı ilerlemeler var ancak önemli çabalar gerekmektedir.
Fasıl 25	Bilim ve Araştırma	Hazırlıklar iyi durumdadır ancak daha fazla çaba gerekmektedir.
Fasıl 26	Eğitim ve Kültür	Müktesebata uyum konusunda ilerleme sağlanamamıştır.
Fasıl 27	Çevre	Sınırlı ilerleme mevcuttur.
Fasıl 28	Tüketicinin ve Sağlığın Korunması	Sınırlı ilerleme mevcuttur.
Fasıl 29	Gümrük Birliği	Müktesebata uyum seviyesi yüksek ancak gümrük mevzuatına yönelik ilerleme sınırlı.
Fasıl 30	Dış İlişkiler	AB ortak ticaret politikasına uyum yüksek ancak bazı alanlarda uyumsuzluklar mevcut.
Fasıl 31	Dış Güvenlik ve Savunma Politikası	Uyum devam etmiş ancak gelişmeler sınırlı.
Fasıl 32	Mali Kontrol	Genel hazırlık durumu oldukça ileri seviyede.
Fasıl 33	Mali ve Bütçesel Hükümler	Sınırlı ilerleme mevcuttur.

Kaynak: Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, <http://www.abgs.gov.tr>, (12.06.2012)

Yukarıdaki tabloda ilerleme raporundaki fasıllar ve mevcut durumları yer almaktadır. Buna göre Türkiye'nin AB müktesebatına uyum konusunda birçok fasılda ilerleme kaydettiği ancak bu ilerlemenin tam anlamıyla yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Fasıl 18:İstatistik, Fasıl 20:İşletme ve Sanayi Politikası, Fasıl 29:Gümrük Politikası, Fasıl 32:Mali Kontrol alanlarında uyumun ileri seviyede olduğu belirtilmiş ancak geri kalan diğer 28 faslın müktesebata uyumlaştırma konusunda henüz yetersiz olduğu belirtilmiştir. Bu noktada kullanılan ifadeler genellikle daha çok çaba sarfedilmesi gerektiği ya da mevcut sınırlı ilerlemelerin yanında daha fazla ilerleme ve gelişmeye ihtiyaç duyulduğu yönündedir.

3. Uyum Paketleri ve Diğer Belgeler

Avrupa Birliği 01.01.2002 tarihinden itibaren tek para birimi Euro'yu kullanmaya başlamış ve aynı tarihlerde Türkiye için ilk üç uyum paketi yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Kopenhag Kriterlerine uyum konusunda da bir takım hedefler belirleyen bu paketlerle birlikte bazı yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesinde

etkili olduğu söylenebilir. 2003 yılında yürürlüğe giren 4., 5. ve 6. uyum paketleri ise hukuki bir takım değışiklikler öngören yenilikler getirmektedir. 24 Temmuz 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi ekseninde ise yenilenen AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı yürürlüğe girmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007: 626). Devamında yayınlanan uyum paketleri Türkiye'nin üyelik sürecinde hangi yasalarda ve ne ölçüde düzenlemeler yapması gerektiğini içermekte ve uyumun bu doğrultuda hangi aşamada olduğunu ilerleme raporlarıyla paralel olarak göstermektedir. Tüm aday ülkelerin uyması gereken AB temel ilkelerinin yeniden ifade edildiğı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'nin bir sonraki dönemde uyması gereken siyasi ve ekonomik kriterlerle malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, rekabet, şirket hakları, tarım, balıkçılık, taşımacılık, maliye, istatistik, sosyal politika, istihdam, enerji, eğitim, telekomünikasyon gibi ilerleme raporlarındaki fasıllarla paralel konularda Türkiye'ye ilişkin beklentiler ifade edilmiştir. Bu noktada Türkiye'nin yerine getirmesi gereken kısa ve orta vadeli ekonomik kriterler şu şekildedir (Aktan, Dileyici ve Özkıvrak, 2004: 85):

- Enflasyona karşı mücadele programının IMF ve Dünya Bankası ile uzlaşma çerçevesinde yürütülen reformlarla sürdürülmesi ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi
- Finans sektöründeki reformlara hızla devam edilirken tarım alanında da reformların gerçekleştirilmesi
- Kamu kurumlarının özelleştirilmesi hususunun sosyal boyutun da göz önüne alınarak hızlandırılması
- Dış yatırımların desteklenmesi ve kolaylaştırılması
- Avrupa Birliği ile ekonomik diyalogun geliştirilip güçlendirilmesi
- Emeklilik ve sosyal sigorta sisteminin garanti altına alınması

İlk defa 2001 yılında yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesi daha sonra yayınlananlarla paralel konulardaki gelişmeleri içermiş ve sırasıyla 2003, 2006 ve 2008 yıllarında yayınlanmıştır.

Avrupa Birliği uyum paketleri olarak adlandırılan ve genellikle “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” olarak yasalaşan kanun

değişiklikleri, Kopenhag Kriterlerinin siyasi kısmını karşılayacak yönde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte medeni ve siyasi haklar içerisine dahil olan bir çok kanun maddesinde güncellemeler de yapılmıştır. Birinci ve ikinci uyum paketleriyle gelen düzenlemeler siyasi kriterler bağlamında verilen taahhütleri yerine getirmede oldukça önemli adımlardandır. Üçüncü uyum paketiyle birlikte basın ve ifade özgürlüğünün de genişlediği görülmektedir (ABGS, 2007: 48,51,58). Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması amacıyla gerçekleştirilen kanun değişikliklerine dördüncü ve beşinci uyum paketleri ile devam edildiği görülmektedir. Altıncı ve yedinci uyum paketleri çerçevesinde siyasi kriterlere yönelik düzenlemelerin yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki kanun değişikliklerine de yer verilmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren sekizinci uyum paketi de ekonomik ve siyasi kriterlere uyumun sağlanması için bir takım değişiklikler getirmiştir. Avrupa Birliği Bakanlığı'nın; medeni ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sınıflandırmaları altında yer alan kanun değişiklikleri Avrupa Birliği'ne Kopenhag ekonomik ve siyasi kriterleri bakımından uyumu hızlandıran gelişmeler olmuştur. Bu noktada Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yayınlanan ilgili raporlarda da Türkiye'nin istikrarlı bir piyasa ekonomisiyle model bir ülke haline geldiği ifade edilmektedir.

2007 yılının Nisan ayında yayınlanan, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı 2007 – 2013 döneminde Türk halkının yaşam standartlarını AB standartlarına yükseltme hedefini en başta tutan reform faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için yol haritası niteliğinde olması amaçlanan bu belgenin süreklilik arz edecek biçimde çeşitli başlıklarda güncellenmesi planlanmıştır. 200'ü aşkın kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşunun da katkılarına başvurularak oluşturulan belgeyle ülkede reform yapılması planlanan alanlar maddeler halinde kamuoyuna sunulmuştur (www.abgs.gov.tr). “Türkiye'nin Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi” adı altında 2010 yılında kamuoyuna sunulan rapor, üyelik konusunda mevcut durum ve Türkiye'nin planladıkları hakkında bilgiler içermektedir. Söz konusu rapor; resmi müzakere süreci, fasıllar, siyasi kriterler ve iletişim stratejisi olmak üzere dört temel platformdan oluşmaktadır.

III. TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSLERİ KARŞISINDAKİ DURUMU

Geçilen aşamalara rağmen AB raporlarında temel özgürlüklerin kullanımıyla birlikte demokrasinin uygulanması hususunda yetersizlik ve bölgesel ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkları gibi durumların ülke açısından negatif bir referans olduğu ifade edilmektedir. Türkiye’de demokratik sistemin temel öğelerinin varlığı kabul edilirken, çözülmesi gereken sorunların da bir hayli fazla olduğu ifade edilmektedir (Canbolat, 2006: 314). Ancak süreç içerisinde Türkiye’nin birçok alanda sorunu olarak ifade edilen konularda ilerleme gösterdiği ve bu alanlardan birinin de ekonomik özgürlükler olduğu söylenebilir. Avrupa Birliği’ne üyelik süreci ile birlikte piyasa ekonomisinin desteklenmesi ve doğal olarak ekonomik özgürlükleri destekleyici politikaların uygulandığı bir sürece dahil olan Türkiye’deki gelişmeler olumlu yöndeki seyrine devam etmektedir.

A. Gelişen Piyasa Ekonomisi Ortamında Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Türkiye’nin Durumu

Bir toplumun ekonomik özgürlük düzeyi, o ekonominin kurumsal, örgütsel ve bireysel faktörlerinin karşılıklı etkileşimleriyle üst seviyelere çıkabilir. Ancak bu etkileşim içerisinde, ekonomik aktörlerin mevcut kurallara uygunluk göstererek ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri özgür bir ekonomik ortamda mümkün olacaktır (Akın, 2010: 23). Böyle bir ortamın sağlanması için ise bir takım kurumsal önlemlerin alınması gerekmektedir.

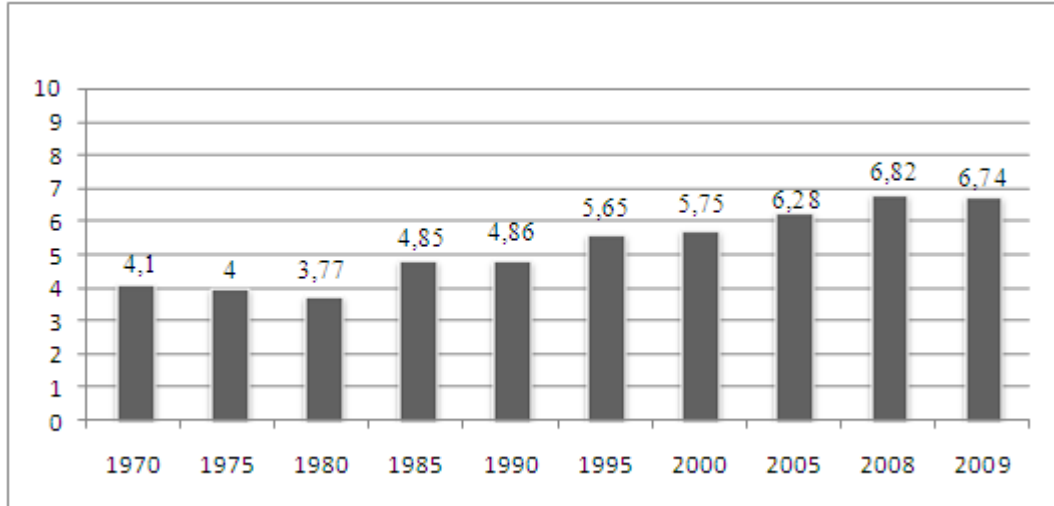
Türkiye’de piyasa ekonomisinin gelişimiyle birlikte ekonomik özgürlüklerin de paralel olarak gelişeceği beklentisinin zaman içerisinde tam anlamıyla yerinde olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü piyasa ekonomisinin geliştirilmeye çalışıldığı bir ortamda ekonomik gelişmenin de doğrudan ortaya çıkacağını beklemek yanlış olacaktır. Bunun için piyasa ekonomisi önündeki engellerin kaldırılması ve sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Bu durum ise piyasa ekonomisine müdahale etmeyerek iki temel önlemle gerçekleştirilebilir. Bunlardan ilki piyasa ekonomisinin kendiliğinden oluşturmuş olduğu mekanizmalara müdahale edilmemesi ve bu

organizasyonların yasal çerçeve içerisine alınmasıdır. Diğer önlem ise devlet veya meslek kuruluşları tarafından piyasaya giriş ve çıkışta getirilen engellerin kontrol edilerek minimuma indirilmesi ve belirli alanlarda yapılacak düzenlemelerle tamamen kaldırılmasıdır (Akalin, 2002: 168). Böylece Türkiye’de gelişen piyasa ekonomisinin yanında ekonomik gelişme ve ekonomik özgürlüklerin de yerlerini aldığı görülecektir. Ancak birbirine doğrudan bağlı olan bu gelişme öncelikle piyasa ekonomisinin tam anlamıyla tesis edilmesi ve geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

1. Fraser Enstitüsü’nün Türkiye’de Ekonomik Özgürlükler Üzerine Çalışmaları

Fraser Enstitüsü’nün yapmış olduğu çalışmalar ışığında belirlemiş olduğu 42 kritere göre tespit edilen ekonomik özgürlük endekslerine göre Türkiye’nin genel anlamda ekonomik özgürlükler konusunda istikrarlı bir gelişim gösterdiğini de ortaya çıkarmaktadır. 2011 yılında yayınlanan Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi 2011 adlı raporda ele alınan ülkelerin 2009 yılındaki durumları değerlendirilmektedir. Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan raporlar genel olarak yayınlandığı yılın iki yıl öncesine ait durumu içermektedir. Aşağıdaki şekilde, rapora göre Türkiye’nin 1970 yılı itibariyle ekonomik özgürlükler konusunda gösterdiği gelişme yer almaktadır.

Şekil 2: 1970 Yılından Günümüze Türkiye’nin Ekonomik Özgürlük Endeksleri

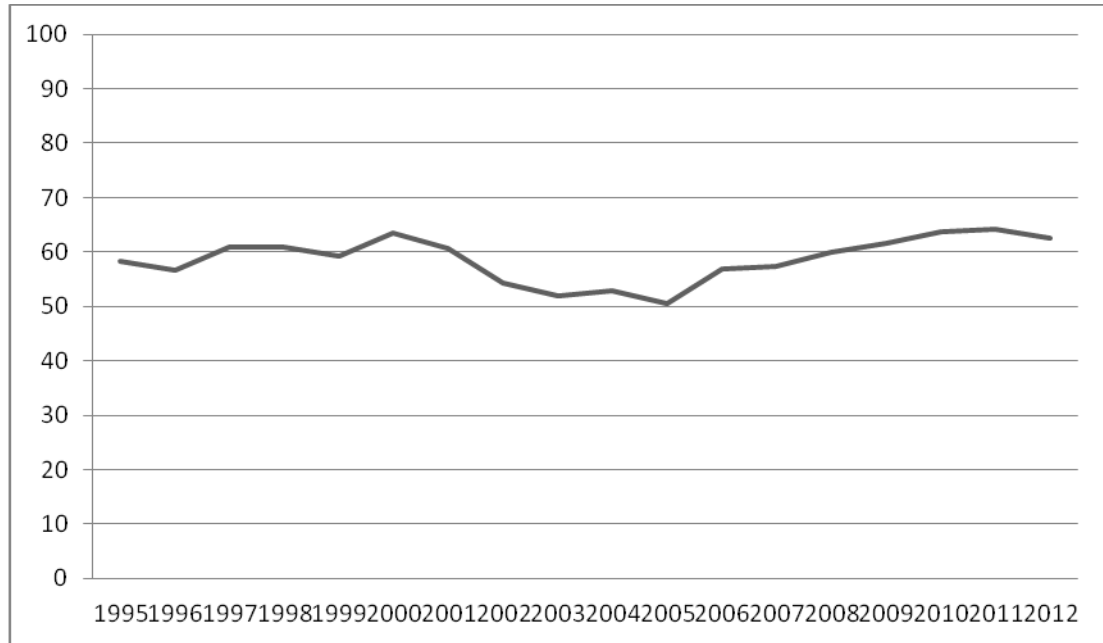
Kaynak: Fraser Enstitute, Economic Freedom of the World 2011 Annual Report ve <http://www.freetheworld.com/release.html> (23.03.2012)

Fraser Enstitüsünün yapmış olduğu ekonomik özgürlük endeksleri sıralamasına göre son raporda Türkiye 10 üzerinden 6,74 puan alarak 75 sırada yer almıştır. 141 ülke üzerinden gerçekleştirilen araştırmada ekonomik özgürlük endeksleri öncekiler gibi yine beş temel başlığın içeriğinden oluşan toplam 42 farklı kritere göre ortaya çıkarılmıştır. Rapordaki temel ekonomik özgürlük endekslerini belirleyici başlıklar; kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü, hukuksal yapının etkinliği ve mülkiyet haklarının korunması, ekonomide sağlam paranın mevcut olması, uluslararası ticaretin serbestliği ve işgücü piyasaları, sermaye piyasaları ve iş hayatı ile ilgili mevcut durumdan oluşmaktadır. Türkiye, kamu kesiminin büyüklüğü konusunda geçmiş yıllardan bugüne olumlu adımlar atmış ve 1980 yılında 10 üzerinden 4.40 gibi bir puan alırken 2000’li yılların ortalarında bu rakam 8’e yaklaşmış ancak 2009 yılında elde edilen puan 6,90 olarak gerçekleşmiştir. Hukuksal yapı ve mülkiyet haklarını ilgilendiren başlıktan elde edilen puanlarda ise en baştan beri ciddi bir değişim olmamış ve puanlar genellikle 5 civarında seyretmiştir. 2009 yılında bu başlıktan elde edilen puan ise 5,59 olarak sonuçlanmıştır. Sağlam paranın varlığı ile ilgili başlıkta ise en başlarda bazı bilgilerin eksikliğinden dolayı tam olarak hesaplama yapılamamış ve düşük bir puandan başlayan ve 2000’li yılların başına kadar 3,50 civarında puanlanan bu başlık bankacılık sisteminde gerçekleştirilen reformların da etkisiyle hızlı bir artış elde ederek 2009 yılında 8,91 puan elde etmiştir. Uluslararası ticaretin serbestliği ve işgücü piyasaları ile ilgili olan başlıkta 1980’li yıllarda 3,50 civarlarında puan elde edilirken günümüze kadar geline süreçte bir takım dış ticaret anlaşmalarının gerçekleşmesi ve özellikle gümrük birliğinin de etkileriyle elde edilen puan 7’ye kadar yaklaşmıştır. 2009 yılında elde edilen puan ise 6,40 olarak gerçekleşmiştir. Diğer başlıklardan farklı olarak 17 ayrı kriterin bir araya gelmesinden oluşan sermaye piyasaları ve iş hayatı ile ilgili başlıktan elde edilen puanda başlangıçtan bu yana ciddi bir değişim olmamış 1980’li yıllarda 4,50 civarında puan elde edilirken süreç içerisindeki yükseliş ancak 6 puana kadar gerçekleşmiştir. 2009 yılında bu başlıktan elde edilen puan ise 5,90 olmuştur.

2. Heritage Vakfı'nın Türkiye'de Ekonomik Özgürlükler Üzerine Çalışmaları

Bir ülkede yaşayan insanların özgürlüklerinin temelinde ekonomik özgürlüklerin bulunduğu düşünülürse söz konusu ekonomik özgürlükleri oluşturan bileşenlerin de toplum yaşamında oldukça önemli yer tutacağı açıktır. Heritage Vakfı'nın ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi konusunda izlediği yol ise belirlenen 10 temel alanda verileri tespit ederek ilgili ülkenin ekonomik özgürlük endekslerine ulaşmaktır. Bu noktada ulaşılmak istenen ekonomik özgürlük düzeyi, düşük vergi oranlarıyla birlikte istikrarlı bir para birimi ve enflasyonun bulunduğu, minimum devlet müdahalesinin yanında mülkiyet haklarının desteklendiği, dış ticarete açıklık ve finansal serbestliğin savunulduğu bir ortamda gerçekleşecektir (Ulusoy, 2011: 1).

Şekil 3: Heritage Vakfı'nın Belirlediği Türkiye Ekonomik Özgürlük Skorları

Kaynak: Heritage Foundation, Index of 2012, <http://www.heritage.org/index/> (21.03.2012)

Heritage Vakfı tarafından gerçekleştirilen ekonomik özgürlük endekslerinin tespiti çalışmaları 1995 yılından bu yana her yıl hazırlanan raporlarda yer almaktadır. 100 puan üzerinden verilen ekonomik özgürlük endekslerinin Türkiye için yıllar itibariyle gelişimi Şekil 3'teki gibi bir hal almıştır. 18 yıl içinde Türkiye'nin

skorunda zaman zaman düşüşler görülse de genel itibariyle bir artış ve gelişme gözlemlenmektedir. 2000’li yılların başında yaşanan ekonomik krizlerin ülkenin ekonomik özgürlükler skorunu da etkilediği görülmüş ve bu noktada birkaç yıllık bir düşüş gözlemlenmiştir. Ancak ülke ekonomisinin kazandığı istikrarla birlikte ekonomik özgürlük skorları da bu olumlu gelişmelerden etkilenmiş ve artış yönlü sonuçlanmaya devam etmiştir. 2011 yılına kadar artışın devam ettiği süreçte 2008 yılı itibariyle hızla yayılan ve öncelikli Avrupa ülkelerini etkisi altına alan küresel ekonomik kriz’in yansımalarının da etkisiyle 2012 yılı skoru bir önceki yıla göre 1,7 puan gerileme göstermiştir.

1995 yılından 2012 yılına kadar Türkiye’nin elde etmiş olduğu ekonomik özgürlük skorlarını içeren Tablo 8, Türkiye’nin ekonomik özgürlük alanında elde etmiş olduğu skorları Heritage Vakfı tarafından belirlenen 10 ayrı özgürlük alanı bazında göstermektedir. Bu noktada 10 temel başlıktan biri olan mülkiyet hakları konusunda Türkiye’nin elde etmiş olduğu puan genellikle başlangıçtan itibaren istikrarlı bir seyir içindedir. 1995 yılından 2001 yılına kadar bu başlıktan 100 üzerinden 70 puan elde edilirken 2001 krizinden sonra mevcut puan 50’ye düşmüş ve günümüze kadar da bu şekilde seyretmiştir. Yolsuzluktan uzaklık başlığında çok düşük puanlardan başlayan süreç ancak 40 civarında bir puanla tamamlanmıştır. Mali Özgürlük konusuna bakıldığında ise bu alanda yapılan düzenlemelerin endekslere de yansıdığı görülmekte 1995 yılından itibaren 45 civarında başlayan puanlama 2012 yılına gelindiğinde neredeyse 80’e yaklaşmıştır. Hükümet harcamaları başlığından elde edilen puanlar konusunda istikrarlı bir artış yakalanamamış, dönem dönem çok yüksek puanlar alınırken 2012’de alınan elde edilen puan ise son üç yılda elde edilen 80’li puanların neredeyse 30 puan altında 58,5 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında İş yapma özgürlüğü ile ilgili olan başlıktan 80 üzerinde puan elde edilirken günümüzde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin bir yansıması olarak bu alanda elde edilen puanlarda istikrarlı bir azalış vardır ve 2012 yılında elde edilen puan 67,1 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılından sonra ölçülmeye başlanan iş gücü özgürlüğü ile ilgili olan kısımda ise 8 yıl içinde ciddi bir gelişme yaşanmamış ve bu başlıktan elde edilen puanlarda ciddi bir değişim görülmemiştir. 2012 yılında bu başlıktan 40 puan alınmıştır. Parasal özgürlük konusu 1995 yılından itibaren ciddi gelişme gösteren bir alan olmuş, başlangıçta 30 civarında elde edilen puanlar 2012 yılına gelindiğinde

71,9'a ulaşmıştır. Ticaret yapma özgürlüğü konusunda ise 70 civarında başlayan puanlama bu alanda bir serbestliğin ve mevcut durumun da diğer başlıkların durumuna göre daha iyi bir noktada olduğunu göstermektedir. 2012 yılında ise bu başlıktan elde edilen puan 85,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8: Ekonomik Özgürlük Endeksleri ve Türkiye'nin 1995'ten Günümüze Durumu

Yıllar	Genel Skor	Mülkiyet Hakları	Yolsuzluktan Uzaklık	Mali Özgürlük	Hükümet Harcamaları	İş Yapma Özgürlüğü	İş Gücü Özgürlüğü	Parasal Özgürlük	Ticaret Yapma Özgürlüğü	Yatırım Özgürlüğü	Finansal Özgürlük
1995	58,4	70,0	10,0	44,5	63,3	85,0	-	38,2	74,8	70,0	70,0
1996	56,7	70,0	10,0	44,3	57,1	85,0	-	28,9	75,0	70,0	70,0
1997	60,8	70,0	41,0	57,3	61,8	70,0	-	29,8	77,8	70,0	70,0
1998	60,9	70,0	35,0	58,4	68,5	70,0	-	31,8	73,8	70,0	70,0
1999	59,2	70,0	32,0	57,0	57,1	70,0	-	31,8	74,4	70,0	70,0
2000	63,4	70,0	34,0	67,2	82,7	70,0	-	31,8	75,0	70,0	70,0
2001	60,6	70,0	36,0	66,9	73,0	70,0	-	36,4	73,0	70,0	50,0
2002	54,2	50,0	38,0	65,2	58,9	55,0	-	41,0	79,6	50,0	50,0
2003	51,9	50,0	36,0	64,6	45,0	55,0	-	42,9	73,6	50,0	50,0
2004	52,8	50,0	32,0	60,8	56,9	55,0	-	46,1	74,2	50,0	50,0
2005	50,6	50,0	31,0	65,3	54,4	55,0	40,7	53,8	76,0	50,0	30,0
2006	57,0	50,0	32,0	68,0	68,1	66,7	39,1	64,7	81,0	50,0	50,0
2007	57,4	50,0	35,0	69,1	62,4	67,4	38,8	70,1	81,0	50,0	50,0
2008	59,9	50,0	38,0	77,7	68,3	68,3	39,5	70,8	86,8	50,0	50,0
2009	61,6	50,0	41,0	73,2	83,4	69,9	40,3	71,1	86,6	50,0	50,0
2010	63,8	50,0	46,0	78,1	82,9	68,9	41,1	70,0	86,4	65,0	50,0
2011	64,2	50,0	44,0	78,2	83,6	68,7	39,6	72,7	85,4	70,0	50,0
2012	62,5	50,0	44,0	77,7	58,5	67,1	40,0	71,9	85,4	70,0	60,0

Kaynak: Heritage Foundation, <http://www.heritage.org/index/> (21.05.2012)

Yatırım özgürlüğü konusunda da elde edilen puanlar istikrarlı bir şekilde 70 ve civarında gerçekleşmektedir. Bu da göstermektedir ki 1995 yılından bu yana bu

alandaki gerçekleştirilen düzenlemeler yatırım özgürlüğünü pek fazla etkilememektedir. 2012 yılında yatırım özgürlüğü konusunda gerçekleşen puan 70 olmuştur. Finansal zgrlk konusunda ise 1995 yılında 70 olarak gerçekleşen puanlama günümüze kadar azalma göstermiş ve uzun yıllardır 50 civarında sonuçlanmıştır. 2012 yılında bu başlıktan elde edilen puan ise 60 olarak gerçekleşmiştir.

Elde edilen verilerin sınıflandırılıp ayrı konular halinde ele alınmasıyla, ekonomik özgürlüklerin gelişimine engel olan alanların tespiti ve bu noktada spesifik önlemlerin alınması da kolaylaşmaktadır. 2012 yılında yayınlanan endekslerin de tabloya dahil edilmesiyle birlikte ekonomik özgürlükleri sekteye uğratan Türkiye’deki sorunlu alanların istihdam ve iş gücü, yolsuzluk, mülkiyet hakları ve finansal sorunlar olduğu ve bunların 1995 yılından itibaren kronik hale geldiği görülmektedir. 2012 yılı rakamlarıyla birlikte ise bu sorunların arasına hükümet harcamaları ya da devletin büyüklüğü ile ilgili alan da dahil olmuştur. 2009 yılından bu yana 80 üzeri puana sahip olan bu başlıktaki puan 2012 yılında 58.5’e gerilemiştir. Buradan da görüleceği üzere Türkiye’nin ekonomik özgürlükler hususunda göstermiş olduğu gelişmelerde bir takım aksaklıklar artış seyrinin kırılğanlaşmasına ve ani azalışlar göstermesine neden olabilmektedir. Her ne kadar istikrarlı bir ekonomi ve siyasi yönetimin olduğu dönemlerde ekonomik özgürlüklerin gelişiminin de istikrarlı bir lde hızlandığı görülse de, söz konusu istikrarın kalıcı hale getirilmesiyle Türkiye tam anlamıyla ekonomik özgürlüklerin hızla gelişme gösterdiği bir ülke konumuna gelecektir.

B. Türkiye’de Ekonomik zgrlk Kriterlerinin Varlığı

Ekonomik zgrlk endekslerini belirleyen, Heritage Vakfı ve Fraser Enstitü tarafından belirlenen tüm kriterler incelendiğinde, Türkiye’nin ekonomik özgürlükler konusunda geçmiş yıllara ve en önemlisi en baştaki haline göre ciddi ilerlemeler kaydettiği genel itibariyle sylenabilir. Ancak ekonomik özgürlük kriterlerinin tespitinde başvurulan bu değerlerin bazılarında ise ilerlemenin neredeyse hiç olmadığı da görülebilmektedir. Bu durumla birlikte dünya sıralamasındaki Türkiye’nin konumu alt sıralarda gerçekleşmektedir. Söz konusu sonucun nedenleri

arasında başta ekonomik istikrar ve fiyat istikrarı hususu, dış ticaret politikası, politik istikrarsızlık ve krizler gibi birçok faktör etkisi bulunmaktadır. Sözü edilen kuruluşlarca ekonomik özgürlüklerin hesaplanması sırasında göz önüne alınan değişkenler, ülkenin ticaret politikası, vergi politikası, kamu kesiminin ekonomideki yeri, para politikası, ücret ve fiyatlarla ilgili önemli derecede yakın olan faktörlerdendir (Uysal, 2004: 108). Diğer yandan ekonomik kalkınmanın gerçekleşme seviyesinin göstergesi olan ekonomik özgürlüklerin Türkiye’de ölçülmeye başlandığı günden bugüne istikrarlı bir artış seyri içinde olduğu raporlardan da görülebilmektedir.

Ekonomik özgürlük kriterlerinin Türkiye’de varlığı hususunda ise gerek Heritage Vakfı, gerekse de Fraser Enstitü’nün belirlemiş olduğu kriterlerin Türkiye bazında değerlendirilmesi gereği doğmaktadır. Heritage Vakfı tarafından belirlenmiş olan toplam 10 ekonomik özgürlük kriterinin tamamının Türkiye’de var olduğu bilinmektedir. Ancak asıl sorun bu varlığın tam anlamıyla olmasıdır. Heritage Vakfı’nın göstergelerine göre mülkiyet hakları, yolsuzluktan uzaklık, iş gücü özgürlüğü ve kamu harcamaları alanlarıyla birlikte finansal özgürlük konusunda da bir takım düzenlemelerin gerektiği ve ancak bu şekilde ekonomik özgürlük kriterlerinin varlığını tam anlamıyla sağlayabileceği anlaşılmaktadır. Aksi takdirde ekonomik özgürlük kriterlerinin tamamının yanında bir kaçında yetersiz gelişme gösterilmeye devam edilmesi durumunda bu değişkenlerden elde edilen düşük skorların genel skoru da düşük seviyelere çekeceği bilinmektedir. Bu durumun bir benzeri Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük kriterlerinde de bulunmaktadır. 5 temel başlık ve 42 değişkenden oluşan bu raporun hazırlanışında elde edilen skorlar spesifik olarak incelendiğinde Türkiye’nin yine iş gücü piyasasında, yargı bağımsızlığı ve mülkiyet haklarının korunması başlığında ve sermaye kontrolleri alanlarında düşük skorlar elde ettiği görülmüştür. Her iki rapordan anlaşılabileceği üzere Türkiye’de bir takım ekonomik özgürlük kriterlerinin varlığı yetersizdir. Ekonomik özgürlük endeksleri sıralamasında daha iyi yerler elde edilebilmesi için ise bu alanlardaki sorunların gerekli hukuki ve yapısal düzenlemelerle çözülmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Kuşkusuz piyasa ekonomisi, dünyada birkaç ülke dışında tüm ülkeler tarafından neredeyse tam anlamıyla benimsenmiş ve bu ülkelerin ekonomileri piyasa ekonomisinin esasları doğrultusunda yönetilmeye devam etmiştir. Devlet müdahalesinin azaldığı ve devletin, teşebbüslerini özel sektöre devrettiği bir ekonomide kararlar serbest rekabet ortamındaki şartlara göre şekillenecek ve ekonomi dünya genelinde oluşan fiyatlar çerçevesinde kendine bir yön arayacaktır. Piyasa ekonomisini tesis eden ve ekonomideki uygulamaları bu doğrultuda gerçekleştiren ülkelerde devletin müdahaleleri denetim, düzenleme ya da yol gösterme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür ekonomilerde enflasyon, durgunluk, işsizlik gibi durumlar devlet müdahalelerini geçerli kılan istikrarsızlık durumlarıdır. Ekonomik gelişmenin de sağlanması için kritik dönemlerde devlet müdahalelerine başvurulduğu görülmektedir.

Bireysel ekonomik faaliyetlerin mümkün kılındığı ve özel mülkiyet kurumunun var olduğu bir ortamda oluşan piyasa ekonomisinde fiyatlar, serbest rekabet ortamında rasyonel çıkarlar doğrultusunda belirlenmektedir. Bir malın üretimi ya da tüketimine sadece kendi rızasıyla dahil olabilen bireylerin bulunduğu böyle bir ortamda ekonomiye devlet müdahalesinin minimuma indirildiği ve özel teşebbüslerin büyük ölçüde geliştiği görülmektedir. Böyle bir ortamda ekonomik özgürlükler de doğal olarak gelişmektedir. Ekonomik özgürlüklerin temel bileşenleri olan tercih, mübadele, teşebbüs ve mülkiyet özgürlüklerinin tesis edildiği bir ortamda ekonomik özgürlükler ve piyasa ekonomisinin paralel olarak geliştiği görülmektedir.

Piyasa ekonomisi unsurlarını ciddi ölçüde barındıran ve birlik zihniyetini de bu şekilde oluşturan Avrupa ülkelerinin genel itibarıyla çoğunun piyasa ekonomisine sahip olduğu ve ekonomik özgürlük değişkenleri açısından dünyanın birçok ülkesinden ileride olduğu uluslararası organizasyonlar ve kurumlarca hazırlanan raporlarda görülebilmektedir. Avrupa Birliği'nin ekonomik kriterleri çerçevesinde bir çok düzenlemeyi gerçekleştiren Türkiye'nin de piyasa ekonomisi yolunda attığı adımlar azımsanmamalıdır. 1930'lu yıllardan itibaren gelişimini ağırlıklı olarak kamu teşebbüsleri eliyle sağlamaya çalışan Türkiye ekonomisi, ilerideki yıllarda da özel sektörü yönlendirici ve kamu sektörü için bağlayıcı bir nitelik taşıyan kalkınma

planlarını uygulamaya koymuştur. Tam anlamıyla 24 Ocak 1980 kararları ile başlatılan piyasa ekonomisine geçiş süreci, 1990'lı ve 2000'li yıllardaki özelleştirme uygulamaları ve bazı yapısal düzenlemelerle devam etmiştir. Bunun yanında piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomik istikrarın tesisi ise Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığıyla sürdürülmeye devam etmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllara kadar birçok kamu hizmeti devlet eliyle sürdürülmüş, hatta bazıları devlet tekelleri aracılığıyla halka sunulmuştur. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlamasıyla devlet tekellerinin de özel sektöre devri söz konusu olmuş, ancak devrolan bu tekellerin rakibinin bulunmaması nedeniyle özel tekel haline gelmemesi için devlet piyasa ekonomisini denetleyici ve düzenleyici bir rol üstlenmiştir. Sadece belirli alanlarda düzenleme görevini üstlenen devletin üretici vasfı da birçok alanda piyasanın temel aktörlerinden olan özel sektöre devredilmiştir.

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde ise Türkiye tarafından gerçekleştirilen birçok düzenlemenin, ortaya başarılı sonuçlar çıkarttığı görülmüştür. Ekonomileri Türkiye'nin ekonomik durumundan daha kötü halde olan ülkeler, bugün Avrupa Birliği bünyesinde tam üye sıfatıyla bulunmaktadır. Ancak birlik tarafından konulan ekonomik kriterlerin sağlanamamasının yanında Türkiye'de birçok Merkez ve Doğu Avrupa ülkesinden daha sağlıklı bir rekabet gücü ve piyasa ekonomisinin varlığı dikkat çekmektedir. Elbette ki Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği tam anlamıyla ekonomik kriterlerin yerine getirilememesinden dolayı değildir. Bunun yanında birlik tarafından konulan siyasi kriterler de bulunmakta, ancak temelde ise başka siyasi faktörlerin varlığı da bilinmektedir. Birlik tarafından belirtilen kriterleri yerine getiren ve ekonomisinde uzun dönemli istikrar yakalayan bir Türkiye'nin tam üyeliğinden Avrupa Birliği'nin de fayda sağlayacağı açıktır. Türkiye'nin AB üyeliği iki tarafın da çıkarlarına doğrudan hizmet edecek bir ortaklık olacaktır. Bununla birlikte AB İlerleme Raporlarında belirtilen fasıllara göre yalnızca Türkiye'nin değil, üye ya da aday ülkelerin de tam olarak belirtilen kriterleri sağlamada halen birtakım eksikliklerinin olduğu bilinmektedir. Halen devam eden bir kriz ortamının bulunduğu Avrupa Birliği'nde bu tür kriterlerin sağlanamaması durumunda uygulanacak olan yaptırımların geçersiz olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Türkiye'nin hem üyelik sürecinde hem de kendi ekonomi politikaları kapsamında piyasa ekonomisini tesis etmeye yönelik gerçekleştirdiği atılımlar; devlet

müdahalelerinin azaltılması, piyasa koşullarının iyileştirilmesi ve ticaretin serbestleştirilmesi alanlarında oldukça olumlu sonuçlanmış ve ilerleme raporları da dahil olmak üzere dünyada birçok ülke tarafından Türkiye, hızla gelişen bir piyasa ekonomisi sıfatını almıştır.

Ekonomideki istikrarın önkoşullarından birinin siyasi istikrar olduğu bir gerçektir. Siyasi istikrarın olmadığı bir ülkede ekonomik istikrardan da söz etmek mümkün değildir. Siyasi istikrar sağlanamadığında, devletin piyasa ekonomisine gereken düzenlemeleri gerçekleştirmesi güçleşecektir. Böyle bir durum ise doğrudan piyasanın işleyiş düzenine etki edecektir. Kopenhag Kriterleri bağlamında da aday ülkelerden talep edilen iki şart; güçlü bir piyasa ekonomisinin ve rekabet edebilirliğin sağlanması yönündedir. Temeline bakıldığında piyasa ekonomisinin olmadığı bir ortamda rekabet etme gücünün varlığından da söz etmek mümkün değildir. Ancak iyi işleyen bir piyasa ekonomisi ortamı diğer kriterin de gerçekleşmesini mümkün kılar. Böylece özel girişimlerin ekonomide verimlilik ve etkinliği arttıracacağı, kamu iktisadi teşebbüslerinin özel sektöre devredileceği, üretimde etkinliğin artacağı ve sonuç olarak makroekonomik istikrarın sağlanacağı sonucuna ulaşılabilecektir. Dolayısıyla siyasal istikrarın da tesis edilmiş olduğu bir ülkede, piyasa ekonomisinin gerektirdiği şartların sağlanması süreci hızlanacak ve bu sürecin çıktıları ülke ekonomisinin kazanımlarıyla vatandaşların refah seviyesinin yükselmesine neden olacaktır.

Türkiye’de ekonomik özgürlüklerin gelişiminin ise doğrudan piyasa ekonomisiyle bağlı olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlük endekslerinin belirlenmesinde başvuru alan değişkenlere bakıldığında; hukuk kuralları, hükümet müdahaleleri, serbest piyasa ve düzenleyici politikaların etkinliği ile ilgili veriler ön plana çıkmaktadır. Bu değişkenlere bakıldığında bir ülkenin ekonomik özgürlük endeksinin yüksek çıkması, o ülkede piyasa ekonomisinin ne kadar var olduğuna bağlıdır. Türkiye’de ortaya çıkan sonuç ise genel itibarıyla ortalamanın üzerindedir. Türkiye 1980’li yıllarda ciddi ölçüde başlayan piyasa ekonomisi serüvenini 1990’lı yıllarda başlayan özelleştirmelerle sürdürmüş ve 2000’li yıllara gelindiğinde ise ekonomik özgürlük seviyesi önceki yıllara göre daha da artış eğilimi içinde bulunan bir hale gelmiştir. Üyelik sürecinin de etkileriyle piyasa ekonomisini hızlı bir şekilde tesis etmeye yönelik gerçekleştirilen yapısal düzenlemeler 2000’li yılların başındaki

krizlerin de atlatılmasıyla olumlu sonuçlarını vermiş ve Türkiye'nin ekonomik özgürlük endekslerinde önceki yıllara göre daha ileride yer almasını sağlamıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlüklerin her ne kadar istikrarlı bir gelişim içinde olduğu görülse de, bu gelişimin yeterli olmadığı ve ekonomik özgürlükleri sekteye uğratan sorunların çözülmesi gerektiği görülmektedir. Endeksler bazında bakıldığında mülkiyet hakları, işgücü özgürlüğü, yolsuzlukların azaltılması ve finansal özgürlük konularında mevcut olan sorunlar Türkiye'de ekonomik özgürlüklerin daha üst seviyelerde yer almasına engel olmaktadır. Bu alanlarda gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve yapısal reformların tamamlanması, kuşkusuz ekonomik özgürlük endekslerindeki Türkiye puanını daha da arttıracaktır.

Son olarak, başta ekonomik özgürlük ve piyasa ekonomisi kavramlarının ne anlama geldiği ve temel unsurlarının önemi anlaşılmadan, ülkenin bu alanda gelişim sağlaması mümkün olmayacaktır. Aksi takdirde piyasa ekonomisi ortamında söz konusu kriterlere aykırı bir uygulamanın gerçekleştirilmesi ya da ekonomideki bazı aktörlerin halen piyasa şartlarına aykırı bir biçimde hareket etmesi, ülkede piyasa ekonomisinin gelişimine engel olan faktörlerin göstergesidir. Piyasa ekonomisi devletin hiçbir şekilde ekonomiye müdahale etmemesini değil, gerektiği zamanlarda piyasa şartlarını koruyucu tarafsız önlemler almasını içermektedir. Şüphesiz devletin piyasa ekonomisine ne zaman, ne şekilde ve hangi dozda müdahalede bulunacağına ilişkin belirleyici hükümlere ihtiyaç vardır. Bu durum piyasa ekonomisini benimsemiş bir ülkede, hem kamu politikaları hem de piyasada yer alan aktörler açısından öngörülebilir olacaktır. Bu durumla birlikte piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükleri oluşturan faktörlerin uyumlu gelişimi sağlanabilecek, böylece daha ileri seviyelerde bir piyasa ekonomisi tesis edilebilecek ve üst seviyede ekonomik özgürlük ortamına kavuşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acar, İ.A. (2011). İktisadi Ekoller ve Devletin Ekonomi İçindeki Rolü. *Kamu Ekonomisi* (ss.21-65). Ed.Abdülkadir Kökocak, Bursa: Ekin Kitabevi.

Akalın, G. (2002). *Türkiye’de Ekonomi – Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Akalın, G. (2003). *KİT’ler ve Özelleştirilmeler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akdoğan, A. (2005). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Aktan, C.C. (1994a). *Çağdaş Liberal Düşünce ve Politik İktisat*. Ankara: Takav Matbaası.

Aktan, C.C. (1994b). *Gerçek Liberalizm Nedir*. İzmir: T Yayınları.

Aktan, C.C. (1999). *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Aktan, C.C. (2003). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Aktan, C.C. (2008). *Yeni İktisat Okulları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktan, C.C. ve Dileyici, D. (2007). *Modern Politik İktisat Kamu Tercihi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktan, C.C., Dileyici, D. ve Özen, A. (2009). Geleneksel Maliye ve Yeni Maliye. *Kamu Maliyesi* (ss. 1-19). Ed.Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici. İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Aktan, C.C., Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (2004). *Yeni Avrupa ve Türkiye*, Ankara: Harb-İş Yayınları.

Ashford, N. (2011). *Özgür Toplumun İlkeleri*. Çev. Can Madenci. Ankara: Liberte Yayıncılık.

Barlas, E. (2011). Devlet Anlayışları ve İktisadi Oluşumlar. *Kamu Ekonomisi* (ss. 69-91). Ed.Abdülkadir Kökocak, Bursa: Ekin Kitabevi.

Barry, N. P. (2001). *Birey, Cemaat, Piyasa*. Çev. Aliye Mavili Aktaş. Ankara: Liberte Yayıncılık.

Barry, N.P. (2003). *Modern Siyaset Teorisi*. Çev. Emrah Akkurt. Ankara: Liberte Yayıncılık.

Beach, W.W. ve Miles, M.A. (2005). Explaining the Factors of the Index of Economic Freedom. *Index of Economic Freedom* (pp.57-78). Ed.M.A.Miles, E.J. Feulner ve M.A.O’Grady. Washington: The Heritage Foundation.

Berting, J. (2011). *Avrupa*, Çev. Hüsamettin İnaç. Bursa: MKM Yayınları.

Berzeg, K. (2000). *Liberalizm Kapıkulu Geleneği*. Ankara: Liberte Yayıncılık.

Bilici, N. (1997). *Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Bilici, N. (2007). *Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Buchanan, J. (1991). Kamu Tercihi Yaklaşımı. *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat*. (ss.29-42). Çev. Mehmet Tosuner. Hazırlayanlar: Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan. İzmir: Akliselim Matbaası.

Can, E. (2004). *Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Canbolat, İ.S. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

Dağcı, K. (2005). *Avrupa Birliği ve Kapitalizm*. İstanbul: Tasam Yayınları.

Demir, Ö. (2003). *Küresel Rekabette Etkin Devlet*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. (1999). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara: DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayınları.

Dilekli, S. ve Yeşilkaya, K. (2002). *Maastricht Kriterleri*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları: Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/maastricht/dileklis/kriter.pdf> erişim: (18.01.2012).

Dodgson, J. (1993). Özelleştirme. *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*. (ss.261-289). Çev. Dr. Zeynep Bilgin. Ed. Kemali Saybaşıllı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Dura, C. ve Atik, H. (2000). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ekzen, N. (2009). *Türkiye Kısa İktisat Tarihi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Erdoğan, E. (1988). *24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Erkan, H. (1987). *Sosyal Piyasa Ekonomisi*. İzmir: Slim Ofset.

Ersoy, A. (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Friedman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. Çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu. İstanbul: Plato Film Yayınları.

Friedrich, C.J. (1999). *Sınırlı Devlet*. Çev. Mehmet Turhan. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Göze, A. (2005). *Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Gül, S.S. (2006) *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Güntöre, S.Ö. (2004). *John Stuart Mill'in Ahlak Anlayışı*. İzmir: İlya Yayınevi.

Gwartney, J., Hall, J. ve Lawson, R. (2010). *Economic Freedom of The World 2010 Annual Report*. Canada: Fraser Institute <http://www.freetheworld.com/release.html> (28.05.2011).

Gwartney, J., Lawson, R. ve Gartzke, E. (2005). *Economic Freedom of The World 2005 Annual Report*. Canada: Fraser Institute http://www.freetheworld.com/2005/2005_Full_Report.pdf (25.03.2011).

Gwartney, J., Lawson, R. ve Hall, J. (2011). *Economic Freedom of The World 2011 Annual Report*. Canada: Fraser Institute <http://www.freetheworld.com/release.html> (28.03.2012).

Gwartney, J. ve Stroup, R. (2008). *Temel Ekonomi*. Çev. Yıldray Arsan. Ankara: Adres Yayınları.

Hayek, F.A. (1995). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*. Çev. Mustafa Erdoğan. İstanbul: İşbank Kültür Yayınları.

Heilbroner, R.L. (2003). *İktisat Düşünürleri*. Çev. Ali Tartanoğlu. Ankara: Dost Kitabevi.

Holmes, K., Johnson, B.T. ve Kirkpatrick, M. (1998). *1997 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation.

Karluk, S.R. (1998). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Karluk, S.R. (2003). *Uluslararası Ekonomi-Teori ve Politika*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Karluk, S.R. (2009). *Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Kavalalı, M. (2005). *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri*. Ankara: DPT Yayınları.

Kazgan, G. (2004). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kılıçbay, A. (1985). *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın no:3303

Mill, J.S. (2004). *Hürriyet Üstüne*. Çev. Mehmet Osman Dostel. Ankara: Liberte Yayınları.

Miller, T. ve Kim, A. B. (2012). Defining Economic Freedom. *2012 Index of Economic Freedom*. (pp.57-62) Ed.T. Miller, K.R. Holmes ve E.J. Feulner. Washington: The Heritage Foundation. http://www.heritage.org/index/pdf/2012/book/index_2012.pdf (11.07.2011).

Miller, T. ve R. Holmes. (2011). *2011 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation. http://www.heritage.org/Index/pdf/2011/Index2011_Full.pdf (11.07.2011).

Öztürk, N. (2007). *Ekonomide Devletin Değişen Rolü*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Palabıyık, M.S. ve A. Yıldız, (2006). *Avrupa Birliği*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Pınar, A. (2006). *Maliye Politikası*. Ankara: Naturel Kitabevi.

Ringin, S. (2010). *Demokrasi Neye Yarar?*. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rousseau, J.J. (2004). *Toplum Sözleşmesi*. Çev. M. Tahsin Yalım. İstanbul: Betik Yayıncılık.

Savaş, V. F. (1978). *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Savaş, V. F. (1997). *Anayasal İktisat*. İstanbul: Avcıol Basım – Yayın.

Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Savaşan, F. (2012). *Kamu Ekonomisi*. Trabzon: Celepler Matbaası.

Selen, U. (2011). *Teşvik Uygulamaları*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Stanford, J. (2008). *Economics For Everyone*. London: Pluto Press.

Sülün, D. (2006). *Euro ve Avrupa Bütünleşmesi*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını, no:155.

Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Toprak, M. ve Ö. Demir, (2001). *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Turhan, M. (1997). *Anayasal Devlet*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Türk, İ. (2005). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Türközer, B.G. (2006). Hegel'in Hukuk Sistematiğine Özlü Bir Bakış. *Prof. Dr. Özer Seliçi'ye Armağan*. (ss.841-863). Hazırlayan: Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, Hukuk Kitapları Dizisi: 704. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uysal, D. (2004). *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi ve Ekonomik Özgürlükler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Ülgen, G. (2005). *Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği*. İstanbul: Derin Yayınları.

Ünsal, E.M, (2005). *Uluslararası İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yayla, A. (2000). *Özgürlük Yolu – Hayek'in Sosyal Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.

Yayla, A. (2003). *Liberalizm*. İstanbul: Plato Film Yayınları.

Yayla, A. (2004). *Piyasa Medeniyeti*. Ankara: Liberte Yayınları.

Yereli, A. B. (2003). *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler

Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. (53): 1-28.

Akçay, B. (2006). Avrupa Birliği: Avrupa Para Sisteminden Ekonomik ve Parasal Birliğe. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*. 21(248): 14-32.

Akçay, B. (2007). Avrupa Birliği’nde Ekonomik Kriterler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 56(3): 11-52.

Akçay, B. (2007). İlerleme Raporlarında Türkiye Ekonomisi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 7(1): 19-44.

Akın, H. B. (2010). Türkiye’de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi. *Bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. (55): 21-49

Altay, A. (2001). Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri. *KTMÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. (2): 15-21.

Atakan, N. (1999). Euro (Avrupa Para Birimi). *Sayıştay Dergisi*. (32): 38-53. <http://dergi.sayistay.gov.tr/Default.asp?sayfa=3&id=238> erişim: 19.12.2011.

Bağlı, M. S. (2011). .Etkinlik-Eşitlik Çelişkisi Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi. *Maliye Dergisi*. (161): Ss. 259-282.

Baldwin, J. (2004). Mülkiyet ve Ahlaki Hayat. *Piyasa*. Çev. A.Zeynep Kopuzlu, (9): Kış, Ss.33-36.

Bayraktutan Y. ve Bayraktar, Y. (2004). Yakınlaşma Kriterleri Bağlamında AB Genişlemesi ve Türkiye. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*. 2(8): 1-17.

Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950 - 1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (40). 545-567.

Beşkaya, A. ve Koç, A. (2006). Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Ekonomik Özgürlüklerin Rolü ve Önemi. *Liberal Düşüne Dergisi*. 11(43): 43-74.

Bilici, N. (2006). AB’de Ekonomik Bütünleşme ve Türkiye’nin Entegrasyonu. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 5(2): 39-45.

Bravo, H. (2007). Hegel’de Devlet ve Özgürlük İlişkisi. *FLSF/Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Dergisi*. (3): 125-144.

Bülbül, K. (1997). Locke, Mill, Hayek ve Liberal Özgürlük Düşüncesinin Gelişimi. *Liberal Düşünce Dergisi*. 2(8): 122-133.

Çelebi, A.K. (2000). Ekonomik Büyüme, Piyasa Ekonomisi ve Planlama İlişkisi. *Liberal Düşünce Dergisi*. 5(19): 76-85.

Çetin, H. (2001). .Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*. 2(1): 219-237.

Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (1999). Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye. *Yeni Yüzyıl ve Yeni Türkiye*. Milliyet Gazetesi 1999 Büyük Ödülleri Ekonomi Bilim Dalı Birincilik Ödülü.

Dumrul, C. ve Pamuk Y. (2012). Finansal Sisteme ve Reel Kesime Yönelik Düzenleme Politikaları: Uygulama Nedenleri, Yöntemleri, Maliyetleri ve Avrupa Birliği ile Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyo Ekonomi*. (1): 7-40.

Dura, C. (1997). Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Ekonomik İlişkileri. *Hazine Dergisi*. (8): 17-40.

Dura, Y.C. (2006). Mülkiyet-Verimlilik İlişkisi: Mülkiyet Hakları Teorisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 13(12): 225-236.

Dursun, İ. (2009). Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler. *AİD – Akademik İncelemeler Dergisi*. 4(1): 1-19.

Fertekligil V. ve Özkale, L. (2002). Avrupa Para Birliği ve Türk Ekonomisine Etkileri. *İTÜ Dergisi*. 1(1): 3-10.

Gwartney, J. ve Lawson, R. (2003). The Concept and Measurement of Economic Freedom. *European Journal of Political Economy*. (13): 405-416. <http://ideas.repec.org/a/eee/poleco/v19y2003i3p405-430.html> (25.03.2011).

Güneş, F.A. (2000). Piyasa Ekonomisinin Geleceği. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları (Prof. Dr. Yüksel Ülken'e Armağan)*. (40): 119-124.

Hanke, S. H. ve Walters, S. J. K. (1997). Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey. *CATO Journal*, 2(17): 117-146. www.cato.org/pubs/journal/cj17n2/cj17n2-1.pdf, (03.04.2012).

İnançlı, S. ve Kamacı, A. (2010). Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye İle Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. (2): 131-158. sbedergi.gumushane.edu.tr/belgeler/sayi2-912SelimInancliAhmetKamaci.pdf (07.07.2012).

Karluk, R. ve Tonus, Ö. (1998). Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği. *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*. 14(1-2): 261-293.

Madan, A. (2002). The Relationship between Economic Freedom and Socio-Economic Development. *The Park Place Economist*. (10): 84-93.
<http://www.iwu.edu/economics/PPE10/anisha.pdf> (08.06.2011).

Morgil, O. (2006). Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye'nin Uyum Süreci. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 5(2): 91-102.

Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 28(1): 1-22.

Özdeşer, H. (2002). Euro'nun Akdeniz'deki Ortak Ülkeler Üzerindeki Etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*. 4(3): 237-261.

Öztürk, N. (2006). Ekonomide Devletin Değişen Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*. 39(1): 17-38.

Öztürk, Y. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Harcanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*. 8(94).
<http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm> (12.03.2012).

Petek, A. (2002). Kamu Kesiminde Düzenleyici Kurumlar ve Politikalar Üzerine Bir Teorik Çerçeve. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (7): 251-268.

Sağbaşı, İ. ve Odabaşı H. (2002). Vergi Rekabeti, Mali Denkleştirme ve Avrupa Birliği. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*. 17(198): 63-71.

Samsun, N. (2003), 10. Yılında Avrupa Tek Pazarı. *Maliye Dergisi*. (143): 58-70.

Savaşan, F. ve İ. Dursun. (2006). Ekonomik Özgürlükler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: İstatistiksel Biz Analiz. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 6(12): 29-52.

Scully, G.W. (2002). Economic Freedom, Government Policy and The Trade-off between Equity and Economic Growth”, *Public Choice* No:½,, (113): 77-96. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/30025774.pdf> (26.06.2011).

Sezgin, Ş. (2010). Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme. *AİD – Akademik İncelemeler Dergisi*. 5(2): 154-171.

Şanlı, B. (2008). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. 22(1): 13-30.

Şanlıoğlu, Ö. ve Bilginoğlu, M. A. (2010). Euro Bölgesi’nde Yaşanan Mali Sorunlar ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*. (35): 149-173.

Şimşek, H.A. (2007). Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 44(512): 52-67.

Şimşek, M. (2005). Çin Hak Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne(WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 12(2): 77-90.

Tan, T. (1990). Anayasal Ekonomik Düzen. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 7(1): 159-178.

Tandırcıoğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(3): 198-226.

Toprak, M. ve Demir, Ö. (2002). Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Küreselleşme. *Liberal Düşünce Dergisi*. 7(25-26): 115-141.

Tortop, N. (1989). Avrupa Tek Pazarı ve Mahalli İdarelere Etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*. 22(4): 47-50. <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDU0MDQ5MDQ5> (09.12.2011).

Tunçsiper, B. ve Yakut, Ş. (1998). Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye'nin Uyumu. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1(1): 100-119.

Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 18(1): 11-28.

Yıldız, M. (1999). Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği. *Dış Ticaret Dergisi*. 4(1): 89-117.

Tezler

Doğan, G. (2007). *Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Öngörülen Ekonomik Kriterler ve Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dursun, İ. (2002). *Ekonomik Özgürlükler-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayıran, Ş. (1996). *Piyasa Devlet ve Özel Sektör*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (2007) Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, Ankara: Avrupa Birliği Bakanlığı Yayınları www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/3_ab_bakanligi_yayinlari/ab_uyum_yasa_paketleri.pdf (21.06.2012).

Akdiş, M. (2001). Kamunun Ekonomideki Rolü Projesi, *Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları*. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Kamu.htm> (19.01.2012).

Altay, A. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ'lerin Durumu, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No: 86, Kırkbirinci Seri. <http://www.iudergi.com/tr/index.php/iktisatmaliye/article/viewFile/8711/8070> (21.12.2011).

Avrupa Komisyonu, (1998), “ABGS”: *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu*. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (2000), “ABGS”: *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu*. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (13 Kasım 2001). “ABGS”: *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu*. http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (Ekim 2002). “ABGS”: *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu*.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (Aralık 2003). “ABGS”: *Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (5 Kasım 2008). “ABGS”: *Türkiye 2008 Yılı İlerleme Raporu*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (9 Kasım 2010). “ABGS”: *Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (10.05.2012).

Avrupa Komisyonu, (12 Ekim 2011). “ABGS”: *Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu*.
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (10.05.2012).

Daniels, E. (2008). What is Economic Freedom. *U.S. Economic Freedom Index 2008 Report*. Ed. L.J. McQuillan ve diğerleri, San Francisco: Pacific Research Institute.
http://www.pacificresearch.org/docLib/20080909Economic_Freedom_Index_2008.pdf (12.03.2012).

DPT, (Kasım 2001) *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*,
[ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak .pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf) (30.05.2012).

Doğan, T. (Temmuz 2010). AB Dış Ticaret Politikası. *İzmir Ticaret Odası*,
<http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/271E2928-83D9-49BD-AB01-4D1CF9767A75/15570/ABDIS.pdf>, (23.10.2011).

İktisadi Kalkınma Vakfı, (ty) *Adaylık Süreci* .<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=adayliksureci&baslik=Adayl%FDk%20S%FCreci> (10.12.2011).

Mongelli, F.P. (2008). *European Economy*, Brussels: European Comission. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication12081_en.pdf (30.01.2011).

TCMB, (2001). *“Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”*, www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program_pdf. (18.05.2012).

Tosun, E. (1996). Türkiye’de Kamu Kesimi ve Özel Kesim Ayrımının Normatif ve Reel Planda Önemi ve Sınırları, *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara. www.butce.org/dokumanlar/tez/ETosun.pdf (30.01.2012).

Türkkan, E. (12 Kasım 2008). Ekonomik Özgürlükler ve Rekabet. *Rekabet Günlüğü*, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfahtml&Id=626> (30.06.2011).

Ulusoy, V. (2011). Ekonomik Özgürlük ve Türkiye 2011, *Ekonomik ve Sosyal Konuları İzleme Grubu: İstanbul Aydın Üniversitesi*. http://eskiz.aydin.edu.tr/articles/rapor%20no.3_ekonomik%20%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BCk_241504.pdf (13.08.2011).

Uyar, S. (2007). Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi <http://www.econturk.org/dtp13.htm> (28.09.2011).

<http://www.abgs.gov.tr> (27.06.2012).

<http://www.freetheworld.com> (26.06.2012).

<http://www.heritage.org/index/> (21.06.2012).